

شمس الدین مجروح

سید

ادبی مقالې او تحلیلونه

Ketabton.com

محمد حکیم بشارت

۱۳۹۴ لمریز کال

سید شمس الدین مجروح

(ادبي مقالې او تحليلونه)

ليکوال:

محمد حکيم بشارت

۱۳۹۴ کال

د کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: سيد شمس الدين مجروح

ليکوال: محمد حکيم بشارت

خپروندی: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي خانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډيزاين: ضياء ساپی

پښتۍ ډيزاين: فياض حميد

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م

د تحریک د خپرونو لړ: (۱۰۸)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسووليت ليکوال پورې اړه لري.

يادونه او مننه

ويارم چې په دغو کړنو کې د هېواد له يوې داسې علمي، فرهنگي او ملي څېرې، هستې او شخصيت قدرمن استاد سرمحقق زلمي هېوادمال څخه يادونه او مننه کوم چې نه يوازې ما ډير څه ترې زده کړي، بلکې زما په څېر يې د هېواد په زرگونو ځوان کدرونه روزلي، فرهنگي مينه يې ورکړې، اغېزمنې لارښوونې يې ورته کړي، زده کړو، مطالعې، څېړنې، هېوادنۍ مينې، ملي يووالي او ليکلو ته يې هڅولي دي.

هېوادمال صاحب د ماسټرۍ په دوره کې زما استاد و، دغه راز مې د تېزس ليکلو لارښود استاد هم و او د موضوع له پيله تر بشپړېدو پورې يې هڅولې يم، وخت په وخت يې لارښوونې راته کړي او د تېزس د بشپړېدو ترڅنگ دا دی د ده په هڅونه ددغه اثر خاوند هم شوم.

د هېواد ددغې نوموتې څېرې په علمي، فرهنگي او څېړنيزو کړنو، هڅو، اثارو، پوهې او فکر باندې کتابونه ليکل کېدای شي او بايد وليکل شي. زما دغه څو کړنې د هغه يادونه او مننه نشي پرځای کولی، خو بيا هم دده محترم د شاگرد په توگه اړينه بولم چې يادونه او مننه ترې وکړم چې ددې کتاب په غني کولو او بشپړولو کې يې را ته سلا مشورې را کړي او زه يې ددې جوگه کړم چې دغه اثر د چاپ تر سرحده ورسوم. په پای کې قدرمن هېوادمال صاحب ته د لوی څښتن له درباره اوږد عمر او هوساژوند غواړم.

په همدې هيله

بشارت

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلابېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كې پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د بنسټيزې په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

د کتاب موضوع او هدف

د دې اثر اصلي موضوع او هدف د هېواد د پښتو او دري ژبو د نوميالي او مفکر ليکوال ارواښاد سيد شمس الدين مجروح د پښتو فرهنگي مقالو راټولول او تدوين دی، چې يو ځای په يوه مجموعه کې د پښتو ادبپوهنې د مباحثو مينه والو ته وړاندې شي.

په دې ټولگه کې ښاغلي ليکوال محمد حکيم بشارت د مشر مجروح مقالي او د ليکونو په بڼه توضيحي يادښتونه راټول کړي دي.

له دې سربېره د ښاغلي مولف مقدمه، توضيحات او د يو علمي اثر لپاره لازمي ليکنې هم له مجموعې سره ملې دي. هغه ماخذ چې ليکوال د متن په راټولولو او ترتيب او همدا راز د مقدمې او توضيحاتو په ليکلو کې ترې استفاده کړې ده، د دې ماخذو فهرست يې هم د اثر په پای کې ورسره مل کړی دی.

اهميت :

زما په پوهه زموږ په معاصرو فرهنگي شخصيتونو کې سيد شمس الدين مجروح يو له هغو کسانو څخه دی، چې فکر يې توليد کړی دی او د يوه ملي فکر په عمومي چوکاټ کې يې د فرهنگ په بېلا بېلو برخو کې خپل افکار

څرگند کړي دي چې د خپلو اثارو لوستونکيو ته يوفکر عرضه کوي او لوستونکي فکر کولو ته هڅوي، زما له نظره دسيد شمس الدين مجروح اثار د لوړو فکري ارزښتونو له امله له ښو اثارو څخه شمېرل کېږي او په دې اثر کې يې راغلي اثار همدغه خصوصيت لري.

مېتود:

د دې اثر مطالب د دوو ميتودونو تابع دي، يو د مقالو د متن ميتود او بل د مقدمې او توضيحاتو د ليکنې ميتود. د متن ميتود يې د تدوين معاصر ميتود دی او بل هم د مقدمې او توضيحاتو هغو چې د تشریحي ميتود تر مقولې لاندې تعريف کېدای شي.

لنډه دا چې ددغه اثر داستفادي موارد ښايسته ډير دي او د فرهنگ د بېلا بېلو ساحو له څېړونکيو او عامو لوستونکيو سره مرسته کولی شي .

په درناوي

سرمحقق زلمی هېوادمِل

سريزه

د پښتو ادب د معاصرې دورې له پيل څخه را وروسته چې په ۱۹۱۱ کي يې بنسټ کېښودل شو، خدای بښلی صديق روحي وايي چې د سراج الاخبار له دويم ځل خپرېدو وروسته د معاصر ادب د نوي بدلون نښې څرگندې شوې دي.

د پښتو ادب ځلاندي څېرې زياتره د ويښو زلميانو د خوځښت پر مهال چې مرحوم روحي دغه خوځښت د پښتو ادب په تاريخي لحاظ د وينتيا له پړاو سره برابر بللی راټوکېدلې دي، وده يې کړې او غوړېدلې دي. د ويښو زلميانو د خوځښت د دورې پر مهال په پښتو ژبې او ادب کې ښکاره او روښان بدلون هم د فورم له پلوه او هم د محتوا له نظره رامنځته شو؛ په دې دوره کې د پښتو ژبې ډېر ښکلي او په زړه پورې اثار وليکل شول، په شعر کې نوي مفاهيم ځای کړل شول چې د شاعرانو د فکر خط او د ذهني نوي درک انعکاس په کې له ورايه ليدل کېږي.

ادبي ټوټې، لنډې کيسې، ډرامې او ادبي څېړنې په دې ټولو برخو کې د مرحوم بېنوا په قول "يو غلی شان ته انقلاب" را منځته شو چې موخه يې "د زماني رنګ بدلول" و.

که لږ مخکې مودې ته ولاړ شو، نو د ظاهر شاه د سلطنت په دوهمه لسيزه کې پښتو ادب له يوې خوا د پښتو ژبې د تعميم او پياوړتيا له جريان سره او له بلې خوا په هېواد کې د ډيموکراسي او ريفورم غوښتنې له نهضت سره په ملګرتيا کې ډېر ژر نوي پړاو ته داخل شو او که داسې ووايو چې د ويښتيا پړاو تر زياتې اندازې د ويښو زلميانو له سياسي غورځنگ سره اړه لري، نو بده به نه وي. که ژوره څېړنه وشي او له حقيقت څخه سترګې پټې نه شي نو د پښتو ژبې نږدې ټول نامتو ليکوال او شاعران د ويښ زلميانو په سياسي سازمان کې شامل وو او له همدې امله د دغه وخت د زياترو ليکوالو او شاعرانو ليکنې ټولنيز او سياسي رنگ لري.

په دې دوره کې د پښتو ژبې په ډگر کې د شاعرانو، ليکوالو او ادب پوهانو له خوا ډېر بډای اثار وليکل شول او په دغو اثارو کې دوه عمده موخې نغښتې وې چې يوه د پښتو ژبې او ادب بشپړتيا او ودې ته پام او بله د ټولنې بېلابېلو ستونزو، لکه ټولنيز او اقتصادي، بې عدالتي او ظلم په کې برېښ شوي او همدارنګه د واکمنو کړيو، دولتي واکدارانو او نورو د زور خاوندانو تېروتنې او د خلکو پر وړاندې د هغوی ناسم چلند برېښ او رسوا شوی دی.

په دې دوره کې د ډېر پاڅه قلم، پراخه ديد خاوندانو او د ادب نوموتو څېرو يو پر بل پسې سرونه راپورته او د پښتو ادب بډايه کولو ته يې مټې را ونغاړلې چې له دې ډول ادبي څېرو څخه يو هم د هېواد نامتو ليکوال، سياست پوه، شاعر او د پاڅه بصيرت لرونکی شخص ارواښاد سيد شمس الدين مجروح و.

مجرروح نه يوازې د پښتو ژبې په ادبي برخه کې، بلکې په سياسي ډگر او د ټولنې په فلسفي اړخ کې ژوره مطالعه درلوده او په يادو برخو کې يې د ژوند تر

وروستی سلگی پورې خپل قلم تاند او ژوندی ساتلی و او هغه څه ترې پاتې دي چې په یوه نسل او یوې سیمې پورې اړه نه لري، بلکې په ټولو انسانانو او نسلونو پورې اړه لري او په هر وخت کې له لیکنو یې خلک پوره ګټه پورته کولی شي. دغه راز یې د پښتو ادب د بډاینې لپاره په فکري ډول او ژوره توګه نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې او په دې برخه کې یې شوی کار د لمر په څېر روښانه او جوت دی.

په ادبي، سیاسي، ټولنیزو او فلسفي برخو کې که د مجروح لیکنې په دقت سره ولوستل شي، نو هغه مهال بیا لوستونکی پوهېږي چې دغه ارواښاد د څومره ژور فکر، لوړ او قوي استعداد، پراخ لید او اوچت ارمان څښتن دی، نو همدغو ځانګړتیاوو ته په کتو مې وپتېيله چې د هغه یو شمېر ادبي مقالې راټولې کړم او کتابي بڼه ورکړم، نو په همدې تکل مې له (۱۳۲۰ تر ۱۳۵۰ کال) پورې د کابل مجلې په بېلابېلو ګڼو کې له ډېر زیار وروسته د هغه ادبي مقالې راټولې او همدارنګه مې له قلم مجلې یوه مقاله او له ځینو نورو کتابونو څخه ځینې مقالې راواخیستې او په دغه کتاب کې مې اوډون ورکړ.

کله چې ما دغه مقالې په دقیقه توګه مطالعه کړې نو د ارواښاد مجروح له دغو ادبي مقالو څخه راته دا جوته شوه چې مجروح د ګوتو په شمېر د هغو ادیبانو او لیکوالو له ډلې څخه هغه مخکښ لیکوال دی چې فکر یې تولید کړی، وړاندې کړی او نور یې دغه فکر ته هڅولي دي؛ داسې فکر چې تل نیمګړي فکرونه رغوي او په غلطو لارو تلونکي د خپل هغه فکر په قوت چې حقیقي، ملي او اصلاحي بڼه لري، انساني او عقلايي لارې ته رابولي. د مجروح په څېر د فکر تولیدوونکي لیکوال به په پښتو ادب کې زما په نظر لږ ولیدل شي او که په

دې برخه کې خپرونکي هر اړخیزه ژوره څېړنه وکړي نو د هغه فکري تولید به ښه جوت شي او له برکته به یې اصلاحي لارې روښانه او وغوړېږي.

کله چې لوستونکی دغه مقالې مطالعه کوي نو بیا ورته جوتیږي چې په هره مقاله لیکوال له سرلیک څخه نیولې تر پایه دومره تمرکز کړی چې یو حرف یې هم له موضوع دېخوا او هغه خوا نه دی ایښی، بلکې لومړی یې د لیکنې لپاره موضوع انتخاب کړې، بیا یې د موضوع مطابق زړه راښکونکی سرلیک ورکړی او نور یې لیکنه پیل کړې، هر لیکنه یې په واضح پیغام او لارښوونه پای ته رسولې ده.

د ده د ادبي مقالو قوت دومره پیاوړی او پوخ دی چې د لوستونکي په څو ځله لوستو هم ادبي تنده نه ماتېږي او بیا بیا یې لوستو ته زړه کېږي، ټوله لیکنه یې په ذهن کې په پوره توګه ځای نیسي او ذهن نشینه کېږي. په دې لیکنو کې ځینې ځایونه لیکوال داسې استدلالونه راوړي چې هر نه قانع کېدونکی تن خپله پرې قانع کېږي چې دا هم د لیکوال د استعداد او قلم قوت په ډاګه کوي.

نو ویلی شو چې د مجروح یادې مقالې د محتوا له اړخه نه یوازې چې په ټول پوره دي، بلکې د لوستونکو لپاره یې یو ښه ادبي درس او زده کړه هم بللی شم. د دغسې مقالو ایجادوونکي د نورو لپاره تل ښه سرلاري کېدای شي او باید له لیکنو یې تل ګټه واخیستل شي څو یې روح ورسره ښاد وي.

که مجروح اوس په دې فاني نړۍ کې نه لرو خو د یادو مقالو په لوستو سره لوستونکی فکر کوي چې همدا اوس له مجروح سره مخامخ ناست دی او ادبي

بحث ورسره کوي. د هغه هره ادبي مقاله يو ژوندی بحث، د زده کړې يو ټولگی او مکتب دی، نو په همدې اساس ویلی شم چې د دغو مقالو له منځپانگې څخه زموږ په څېر زده کړيال هغه څه زده کولی او ترلاسه کولی شي چې تر اوسه یې نه دي زده کړي.

د ادب ښوونځي او مکتب هر شاگرد دې يو ځل د محتوا له اړخه د مجروح دغه ادبي مقالې ولولي چې په لوستو سره به ډېر څه ترې زده کړي.

دغه کتاب د هغو څېړونکو لپاره چې غواړي د مجروح ادبي مقالې ترلاسه او يا هم د مجروح، د ژوند، اثارو، فکري طرز، د هغه د قلم له ښوې او استعداد خبر او په څېړنو کې ترې کار واخلي، د يوې سرچينې په توگه ورسره مرسته کولی شي.

زه دا نه وایم چې دغه کتاب به ټول په ټول پوره وي او کمی به ونه لري، خو دغه هڅه د علمي کارونو او د اکاډميکو شخصیتونو د اثارو خوندي کولو په برخو کې يو پر ځای گام بولم.

په پای کې به دومره یادونه وکړم چې په کتابي بڼه د دې مقالو د راوړلو هدف او ارزښت په دې کې دی چې له يوې خوا دغه تیت او پرکې مقالې له ضایعه کېدو او ورکېدو وژغورل شي او بله دا چې څېړونکي او نور لوستونکي په اسانۍ سره په یوه ځای په دغه کتاب کې دغو ادبي مقالو ته لاسرسی ولري.

بله موخه دا وه چې له دې مقالو څخه د مجروح د تحلیل له لارې، اصولو او روش څخه نه یوازې ځوان کهول اگاه، بلکه له فکر، لید او د مقالو له منځپانگې څخه یې اغېزمنه او پام وړ گټه پورته کړي.

همدارنگه يو اهميت يې په دې کې هم وينم چې د يوې علمي موضوع په اړه
څېړنې سره زموږ ژبه او فرهنگ وده کوي او په دې برخه کې يو بل علمي گام
اخيستل کېږي، زموږ علمي پانگه درنېږي او د علمي څېړنې تگلاره پياوړتيا
مومي.

په پای کې دومره يادونه کوم چې ددغه کتاب يادې مقالې او تحليلونه مې د
کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې د ماسټرۍ د تېزس لپاره
چمتو کړي و او د تېزس له دفاع څخه وروسته استادانو دې ته وهڅولم چې
دغه مقالې او تحليلونه په کتابي بڼه چاپ کړم ترڅو نور لوستونکي هم ترې
برخمن شي .

لومړی څپرکی

د سيد شمس الدين مجروح ژوندليک

سيدشمس الدين مجروح په ۱۲۸۹ هـ کال کې د کونړ ولايت په شينکوړک کلي کې زېږېدلی دی، پلار يې سيد حضرت شاه نومېده چې د ترگړو په پاچا صاحب مشهور و. په درې کلنۍ کې د پلار له سيوري بې برخې شوی او بيا يې پالنه د مور پرغاړه شوې ده. (۱: ۱۰۰۷)

زده کړې:

مجروح خپلې لومړنۍ زده کړې په خپل کلي کې تر سره کړې دي، هغه مهال د هېواد د يو شمېر نورو سيمو په څېر ددوی په ځای کې هم ښوونځي شتون نه درلود، هغه ونه شوای کړای چې هغه مهال لومړنۍ زده کړې په رسمي ښوونځي کې وکړي، نو په شخصي توگه يې لومړنۍ زده کړې په کور کلي کې وکړې او د مور پالنې چې باسواده وه له هغه څخه ستر شخصيت جوړ کړ.

نوموړي د خپلو زده کړو په اړه په يوه ليکنه کې ويلي: ((ما چې د خاور خاشاکو د لوبو دوره طی کړه، پاڅېدم جامې مې وځنالي او د کوچنيتوب دوره مې پای ته ورسوله، بيا مې غير د کتاب او قلم نه بله مشغله نه لرله.))

دی لیکي چې د کلي شاوخوا لوړ غرونو، ځنگلونو، روانو اوبو، رودونو او نورو قدرتي مظاهرو په ده کې د شعر او شاعرۍ قریحه ژوندی کړه. (۱:۱۰۰۷)

مجروح د نورو علومو ترڅنګ په دیني علومو او په ځانګړې توګه په فقه کې زیاته پوهه درلوده.

که څه هم ارواښاد مجروح رسمي زده کړې نه دي کړي، نو د پښتو ژبې تر څنګ په دري، عربي، اردو او انګلیسي ژبو هم پوهېده او دغه وړتیا دده ستره علمي خزانه وه.

دندې:

مجروح په کال ۱۳۱۳ کې چې ډیر ځوان و د انتصابي سناتور په توګه د اعیان مجلس (سنا) ته لاره پیدا کړه.

بیا په ۱۳۱۷ کال کې ورپسې د ملي بانک د تفتیش رییس او د ډیپو مسوول وټاکل شو، د همدې کال په پای کې د قند فابریکې او د پترولو د شرکت رییس شو، د دولتي انحصاراتو د ریاست دنده یې هم تر سره کړه، په ۱۳۲۹ کال کې د قبایلو د خپلواک ریاست مشر شو.

د ډاکټر محمد یوسف په انتقالی دوره کې (۱۳۴۱-۱۳۴۴) پورې د عدلیې د وزیر او د صدارت مرستیال او د ۱۳۴۴ کال د اساسي قانون د کمېټې د اووه کسيز کمېسيون رییس وټاکل شو.

د ډيموکراسۍ په لسيزه کې په ۱۳۴۶ کال کې په مصر هېواد کې د افغانستان
سفیر شو، بيا د مشرانو جرگې انتصابي غړی شو او په کال ۱۳۵۲ کې متقاعد او
په کور کېناست.

پر افغانستان د روسانو د يرغل پر مهال مجروح هم د يو زيات شمېر نورو
افغانانو په څېر د هېواد پر بښودو ته اړ شو او پېښور ته لاړ. هلته يې د
کنفرانسونو، غونډو او نورو ديپلوماتيکو هلو ځلو له لارې هېوادوالو ته پوره
خدمت وکړ. په پېښور کې تر يوڅه وخت وروسته نوموړی امريکا ته لاړ.

ادبي هڅې:

د مجروح ملي ادبي استعداد هغه مهال يو چا ته ښه څرگندېږي چې کله دده
شعر او نثر په دقيقه توگه مطالعه کړي، د کلام موضوع، خوږوالی، پيغام او روان
والی يې له نظره تېر کړي.

د ملي ادبياتو يوه ځانگړتيا داده چې په هغو کې د ټولنې عمومي آرمان ځای او
د ټولنې له شتون سره سمون ولري ملي هویت څرگندوي او په دغسې ادبياتو
کې ژور پيغام هم پروت وي، ملي ادب د ټولنيز شعور په اوچتولو او پخولو کې
لويه ونډه لري په نوره نړۍ کې هم د تاريخ په بېلابېلو پړاونو کې داسې ادبيات
رامنځته شوي.

مجروح په پوره ځواک د ادبياتو ملي اصالت رامنځ ته کړی او دده په آثارو کې
د ملي هویت د خونديتوب ترڅنگ د ولس ملي آرمانونه او د هېواد د ترقي
پيغامونه نغښتي دي، دده يو لوی پيغام او آرمان صدق او صفا، خلکو سره وفا
او همدردی ده.

دغې علمي سټې په سلگونو بېلابېلې مقالې ليكلي چې د هېواد په دننه او له هېواد څخه بهر په خپرونو کې چاپ شوې دي.

دده د ليکنو يوه ځانگړتيا دا وه، کله به چې چا د هېواد ملي گټو پر خلاف گام پورته کړ، نو يې له وېرې به يې پرې نيوکه کوله او هرڅه به يې سپين ورته ويل. هغه کسان يې هم د خپل ليکني گوزار نښه گرځول چې د اسلام له کلمې څخه به يې د ځان په گټه استفاده کوله. ده به چاته د مصلحت له مخې خبره نه کوله، بلکې په آگاهانه توگه يې د هرې کمۍ پروړاندې خوله خلاصوله.

مجروح له مطالعې سره ډيره زياته مينه درلوده او همدا شوق ددې لامل و چې نوموړی په ادبي، ټولنيزو، فلسفي او ديني مسايلو کې د ښه تحليل خاوند و.

نثر:

د مجروح نثر ته که څوک په دقت او ژوره توگه نظر وکړي، نو دومره قوي، په اصلي موضوع څرخېدونکی، تللی او خوږ دی چې په پيلېدو سره يې لوستونکی تر پايه له ځان سره ملگری کوي او د دمې کولو چانس نه ورکوي.

ده په خپل نثر کې ادبي، سياسي، ټولنيزې او فلسفي موضوع گانې رانغاړلي او يادو هرو موضوعگانو ته يې خپل اصطلاحات، جملې او لغتونه کارولي او په هره برخه کې لومړی سړی فکر کوي چې مجروح يوازې د همدې يوې برخې متخصص دی، خو کله يې چې د نثر نور اړخونه مطالعه کړي نو بيا سړی پوهيږي چې په نثر ليکلو کې د څه ډول استعداد لرلو خاوند دی. که په دري ژبه کې (سرگذشت من) ولولي نو بيا لوستونکی ښه يقين کولی شي چې

مجروح په ادبي ليکنه کې که هغه پښتو او که په دري وي څومره پياوړی او له څه ډول ادبي خوږ او روان نثر څخه برخمن دی.

د مجروح خوږه نثري ژبه او د موضوع د رانغاړلو توان په ډيرو لږو ليکوالو کې ليدل کېږي. هغه په خپل نثر کې تل هڅه کړې چې لوستونکی په موضوع او ژبه کې لالمانده نه کړي، بلکې لوستونکی د موضوع له پيله تر پايه له ځان سره ورسوي او په ليکنه کې موجود پيغام په ورين تندي او بې ستړيا ورته وړاندې کړي.

د بېلگه په توگه يې (له شعر نه څه غواړئ) که دا نثر ولولئ نو بيا دده په ادبي قوت، درايت، پوهې، په دې برخه کې په کړې مطالعه او نورو اړخونو ښه له ورايه پوهېږئ او همدارنگه نورې ډيرې دې ته ورته ليکنې هم يادولی شو.

شعر:

زه که هر څومره د مجروح د شعر په اړه خبرې وکړم او يايې په اړه بېلابېل اړخونه راواخلم، دومره به د پام وړ نه وي، لکه چې خپله مجروح په دې اړه ويلي: "ما چې د خاورو خاشاکو دلوبو دوره طی کړه او پاڅېدم جامې مې وځنډلې، (يعني د کوچنيتوب لومړۍ مرحله مې پای ته ورسوله) بيا مې غير له کتاب اوقلم نه بله مشغله نه لرله، زموږ دکلي دخواوشا دلورو غرونو، گڼو ځنگلونو، روانو اوبو، ډکو رودونو او نورو قدرتي مظاهرو په ما کې د شعر شاعرۍ قريحه ژوندۍ کړه او دکلي مستريح بې کشمکشه حيات او طولاني تنهائي او يوازې والي او دکونړ د درې د زيات وخت چې چوپتيا زه په کایناتو کې تفکر ته اړ کړم او ما کې يې فلسفي ذوق پيدا کاوه، مگر هر څو چې دا ورځې تېرېدلې په ما کې د شاعرۍ ذوق او تفکر اشتياق زياتېده، هغومره زما تنده

دېر پده او زه يې تجسس ته او په هر څېز کې د تشبېث خواته سوق کولم. ما د يوه ښه مربي د ضرورت احساس کاوه او د دې تندې د ماتولو د وسايلو په لټون کې شوم، مگر افسوس چې دا وسايل تر يوه حده ماته هغه وخت ميسر او د بعضې مربيانو سره مخامخ شوم، چې بيا وخت تېر و او زه تر سره پورې د ژوندانه دکشمکش په گرداب کې ډوب وم... "

د مجروح په اشعارو کې د زاړه ادب د نازکخيالو نزاکتونه شته او هم داوسني عصر اجتماعي او تنقيدي رنگ لري. گل پاچا الفت د مجروح دمنتخبو اشعارو په مقدمه کې ليکي:

"د ښاغلي اديب سيد شمس الدين مجروح له لوړې قريحې او شعر روزونکي استعداد څخه ځينې داسې اشعار پيدا شوي چې که د اشعارو پيرل او پلورل رواج وای او د شعر په ورکړه راکړه د يوه شعر ډبل کېدلی ما به خپل څو شعرونه د ده په يوه شعر ورکړي وو..." (۱: ۱۰۰)

آثار:

سيدشمس الدين مجروح، نه يوازې دا چې ښه محقق او ساستمدار و، بلکه د شعر او نثر تومنه يې ډيره پخه او خوږه وه.

مجروح د شعري ټولگو ترڅنگ نثري ټولگې هم لري، چې يو شمېر يې چاپ او ځينې يې ناچاپ پاتې دي.

۱-منتخب شعرونه د پښتو ټولنې له خوا په ۱۳۳۷هـ ش کال کې چاپ شوي دي.

۲- یاد فریاد، دغه ټولگه په پښتو او دري ژبو ده چې په ۱۳۶۴ کال کې په پېښور کې چاپ شوې.

۳- سرگذشت من، ټولگه په ۳ مخونو په ۱۳۹۱ کال کې د ۲۰۰۰ ټوکه په شمېر په کابل د افغانستان ټایمز په چاپخونه کې چاپ شوې ده، په دې ټولگه کې سیدشمس الدین مجروح په خپل قلم ټولنیز، سیاسي، علمي او ادبي خدمتونه چې د خپل ژوند په اوږدو کې یې خپلې خاورې او هېواد ته کړي لیکلي دي.

۴- مجموعه مقالات علمي، سیاسي و اجتماعي، دغه ټولگه په ۱۳۹۱ کال کې په کابل کې په ۴۶۹ مخونو کې کابل کې په افغانستان ټایمز چاپخونه کې د ۲۰۰۰ په شمېر چاپ شوی ده.

۵- منتخب شعرونه او یافریاد، په دوه نومونو دغه گډه ټولگه له دې مخکې ځانته ځانته په بېلابېلو نومونو چاپ شوې دي، خو داځل دا دواړه عنوانونه کتابونه د یوې گډې ټولگې په بڼه په ۱۳۹۱ کال په کابل کې د ۲۰۰۰ په شمېر چاپ شوې.

په دې ټولگه کې د سیدشمس الدین مجروح غوره شوي پښتو او دري شعرونه چاپ شوي. دا شعرونه که د شمېر په لحاظ لږ دي خو د کیفیت په لحاظ ډیر قیمت او ارزښت لري او زموږ د ادب غوره برخه جوړوي.

۶- پریشانه خوب: چې د دري د (خواب شگفت) غونډې یو خوب په پښتو مثنوي نظم شوی، خو چاپ شوی نه دی. (۱۰۱۹:۱)

شخصیت:

سیدشمس الدین مجروح چې د ټولنې په اړه یې ژوره مطالعه درلوده او په یوه کلیوالي چاپیریال کې رالوی شوی و، د ټولنې په مزاج تر نورو ښه پوهېده او هر ډول حساسیتونه یې درک کړي و، نو په همدې اساس یې د ژوند په ټولو پړاوونو کې هڅه کوله چې خپل استعداد، وړتیا او پروگرامونه د خلکو او ټولنې په ګټه وکاروي او د خپل شخصي ژوند د ښه والي لپاره یې هیڅکله هڅه نه ده کړې.

هغه آزاد طبیعت درلود، خبرې یې سپینې وې، نیوکې یې پرځای وې، مصلحت یې چندان نه خوښېده، پر چا یې ځان پورته نه ګاڼه، هره ورسپارل شوې دولتي دنده یې په خپل استعداد په لازمه ښه سر ته رسوله.

خلاصه ټنډه او له خدا ډکه خوله یې لرله، خبرې یې له مفهومه ډکې وې او د خبرو روان والي یې عامفهمي پنځولې وه.

سیاسي لید لوری:

سیدشمس الدین مجروح د هېواد نامتو اديب، لیکوال، قانونپوه، فیلسوف، عالم، مفکر او د هېواد پېژندل شوې سیاسي څېره وه. هغه د ژوند د نورو برخو ترڅنګ د هېواد په ملي مسایلو کې رغنده ونډه درلوده.

مجروح ملي یووالي، ډیموکراسۍ او ملي تفکر لپاره کار کاوه، له وروسته پاتې والي څخه د ټولنې د وګړو راپستلو ملي مفکوره یې هغه آرمان و چې یو وخت دغه ډول حالت په خپلو سترګو وګوري، نو همدې موخې ته د رسېدو لپاره یې ډیرې مندې ترړې کولې. ده د خپلو اجراتو په هره برخه کې د همداسې ملي

روحیې د درلودو په اساس آگاهانه اقدام کاوه. د هغه هڅه دا وه چې د ملي وحدت، ملي تفکر او ملي لید لوري لپاره باید په هېواد کې سیاسي، ټولنیزو، اقتصادي او موسساتي (عقاید، رسوم، لوايح، مقررات او نور) ترتیب او ټینګښت ومومي.

مجروح په خپل ټول عمر کې د یو واقعي دیموکراتیک او د خلکو د خوښې نظام ارزومند و او د ټولو هغو دموکراتیکو، مدني ملي ټولنو سره یې نږدې اړیکې او همکاري درلوده چې په وطن کې د یو دغسې نظام غوښتونکي وو. مجروح د سیاسي اجتماعي نظامونو د تدریجي تحول طرفدار و چې د جامعې د شرایطو او تحولاتو مطابق د تکامل پړاوونه ووهي. مجروح انقلابونه (چپي او راستي) د وطن په ګټه نه ګڼل.

د مجروح ځانګړنې:

له جرګو او مرکو سره د مجروح مینه:

مجروح به تل په خپله سیمه کې له حده زیاته هڅه کوله چې کومه جرګه او مرکه دده له موجودیت څخه پرته تر سره نه شي او دغو دودیزو پرېکړو او تصمیمونو ته یې حتمي ځان ورساوه.

هغه په جرگو او مرکو کې خبرې نه کولې، پرېکړې يې نه کولې او نه يې غوښتل چې د کوم لوري په ګټه او يا زيان خوله خلاصه کړي، بلکې په هره جرګه او مرکه کې يې په دې موخه ګډون کاوه چې له مخورو، خوله ورو او مشرانو څخه خبرې، پرېکړې، تصميمونه او په پښتني ټولنه کې د ستونزو د حل لارو، لارې چارې زده کړي، خپل استدلال قوي کړي، د ښکېلو خواوو خبرې واورې او د دغو جرگو او مرکو په نچور ځان وپوهوي.

په غم او ښادۍ کې د مجروح ګډون:

مجروح په کليوالي ژوند کې هغو ارزښتونو ته ډير اهميت ورکاوه چې په اساس يې دغه ژوند د وگړو ترمنځ غښتلی کيږي، مينه يې ترمنځ زياتيږي او د متقابل احترام مزي يې سره ټينگيږي، چې هغه د کليوالو او خپلوانو د غم او ښادۍ په مراسمو کې ګډون او د هغوی په تېر ناسته او ور سره ځان يو رنگه ښول دي.

کله به چې مجروح په کلي کې و، نو هيڅ جنازه، فاتحه، کوژده، واده او نور د راشه درشه دودونه نه ترې پاتې کېدل، خو که به کله له کونړ څخه لرې چېرته به دنده کې و او بيا به له مودو وروسته کلي ته راغی، نو لومړی به يې له کورنۍ څخه په کليو کې د غم او ښادۍ پوښتنه وکړه او د هغو کورونو لېست به يې واخيست چې د چا فاتحه او يا د چا د خوښۍ لکه د کوژدې او يا واده مبارکي وه، بيا به د مهم والي په اساس په ټولو راوگرځېد، دغه کار يې په کليوالي ټولنه

کې پر ځان پور ګاڼه او کله به يې چې ټولو دغه ډول کورنيو ته سر ورنښکار کړ، نو بيا به يې ويل چې اوس مې ايله پور ادا کړ.

له ماشومانو سره مينه:

له ماشومانو سره د مجروح مينه بې حده زياته وه، دغسې به يې پر ځان راټول کړي و تا به ويل چې کلي ته ملنګ راغلی او حتما ماشومانو ته کومه جادويي ټوټکه کوي، خو چې کله به ورنږدې شوې نو و به دې ليدل چې مجروح يې په منځ کې ناست دی او د هغوی په ژبه او مزاج ورسره خبرې کوي.

په اخترونو کې به له مجروح څخه هيڅ نه قضا کېدل چې ماشومانو ته دې پيسې ورنه کړي، د اختر له لمانځه وروسته به يې چې لومړی کار کاوه هغه به يې د کلي ماشومانو ته پيسې ورکولې او له هغه وروسته به بيا کور ته لاړ.

کله به چې مجروح په دنده کې و او يا به چېرته لرې تللی و، نو له اختر څخه مخکې به يې د کلیوالو ماشومانو د اختر د پيسو لېست جوړ کړی و او هغوی ته به يې له مخکې پيسې رالېږلې.

رخصتي:

مجروح به که له کونړه لرې د هېواد په هر ګوټ او يا به له هېواده بهر و، نو کله به يې چې د رخصتۍ مهال راورسېد، نو له مخکې به يې ددې لپاره پلان جوړ کړی و چې څنګه به يوځل تر کلي پورې منډه کړي، د خپل کلي په غټ او واړه راوګرځي او له هغوی سره خپله رخصتي تېره کړي.

مجروح ته به هغه رخصتي ډيره غوره او خوندوره وه چې په کونړ کې به يې په خپل کلي کې تېروله.

مړينه:

سيد شمس الدين مجروح په ۲۰۰۲ زېږديز کال کې د جون په ۲۴ مه د دوشنبه په ورځ د امريکا په متحده ايالتونو کې د کډوالۍ په حالت کې وفات شوی دی. مړی يې په درنښت افغانستان ته راوړل شو او په کونړ کې په خپلې پلرنۍ هديره کې خاورو ته وسپارل شو.

د کابل په هوايي ډگر کې يې جنازې ته د هغه مهال ولسمشر حامد کرزی، جهادي رهبران، د کابينې او ملي شورا غړي، سلگونه علما او قومي مشران ورغلي وو.

د مجروح په اړه د پوهانو نظرونه

سیدشمس الدین مجروح په پښتو ادب کې هغه ځلانده څېره تېره شوې چې له پوهې، قلم، استعداد او بصیرت څخه یې هیڅوک هیڅ وخت سترگې نه شي پټولی، نه به یې په اغلب گومان څوک په اړه منفي نظر ولري او زما په فکر لامل به یې هم همدا وي چې د هغه په ژوند کې ټول سوچ په علمي کارونو، هېوادنۍ مینه او یووالي کې وو، نو ددغه ډول علمي ستو په اړه بیا منفي نظرونه یانه وي او که احیا موجود هم وي نو په نشت حساب وي.

دلته غواړم د ارواښاد مجروح په اړه د زیات شمېر پوهانو د نظرونو له جملې څخه د مشت نمونه خروار په توګه یو دوه غوره، لنډ او له مفهوم څخه ډک نظرونه را واخلم.

استاد بېنوا د ارواښاد مجروح په اړه ویلي: ((ښاغلی مجروح د مطالعې ډېر شوق لري او د همدغه شوق اثر دی چې په اکثرو ادبي، اجتماعي، فلسفي او مذهبي سختو مسایلو کې د ښه تحقیق خاوند دی، په تېره بیا د روحیاتو او فلسفې سره زیاته دلچسپې لري... دا ښاغلی خنده رویه باوقاره سړی دی، آزاد طبیعت لري او په حق ویلو کې د چا پروا نه ساتي.))

د اطلاعاتو او کولتور پخواني وزیر ډاکټر سیدمخدوم رهین د مجروح په اړه ویلي دي چې مجروح د هغو کسانو په ډله کې و چې د ډیموکراسي په لار کې یې صادقانه هڅې کولې چې د اساسي قانون او د ډیموکراسۍ لسیزه یې د زیار ګاللو پایله وه.

فقید پاچا هم پر هغه پوره باور او اعتماد درلود.

دوهم څپرکی

د سيد شمس الدين مجروح ادبي مقالې

د پښتو ليکلو بشپړ او مشترک سبک

د کابل مجلې په ۱۴۸ گڼه کښې ښاغلي حبيبي له دې پورتنې عنوان لاندې د اقتراح په ډول څو اساسي او مهمې پوښتنې کړې او د پښتو د حقيقي او معنوي ژوند په نبض باندې يې گوتې ايښې دي. د همدې اقتراح په اثر کښې ښاغلي او فاضل اديب سيد شمس الدين خان مجروح چې په ادبي مسايلو کښې ښه بصيرت او عميق نظر لري، مونږ ته يو خوږ او پوخ مضمون را استولی دی، چې دلته يې نشروو او له نورو پوهانو څخه هم غواړو چې خپل قېمتي نظريات ونه سپموي. ((د صحافت څانگه)).

ښاغلی فاضل حبيبي!

گران غوندې سوال مو کړی، چه سړی کولی شي په لږ قدر ځان کړولو او اوږو پورته غورځولو د دې موضوع استقبال وکړي او ځان خلاص کاندې، مگر زه هم د دې موضوع سره ډېره علاقه لرم، نو به پرې وغږېږم. زړه مې غوښته چه که

څوک پردې موضوع خبرې وکړي او څه واورم، ښه شوه، تاسې یاد کړه او څه مو پرې وویل. له همدې خبرو موقع په لاس راغله، چه څه ولیکم. یقین دی چه زما جواب به ستاسې د قول تایید او اکثر به ستاسې د خبرو تکرار وي، خو هر څه چه دي، همدا زما نظریه ده.

سبک څه ته وايي؟

گومان کوم دلته به غرض له هغه روح ځنې وي چې په یوه نثر کښې مونده شي او د هغې تحدید و تعریف څه قدر گران دی او د سر د سترگو نه زیات د زړه په سترگو (ذوق) ښه لیدل کېږي، څه رنگه چه د روح نه د روح په مظاهرو تعبیر کولی شي، داسې به سړی څه ناڅه سبک ته هم گوته ونیسي. یعنې سبک هغه شی دی چې لغات او الفاظ د اعضا او جوارحو غوندې، صرف و نحو د ضربان قلب او د وینې د چلند په شان د هغې د پاره کار کوي او چې دا ټول (او پاته نور) سره راغونډ شي، نو یو موجودیت ترې جوړ شي او څه رنگه چه د اعضاء د تناسب نه او د طبیعي نظام د ښه چلند نه جمال او نشاط پیدا کېږي، داسې هم د سبک ښه والی د هغې د اعضاوو پر تناسب او انسجام پورې او د هغې د حیاتي نظام په صحت او ښه والي پورې اړه لري.

تاسو پوښتنه کوئ، چه (آیا پښتو د نثر لیکلو بشپړ او مشترک سبک لري؟ که یې لري، نو آیا دغه سبک ښه او کافي او د ادبي ښېگړو وړ دی که نه؟). بشپړ او مشترک سبک؟! نه! نه! یې لري! او په سلو کښې سل کېدی هم نه شي او باید توقع یې هم ونه کړو.

ځکه دوه کسه غبرگوني (توأمین) چه خلک وايي، په یوه څېره دي، بیا هم سره څه توپیر لري او خپل خپلوان او دقیق او حساس خلک یې پېژني او څه نا

څه مميزات لري، چه پر هغه پېژانده شي: په يو مملکت کښې هر څوک د جنوب او شمال او شرق او غرب اوسېدونکي د هغوی له کړو وړونه او له بدني ساختمانې جوړښت څخه پېژندی شي.

هو! يو قوم او ملت چه نسبت بل قام ته او يو نژاد نسبت بل نژاد ته د قيايې او ساختمان په لحاظ بيل او جلا وي او دومره څه مشترکات چه فردي او ناحیوي اختلافات په هغه کښې سره راغونډ شي، لري؛ کېدی شي چه داسې يو مشترک او بشپړ سبک هم پښتو ولري او پيدا يې کړي، د پخوانو د سبک مغايرت د اوسنو سره د اوسنو د سبک بېلوالی يو له بله ډېر ښکاره او روڼ دی. د عربي تاثير، د فارسي اغېزه، د اردو رنگ زمونږ په نثرونو کښې له ورايه ښکاري. او د سبک اشتراک يې وران کړی دی. کله کله لا سپری د اروپايي ژبو جلوي هم پکښې وويني او د تقليد او پیروی لار له سپري نه ورکه شي او هک حيران پاته شي.

ښه نو چې لري يې نه، نو د ادبي ښېگړو د پاره د کفايت سوال ته خو هډو ضرورت پاتې نه شو. که څه هم څو تنه پياوړي پېژنم، چه ښه څه ليکي او خبرې يې پر سپري خوږې لگي، ولې بيا هم زما دا منفي جواب د هغوی بې احترامې نه کوي او رښتيا هم ده.

تاسو بله پوښتنه داسې کوئ: ((آيا د سبک تکميل ممکن دی؟ او اوسني پښتانه د پښتو د نثر دپاره بايد څه وکړي؟)) هو! ممکن دی او د اکمال په لاره کښې به گړندي قدمونه واخلي چه په الوتو الوتو به روان شي. د طبيعت د غير متغير قانون په ترڅ کښې (چه موجوديت ته حرکت وايي، حرکتونه هم د کمال په لور گڼل کېږي) دا به هم ځي.

خدازده چه څه به ترې جوړ شي؟! دا اوسني سبکونه به يقيناً يو وخت (عيناً) د فوايد الشريعه د آهنگ په شان عجيب و غريب برېښي او ښه ښه تحولات او تطورات به پکښې وشي او که هغه لږ څه لازمي مغايرت د هغه عصر په سبک کښې بيا هم موجود وي، سترگو ته به نه راځي او بد به ښکاري. زه د خوشبېنۍ په خوب کښې خبرې نه کوم او نه د ورېځو او ښان جوړوم، بلکه د تطور قانون دا جرئت راکوي! او د ژبو تاريخي سرگذشت پرې شهادت وايي. هو! د فنا او زوال، د انحطاط او ورکېدو مثالونه هم شته، که تاريخ څه هېر کړي وي، د زمانې په ياد دي او شپو ورځو پخپله لمن کښې نغښتي او له سترگو يې پنا کړي دي. خو ترڅو پښتون او پښتونواله ژوندۍ وي، پښتو به هم مخ په وړاندې درومي، که (لا سمح الله) مونږ نه وو، دا به نه وي!

پاتې شو، ستاسې د سوال دوهمه برخه (چه اوسني پښتانه د پښتو د نثرو د تکميل دپاره څه کولی شي) دا د مطلب ټکی دی. او هم دا نقطه ده چه له نظري خوا نه يې عملي او حياتي قيمت زيات دی. تاسې په جواب کښې هم د موضوع حق ادا کړی او ښه څه مو ويلي دي، مثلاً په دې نظريه کښې ((چه ژبه د خپلې پالنې تر لمړۍ دورې ووته او د ادبي نهضت لمړني پوړونه يې پرې کړه، هلته نو يو مشترک او ښکلی د ليک سبک مومي)) درسره شريک يم. بل ځای وايي: ((د ژبې د ليک کوم سبک جوړول يو ارادي او د يوه سړي مخترع کار ندی)) هو! په دې کښې هم ستاسې ملگری يم.

مگر دومره قدر ده، چه يو سړی د يو شهکار په اېستلو مخترع گڼل کېږي او په ژبه کښې د سبک مجرا بدلولی شي.. مثلاً: قرونه قرونه د سعدي د اسلوب تعقيب خلکو کاوه، او کلونه کلونه د شامنامې غونډې (رزمي - تاريخي) مثنوي

ګانې شعراء وليکلې، ګويا دغو سړو د ژبې په دنيا کښې ادبي انقلاب پيدا کړ او د يو نوي سبک طرف ته ميلان د دوی د آثارو په راوتلو شروع شو، مګر ډېر بطي! او لا سړی ورته غير شعوري هم ویلی شي!

هرکله چه داسې شيان منځ ته راشي، نو بيا خلک زړې سندرې پرېږدي او نوی تال را واخلي. بيا څوک د مطلب آغاز همېشه په (نقل کا، وايي) لکه چه څه موده مخ کښې کېده، نه کوي او بيا هر مضمون (په څرګنده خبره ده...) او يا داسې نورو جملاتو سره نه شروع کېږي، څوک غورځي او څوک ولاړېږي او هی پر دغه لار ځي، که ځای ته ورشي که نه، خو لار (قابو قابو) يوه وي، دا لا څه کوي چه داسې آثار په چا کښې د ابتکار قريحه ژوندۍ کړي او د استعداد د خاوندانو د آئينې نه د تقليد او د محافظه کارۍ گردونه پاک کړي او په چا کښې بالعکس نوی جمود پيدا کړي او د خپل ځان د تقليد احساس پرې په هر څه غالب کړي.

خو داسې آثار کله کله د ادب په آسمان کښې لکه شهاب ثاقب ځلېږي، اما رڼا يې تر ډېره پاته وي او د ډېر عالم سترګې مخکښې يا وروسته ور واړوي. ګورو به چه دا سکه به د پښتو په نثر کښې د چا په نامه وهل کېږي او دا سويه به د چا نصيب شي؟ او دا زوی به پښتنه مور کله پښتون قام ته وړاندې کړي؟ اوس سم دستي زموږ دا فريضه ده چه ډېر څه وليکو! او همېشه يې وليکو او هرڅه وليکو!! او د پښتو په خپل رنگ کښې ليکونه شروع کړو، د جامعې په مخ کښې به يې ږدو، د هغې ذوق به پخپله په انتخاب لاس پورې کړي، ښه به اخلي، بد به پرېږدي. ورو ورو به هغه څه چه د جامعې وجدان او سليم ذوق يې ښه قبلوي، د يو سبک په حيثيت په ميدان کښې ودرېږي او ټول به د هغې خوا ته

مندې وهو. د بقايا صلح قانون به په کښې هم خپل رول لوبوي، څه به فنا کوي او څه به روزي. د نثر ليکلو او د سبک د ښه (واضح) ښکاره کېدلو دپاره ښه زمينه او مساعد ميدان ادبي پارچې او د قصو کتابونه دي، خو چه ترجمه مرجمه نه وي او د پښتو د د ماغ محصول او د پښتون د علم او ذكاء تحفه وي او د پښتنو د ماحول او پښتني رواياتو ځنې يې الهام اخيستی وي، بل د دې سير د سرعت د پاره انتقادات هم ډېر خدمت کوي او دا حرکت تر يو حده گړندی کولی او منظم کولی شي.

بايد په دې ضمن کښې له انتقاداتو نه غفلت ونه کړو او همپشه د انتقاد په وسيله د سبک د خرابوالي مخه ونيسو، خو شرط دا دی چه ليکونکی به خفه کېږي هم نه؟

ما مخ کښې وويل چه (د پښتو په خپل رنگ کښې ليکونه شروع کړو) زړه مې غواړي، دا ټکی په غټ قلم وليکم او يا دلته درکلام د فن دقايقو ته لاس واچوم او خپل خلک خپل مطلب ته ښه ملتفت کړم، خو وېرېږم چه دا لنډه جمله به زما مطلب ښه ادا نکړي او چه زما په زړه کې څه گرزي، د هغې به ښه افاده ونه کړی شي. د پښتو د خپل رنگ نه غرض نامانوس لغات او کلمات نه دي، چه څوک دې په خپل ليک کښې هرومرو راوړي، د دې دا مطلب نه دی چه پردي کلمات دې هډو څوک وايي نه؟ رنگ هم عیناً د سبک په شان يو جوهرې موجوديت دی، چه له ډېره وضاحته يې تعريف لږ څه گران دی، خو جلوه يې ډېره خرگنده ده، د حميد بابا دا بيت رايا د شو:

که مې تېره مغلواله د رقيب کړه

زه به نه يم زېږولی پښتني

گورئ! دلته کوم لفظي صنعت او يا تخيلي ابتکار موجود دی؟ چه دا بیت د پښتنو په ذوق دومره خوږ لگي او دومره ډېر خوند ترې اخلي! دلته نور څه نشته، د پښتو خپلې قدرتي رنگ ځلېږي (ومن احسن من الله صبغة) دلته د یو پښتني اشکال تصویر باسي او پښتني سوگند خوري.

په یوه بله مصرع چه معاصرینو ملگرو کښې چا ویلې، زما دومره خوښه شوې ده چه تراوسه مې لا خوند په خوله کښې دی، هغه داده:

وايي پښتانه په هر چا خپل وطن کشمیر دی. دلته هم نور څه نشته، یو پښتني ضرب المثل، لکه مرغله چه سړی په ښه تناسب په هار کښې پېښي، پیل شوې ده.

اوه! نثر مې پرېښوده، د نظم ته مې خوله واچوله، معاف مې کړئ! خو ناکام دی، غواړم د پښتو دمخه پرده لرې کړم چه رنگ یې ښکاره شي.

او د دغه رنگ چلوه در وښیم هر چېرته چه وي، مطلب دادی چه پښتني منطق، پښتني امثال، پښتني جذبه د پښتو اصطلاحات او محاورات په خپلو لیکنو کښې داسې ښکاره کړو، لکه یو مصور چه تابلو جوړوي او هلته د رنگ امیزي مهارت استادانه وښيي. غرض دا دی چه هغه اوږدې او کړې وږې جملې چه سل موقوفه جملات، لکه (راغلی... وړی... تړلی) په پوه شوی و، تمام نه کړو او د مطلب ټکي ته له کړو وږو لارو نه رانشو او له کرغېړنو ترکیباتو نه ځان وژغورو او هغه څه چه د پښتو روح د هغې نه بېزاره دی، بېزار شو او د سلیم ذوق په لارښودنه او قضاوت عمل وکړو.

پښتانه دې څرنگ پښتانه وي؟

ښاغلو لوستونکو! ملتفت شئ زه ستاسې نه څه پوښتنه کوم؟ که ښه ملتفت شوي نه یاست، زه به د خپلې پوښتنې زیاته توضیح وکړم، نو بیا ستاسې خوښه چه څه فکر کوئ او یا کوم جواب راکوئ؟

زما سوال د پښتنو د اجتماع په کیفیت کښې دی، چه آیا تاسو څه آرزو لرئ چه دا جمعیت دې په دنیا کښې څرنگ جمعیت وي؟ او د دې جمعیت بنیاد دې په څه اساساتو بنا وي؟ او د دې جمعیت کړه وړه د دنیا په (تېرو شوو او یا اوسنو) جماعتو کښې کومې ډلې ته ورته وي؟! او کومه نمونه دې ایډیال وي. د دې معنی دا نه ده چه گوندې ستاسې آرزو د دې جمعیت په جوړېدلو کښې کوم ښکاره تاثیر لري او یا جمعیت، لکه لنډې ختې. په هر صورت چه تاسو وغواړئ، بدلېدای شي. دا سوال فقط ستاسو د هدف د تعینولو او معلومولو دپاره طرح کېږي او اقلأ که ستاسو خپله آرزو تغیر کړی شی، دا هومره تغیر لوی کار دی، که نه، دا سوال چه جمعیتونه څرنگ جوړېږي او دافرادو خوی بوی، کړه وړه، عادات او اخلاق د څه عواملو په اثر منځ ته راځي او یا له منځه ځي او یا دا څیزونه تر کومه حده ثابت او تر کومه حده متغیر دی، بېخي گوښی سوال او ځانله مضمون دی او په دې مضمون کښې ننوتل ځان په نورو سوالونو کښې ورکول او کتابونه لیکل غواړي. اوس به ځان په نورو سوالونو کښې نه

ورکوم او د کتاب د لیکلو شوق به هم پرېږدم، ځکه تاسې یې د لوستلو حوصله نه لرئ او زه یې د لیکلو فرصت (یا استعداد). نو راځئ زه بیا تاسې وپوښتم چه د پښتنو د جمعیت نه څه توقع لرئ، چه څرنگ او څه نمونه جمعیت اوسي او څه ارزو لرئ چه دا جامعه دې څه صفات او څه مشخصات ولري او هغه صفات او هغه مشخصات چه تاسو خوښ کړئ، سربېره پر هغو په دې کښې څه وایاست چه آيا (۱) دې دا جمعیت پخوانی جمعیت وي که اوسنی (عصري)؟ (۲) دا جمعیت دې مترقي وي که پس مانده؟ (۳) دا جمعیت دې موږ وي که وږی؟ (۴) دا جمعیت دې آزادي دوست وي که اقتدار پسند؟ (۵) دا جمعیت دې عالم وي که جاهل؟ ضرور تاسو د یوه پښتون په حیث د خپل جمعیت د پاره نېکه آرزو لرئ او دا سوالات به تاسو ته په لمړني نظر مسخره غونډې سترگو ته درشي. یقین دی، تاسې د خپل قوم او ملت دپاره ښه او ښېگڼه غواړئ او خوشحالتیا او سعادت مو پرې لورېږي، نو به ارومرو وواياست چه دا جمعیت دې، لکه اوسني جمعیتونه په تمامو عصري صفاتو او امتیازاتو اراسته وي، چه طبعاً به مترقي هم وي او موږ به هم وي او آزادي دوست به هم وي او عالم به هم وي. مگر تاسو د دې قوم دپاره د زمانې سره برابر تیا، ترقی او لوړ تیا علم او پوهه، اقتصادي بهبود او مړ تیا او... غواړئ، باید دې ته مو هم پام وي چه آيا پښتانه به هسې پښتانه چه تاسو لیدلي و، پاتې شي که نه؟ آيا د دې قوم د موجوده حالت د بدلېدو سره سره به په دوی کښې څه نور بدلون هم راشي که نه؟

ځینې وخت په انساني جوامعو کښې یوه مخصوصه عقیده حکومت کوي او د هغې عقیدې په ترڅ کښې خاص کلمات او مصطلحات رواج شي او ځینې وخت بعضې کلمات پر اذهانو احاطه او سلطه پیدا کړي چه د هغوی الفاظو ځینې

بعضې عقايد زېري او دا عقايد د جمعيتونو د بنياد (تهداې) گڼې شي او د هغو خوځول او لرې کول گواکې دنيا خوځول او ړنگول دي، دنيا خوځوونکي او ړنگوونکي د جمعيت دښمن گڼلي شي او د لوی او زاړه تر سترگو به راځي، نو دې دښمنۍ ته هر څوک زړه نه ښه کوي، نو کله دا عقيدې او کلمات قرونه قرونه په خپل قوت پاتې شي او د زمانې په تېرېدو يې (لکه مزمن مرض) قوت نور هم پسې زيات شي او کله کله دا تېرې د زمانې سېلاب وځوځوي او وغورځوي او بڼه ورسره وړانه کړي. په هر حال د مثال په ډول يا د مليت د ذهني او پر مليت باندې د اعتقاد سره سم ډېر فرعي عناوين او منشعب شوي ذهنيونونه يا معتقدات منځ ته راغله، لکه ملي آزادي، ملي غرور، ملي ژبه، ملي تاريخ، ملي عنعنات او روايات، ملي ادب او ملي صنايع، ملي اقتصاد او دا ټول څېړونه سره راغونډ شول، په پای کېنې د مليت فلسفه ترې جوړه شوه او د يو خاص اعتقاد شکل يې پيدا کړ چه پر دغه معتقداتو باندې مومنانو او د دغه کلماتو مېنانو په خپل نصب العين باندې ثبات او ټينگار او سرتښکي مقدسه وگڼله او په دغه لار کېنې فداکاريو او جنجالونو قبلولو ته حاضر هم شول.

اوس نو راځئ په مخکېنې سوالاتو باندې اول غور وکړو او د هغو تاثيرات او د هغو نتايج د هغو عکس العملونه او د هغوی فايدي او ضررونه ښه وڅېړو او بيا هغه د خپلو آرزوگانو او هدفونو سره چه په زړه کېنې يې لرو، تطبيق کړو او وگورو چه آيا د ټاکلي هدف ته د رسېدو په لاره کېنې مو په خپل لاس خنډو خار پيدا کړی که د منزل مقصود ته د رسېدلو دپاره مو تسهيلات راغونډ کړي دي. ايا د خپلې آرزو سره مو سم حرکت کړی او که د خپلې آرزو نه مو خلاف قدم اخستی دی او د ټولو نه اساس دا د سنجس وړ ده چه آيا دا آرزو صحيح او

معقوله هم ده که نه، دې آرزو ته د رسېدلو دپاره وسایل برابر او مناسب دي که نه او که د غلطې غايې دپاره مو غلطې وسيلې اختيار کړې دي؟

پر دې سوالونو باندې نظر کول او د هغو پر نتايجو او عواقبو باندې غور به د خپل عنوان د سوالیې په چوکاټ کښې کوو او سمدستي به د هغې نه نه وځو، يعنې د اچه پښتانه دې څرنگ پښتانه وي؟ په دې لحاظ به مونږ او تاسې د مليت اساس مسلم فرض کړو او سمدستي به بعضې مشکلات چه د مليت يا د پښتونوالی په چوکاټ کښې راځي، حل کړو او دا فرعي سوالات چه د ملت د اساسي نظريې مولود دي، لکه ملي ادب، ملي صنايع او ملي تاريخ به بل بحث ته پرېږدو، نو اوس به خپلو پنځگونو سوالونو ته وگړزو او بيا به يې تکرار کړو او جواب به يې واخلو.

(۱) دا جامعه دې اوسنی جامعي وي که پخوانی:

د ژوندون شرایط د مدنیت سويه انساني جوامعو ته يو خاص رنگ ورکوي او هر څومره چه دا شرایط او دا سويه سره متشابه او ورته وي، هومره انساني مختلف جوامع (دا اختلاف د زمان په لحاظ وي او که د مکان) سره متشابه او يو بل ته ورته وي. پخواني يونانيان او د جاهليت د زمانې عرب د قرون وسطی اروپايي جوامع او د ايشا پس مانده ملتونو سره ډېر شبیه وو، د دوی د فکر طرز، عادات او روايات حتی مذهبي تفکرات بدوي او ابتدایي دي.

هو! څومره چه د مدنیت سويه او يا د ژوند شرایط فرق وکړي، هومره د فکر طرز او د ژوندانه اسلوب فرق کوي، نو په دې لحاظ د بعضې پښتنو د پښتون خواهی آرزوگانې (تر کومه حده چه ما ته معلومې شوې دي) دا دی چه د هر پښتون ځلمي فريضه ده چه قدم په قدم دې د خپلو پلرو نیکو پسې و لاړ شي

او د پښتنو د دودونو دستورونو دې ډېر احترام وکړي، په ناسته ولاړه، روغ بر، اغوستنگ او فېشن کې دې د زړو پښتنو مقلدان وي، نو دا آرزو گانې د دې جمعیت د اوسني توب سره مغایرې معلومېږي، ځکه نوی عصر د خپل ځان سره نوي مقتضیات او ایجابات، نوي آداب او نوي فکرونه، راوړي او زاړه آداب او زاړه فکرونه د حیات زوړ طرز او د جمعیت زوړ فېشن د منځه وړي، نو دغه آرزو چه د دې جامعي د تجدد دپاره موجوده ده، د داسې هدف سره نه جوړېږي.

(۲) دا جامعه دې متريقي وي که پس مانده؟

انساني ابتدايي جوامعو کښې چه حکومتونه (په تمامه معنی) نه و موجود، دوی د خپل کار روزگار امنیت او گډ ژوندون د پاره څه ابتدايي تشکيلات لرل او د خپل مدنیت د سويې سره سم يې بعضې اجتماعي موسسات درلودل، د مثال په ډول یو د دغو اجتماعي تشکيلاتو یا موسساتو د جملې نه قبایلي تشکيلات چه په هغو محیطونو کښې چه دایمي هرج و مرج او نه خلاصېدونکې کشت و خون موجود و، د قبیلې تشکیل د موجوده پولیسو او عدلي تشکيلاتو نه زیات ضروري و، هغه وخت افراد د کورنیو په سیوري کښې او کورنیو د عشا یرو په چوکاټ کښې د خپل معیشت د ادامې دپاره محتاج و (او یا د اصطلاح سره سم) د غلو د وېرې کور او کلی شوی و، کوم وخت چه مدنیت ترقي وکړه او اجتماعي علاقې زیاتې شوې او قوي حکومتونه منځ ته رالل، دغه ټول تشکيلات ورو ورو د منځه لاړل او یا ضعیف شول او یا په نویو موسساتو او تشکيلاتو کښې محو شول او د یو مذهبي یا ملي سازمان په حیث تمام وظایف او اقتدار دولتونو ته منتقل شو او د ملت مفهوم یعنې د لویې

جامعې صورت تحقق اختيار كړ، ترڅو چه انساني افراد و د يوې خاصې قبيلې په نامه نور يو بل نه پېژانده او يوازې د مليت او د وطنيت چوكاټ د مشتركو منافعو يا مشترك قدر د پاره كافي وگڼل شول او د تعاون او ورورۍ روح محدودو فضاگانو نه اوچته شوه او په لويه فضا كښې يې په الوتلو شروع وكړه او د همكارۍ او معاونت روح په لويه ساحه او په يو غټ تشكيل باندې منځ ته راغله، نو كه قبيلوي حساب د پښتو مميزه وي او كه دا قبايل او عشاير په دې لوى چوكاټ كښې د ننوتلو نه وروسته د پښتنوالۍ څخه ووځي، نو د مترقي جامعې آرزو به د پښتنو د پاره يوازې هم د دې مخالف واقع شي.

(۳) دا جمعيت دې موږ وي كه وږى؟

ماږه جمعيتونه د وږو جمعيتونو نه په خوى بوى او دود دستور كښې څه لږ ډېر فرق لري. اقتصادي اوضاع د قوم پر كلتور د ژوندانه په رنگ او اسلوب ډېر ښكاره تاثير لري، د قوم د اقتصادي حالت ښه كېدل په زراعت او تجارت او صنعت بنا دي او د دې سره د اقتصادي بناگانو انكشاف په ماشين او عصري تجهيزاتو پورې اړه لري، ماشين او عصري تجهيزات ځان سره څه نوي ايجابات او مخصوص مقتضيات لري او په دې اجتماعي مؤسساتو كښې تطور او تحول پېښوي، نو كوم وخت چه دا جمعيت موږ شي بيا به ستاسو په اصطلاح هغه د مړې گېډې پاړسي هم وايي او داسې پښتانه چه دا نن دي او يا پرون ؤ ضرور به نه وي، نو كه تاسې نه غواړئ چه پښتانه دې د خپل موجوده پښتني موقف نه اعتزال وكړي، نو د دوى د مړېدلو آرزو ستاسو د هدف سره منافات لري.

(۴) دا جمعيت دې آزادي دوست وي كه اقتدار پسند؟

د اقتدار پسندی جرثوم په فاميلي تربيت کښې پروت دی او ترڅو چه پلار د زوی او زوی د کشر ورور د پټو سترگو اطاعت غواړي او ترڅو چه مېړه پر ښځه د بادار او مالک په څېر حکمروايي کوي او ترڅو چې د کلي مشران او د اولس سپين ږيري کشرانو ته په خپلو کورنيو او يا اجتماعي چارو کښې د رايې حق نه ورکوي، تر هغه وخته د آزادي پسندی دعوي بې فايدې او بې اساسه ده او تر هغه وخته چه کشران او واړه د مشرانو او د زړو په مقابل کې اطاعت او تسليم (په حقه وي که په ناحقه) خپله اخلاقي فريضه او ملي آداب گڼي، تر هغه وخته د آزادي پسندی روح منځ ته نه راځي. دا لا څه کوئ چه آزادي پسندي يوازې د اقتدار په مقابل کښې نه، بلکې د نورو علایقو او عوايقو په مقابل کښې زياته ضروري ده. ډېر اجتماعي او عنعنوي قيود شته، ډېر خرافات او اوهام شته، ډېرې وېرې او ملاحظې شته چه افراد د ځنځير په شان چاپېر دي، نو که پښتون د دې قيودو په مقابل کښې د آزادی بهرغ اوچت کړي، که پښتانه د عنعناتو او رواياتو، د اوهامو او خرافاتو ځنځيرونه وشلوي او د احساساتو په عوض منطق ته متوصل شي او د پخوا په مقابل آينده ته سترگې ونيسي، آيا بيا هم تاسې دا پښتانه پښتانه گڼئ که يې گڼئ، نو په رښتيا تاسو د دې جمعيت دپاره آزادي پسندي خوښوئ او که نه اقتدار پسند جمعيت مو په کار و، خو زمانې د رڼه آزادي پسند کړو او په خپله آرزو کښې ناکامه ياست.

(۵) دا جمعيت دې عالم وي که جاهل؟

دا جمعيت دې ضرور عالم وي او عالم ضرور د جاهل سره فرق لري، که بېسوادي او ناپوهي د دې جمعيت له منځه ورکه شي، له دې اولس نه به ډېر ښه او باصلاحيته جمعيت جوړ شي، د دې اولس طبيعي او قدرتي استعداد به

دېره ښه مجری پیدا کړي، مگر افسوس بیا به ورته تاسې ملا وایاست او پښتنو به یې نه گڼي.

نو راځئ په دې سوالونو باندې په سره سینه غور وکړئ او بیا د هغې جواب ووايئ. دا جواب ما ته مه وایاست، دا جواب خپل ځانته، خپلو کشرانو ته، خپلو همکارانو ته، د یو اجتماعي هدف په حیث ووايئ او یا یې اقلأ په خپل لوح ضمیر کښې نقش کړئ، اما په یاد لرئ او دا خبره مه هېرئ چې د تحول قانون او د تطور جریان ستاسو تابع نه دی او هغه خپل کار کوي تحول او تطور د جماعتو نه همېشه بل څه جوړوي او بل ځای ته یې بیایي، ستاسو به یوه سترګه خاندې او بله به مو ژاړي، مگر د دې جریان سره به ځی منته د دې قانون دوه وجهې معلومې دي، یوه دا چې یوه بدوي جامعه، لکه تخم نشو او نما کوي او د تخم په نشو و نما کښې د وړې ذرې نه ونه جوړېږي، ښاخونه او نیلې یې هرې خواته غزېږي، مېوې او گلونه یې هره خوا رږېږي، پیوندونه او تصرفات په کښې کېږي.

خو نوم او هویت یې نه بدلېږي او کله دا تحول او تطور په بل صورت کښې راښکاره شي چې د قوم نه، لکه مواد خام د حیاتي شرایطو په ظروفو او د زمانې د انقلاباتو په اور کښې صابون جوړ کړي، هغه وخت هویت هم له منځه ځي او د پخواني څیز په عوض یو بل نوی شی منځ ته راځي چې یوازې اوتومیستان^۱ هغه پېژني او بس.

نو ای خدایه! ته ښه پوهېږې چې د پښتنو نه به څه جوړېږي، دوی ته خیر کړې - لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت السميع العليم.

اوتومیست د اتوم پوهان. ۱

د تاريخ په خواوشا کښې

گمان کوم د انسان د انسانيت حقيقت چه تر کوم حده په حافظه پورې اړه لري، هومره به د ده په نورو نفسياتي کيفياتو پورې تړلی نه وي. د انسان په تعريف کښې د حيوان ناطق فکر کوونکی حيوان جمله مسلم تعريف گڼل شوی دی، که مونږ هم دا تعريف قبول کړو، نو بيا هم د حافظې تاثير د ده په فکر او منطق باندې دومره څرگند معلومېږي چه بې د هغې له وجوده انسان د دې خاصې (نطق او منطق) خاوند کېدی نه شي.

که انسان د حافظې نه محروم پيدا شوی وای، د ده فکر به څه رنگ د جزئياتو نه کلياتو ته منتقل کېدای؟ او څه رنگ به يې د کلياتو نه جزئيه استنتاجات کولای شوای؟ که د خاطراتو په تخته کښې څه مسلم او بدیهيه قضايا ثبت او محفوظ نه وای، ده به څه رنگه په هغو قضاياؤ نور قضايا متفرع کولای؟ او له هغو نه به يې نوي معلومات او تازه فکر حاصلولای؟

که د انسان حافظه نه وای، ده به څه رنگه د نورو تجاربو نه استفاده کولای او په څه شان به يې د زرگونو کلونو انساني علمي ميراث د پلار نه زوی او له زوی نه لمسي ته پرېښودلای؟

که دا د پلرونو نېکونو د تجربو ماحصل مونږ ته سينه په سينه نه رامنقل کېدای، هغه وخت به هر څوک نوې تجربې او نوې مطالعې ته محتاج وای.

شخصیت یا خودي د (زه) او (من) مفهوم د حافظې له برکته محقق دی.

شخصیت د خاطراتو تسلسل دی، د ژوندانه د جریان مختلفې خواوې، وړوکتوب، لویوالی، د ناپوهۍ دوره، د پوهې دولت، غم او ښادي، پروڼ او نن ټول په حافظه کېنې راغونډ شي او زه او ته ترې جوړ شوي یو.

دا د حیات تغیر او تحول د حافظې له برکته په شخصیت کېنې تغیر نه راولي او که نه هغه د اولې ورځې پیدا وړوکی د گور په غاړو ولاړ زاړه سره هیڅ شباهت نه لری، که د حافظې او خاطراتو د تسلسل کومک نه وای، دې شخصیت به هېڅکله نه ویلای چې هغه وخت وړوم او اوس زوړ یم.

ژوندون پخپله یو بهیر (جریان) یا عملیه او یو حرکت یا تکامل دی.

د دې جریان مبدا ماضي او غایه یې مستقبل دی.

دا جریان د شخصیت په سواحلو کېنې رابند شوی او د حافظې په کارگاه کېنې د هغې سینما فوتوگرافي شوې ده او د معرفت او احساس سیند ترې جوړ شوی دی.

که دا لوی بهیر په دې واړه فلم کېنې نه وای ضبط شوی، مونږ به هېڅکله د ژوندانه د سیند موجودیت ته ملتفت نه وای او په حیرانتیا او لالهندتیا به مو شپې ورځې تېرولای.

نه! زه تېروتم، حیرانتیا هم د فکر مظهر او تعجب هم د عقل مولود دی، فکر چه خپل نارسائی او عجز ته ملتفت شي، حیرانتیا ده او چه کله د خپلو خاطراتو په خزینه کېنې د یوه مظهر ساری پیدا نه کړي، تعجب دی.

که حافظه نه وای، زه حیران یم مونږ به د حیرانتیا په عوض څه لرلای؟

دا و د يو فرد ضرورت حافظې ته! همدارنگ انسان په مجموعي هيئت چه جمعيت باله شي، تاريخ ته د حافظې په خبر احتياج لري. خومره چه د شخصيت مفهوم بې د حافظې له وجوده ناممكن دى، همدارنگه د اجتماعي موجوديت په تاريخ او تاريخي رواياتو باندې بناء دى.

همدا سبب دى چه له ډېرې پخوا راهيسې، لكه انساني افراد چه حافظه لري، انساني جوامعو تاريخ درلوده او دا علم يا دا اجتماعي مظهر د يو څو نورو لومړنو او ضروريه علومو او اجتماعي خواصو په قطار كېنې ډېر زوړ او قديمي باله شي.

كوم وخت چه لا د خط اختراع نه وه شوې، كوم وخت چه انسان د خېستې او پوټكي نه د كاغذ كار اخست، هغه وخت تاريخ موجود ؤ او دا تاريخ د افرادو په سينه كېنې د شعر په پيرايه كېنې د زړې دنيا په خاطره كېنې محفوظ ؤ، د پلار نه زوى او د زوى نه لمسي ته، لكه نور متروكت ميراث پاتې كېده.

دا تاريخ په شعر او قصو كېنې، په افسانو او ډرامو كېنې لكه ديني مراسيم په احترام ساتل كېده.

هغه وخت تاريخ سره ديني رنگ موجود ؤ، د خرافاتو او عنعناتو سره ككړ ؤ. په رواياتو او عنعناتو كېنې د انسان د اجتماعي خواصو درې مهمې خواوې څرگندې دي:

اول د انسان د اجداد پرستى خاصه.

دوهم د انسان د جنگجوئي خاصه.

او دریم د انسان د قدامت پسندی خاصه.

که مونږ د تاریخ د تکوین په فلسفه غور وکړو، دا درې عامله پکښې بېدخه نه معلومېږي، په دې ترتیب:

۱- هرکله چې انسان د مدنیت په دغو ابتدائي مراحلو کښې د مذهب په لحاظ اجدادپرست، دوی به خپلو پلرو، نېکونو ته د تقدیس په سترګه کتل او دوی به ئې اسماني او ملکوتي موجودات (مخصوصا له مرګه وروسته) بلل.

د تاریخ په ترتیب او تکوین کښې یو عامل د انسان د اروحیه وه چه باید د دغو درنو او محترمو مشرانو او پیشوایانو گفتار او کردار، ژوند او ګوزران، کارنامې او واقعي ثبت او حفظ کړي.

۲- انسان د بدویت په مرحله کښې جنگجوئي او توریالیتوب ته له نورو فضایلو نه زیات اهمیت ورکاوه او همدا سبب و چه دوی به د خپلو اسلاډو جنگي کارنامې، د دوو قبیلو ترمنځ شخړې او د تاخت او تاز واقعي په ډېر شوق او افتخار پېړۍ پېړۍ زوتولې او هغه به یې د اجتماع په مدرسه کښې ګردانولې او د دې واقعاتو یادولو، ګردانولو د تاریخ حیثیت درلود او د دې قصو زده کوونکي یا جوړوونکي مورخین وو.

که تاسې ښه خبر شئ، و به وینئ چه د انسان دا روحیه د هغه وخت په شعر او ادب کښې په آرت او صنعت کښې ډېره ښکاره او څرګند مظهر لري، رزمي او حماسي رنگ غالب معلومېږي. همدارنګ دې مظهر په تاریخ نگاری کښې (که تاریخ نگاري ورته وویلای شو) هم ځان ښوده او تاریخ به زیات د جنگي کارنامو داستان او د رزمي واقعاتو ډرامه وه.

۳- د قدامت پسندی روح لږو ډېر د هر انسان سره شته او نن هم دا روحیه بڼه ښکاره او څرگنده ده.

ډېر څیزونه دي چه اوس ئې هم مونږ محض د قدامت په لحاظ عزت ساتو او ډېر مظاهر په مونږ کښې شته چه د عنعناتو په زور حکومت کوي.

مگر د علم د تجدید (رنسانس) د دورې نه راپه دېخوا انسان تر ډېره حده دا روحیه بایللې ده او د ماضي په عوض مستقبل ته زیات اډه وار معلومېږي او اوس هر شي ته په دې لحاظ په درنه نه گوري چه گوندې دا پخوانو ویلی او یا ئې کړی دی.

په علومو کښې د پخوانیو افکارو ته محض د علم او د تاریخ په لحاظ ارزش ورکوي او د علمي استفادې په لحاظ نویو نظریاتو ته هر څومره چه زیات وروستی وي، په زیات اهمیت قایلېږي.

مگر د هغه وخت انسان د اجدادپرستی په ترڅ کښې د ماضي پرستی په مرض هم اخته ؤ.

دوی گمان کاوه چه زړه زمانه د نوې زمانې نه بختوره وه، دوی تصور کاوه چه د انساني طلائي دوره د ایام حالیه په ترږميو کښې ورکه ده، دوی فکر کاوه چه گوندې فضیلت او عدالت، پوهه او لیاقت په پخوانۍ زمانه کښې د هغوی د زمانې نه ډېر ؤ، نو دا دریم عامل هم د تاریخ په ترتیب او تکوین کې بې تاثیر نه ؤ.

دوی غوښتل چه د دغې بختورې زمانې خبرې واوري او د تېرو شویو خلکو د یادولو نه خوند واخلي او د خپل تاریخ ژوندانه بدبختي لږ ساعت هېره کړي.

گرانو لوستونکو! تاریخ هم تاریخ لري او لکه نور اجتماعي مظاهر دا هم همېشه په یو شان نه دی پاتې شوی.

تاریخ د سینو نه لוחو ته او د لוחو نه پوټکو ته او د پوټکو نه کاغذونو ته رامنقل شو او د دې تبدیل انتقال سره د تاریخ بڼه هم بدلېده، یعنې یوازې د تاریخ په ظرف کښې فرق نه راته، بلکه مظلوف هم تغیر کېده او تاریخ د ارباب الانواعو د روایاتو نه د انساني جوامعو واقعاتو ته راوگرځېد، ځان ئې و ځانده او خپلې زړې بڼې یې وغورولې، د خرافاتو نه لږ لږ لرې کېده او د افسانې نه زیات حقیقت ته راوړاندې کېده.

دا وخت د دولتونو واقعاتو جنګي پېښې، د حکمرانانو تغیر او تبدیل په دقت سره قید شول او د نورو ملتونو په سرگذشت کښې هم تاریخ نگارانو تحقیقات شروع کړل.

په دې دورې کښې ګویا تاریخ د محلي روایاتو د سیمې نه او د جنګي کارنامو د دائرې نه راووت، مګر بیا هم د تاریخ په مخکښې د تحول او تکامل مزل پاتې ؤ او تقدیر د ده په تندي کښې څه نور تغییرات هم ښکلي وو.

په دې منځنۍ مرحله کښې د عربو پوهان او د اسلام د مدنیت پېشقدمان په ایران افغانستان او نورو ځایونو کښې ډېر دخل او برخه لري، مګر لا هم تاریخ د ملتونو د اجتماعي حالاتو د خپرلو دپاره کومه د ستاینې وړ توجه نه وه کړې او د تاریخ فروغو ته چه دا اوس هره ورځ، لکه تنکی څانګې زرغونېږي او لوئېږي، د چا پام شوی نه ؤ.

په اوسنۍ زمانه کښې سربېره په دې چه د مدنيت تاريخ او د سياست تاريخ، د دې تاريخ او د هغې تاريخ مدون او مرتب شو او يو لوی او عظيم لټرېچر يې جوړ کړ، د هر شي ذکر چه کېږي او يا هره موضوع چه ليکل کېږي، د موضوع تعريف سره سم د مبحث عنه تاريخچه هم ليکي او بيا اصل مطلب ته ورځي.

همدا سبب دی چه دا تاريخونه او تاريخچې دومره ډېرې دي چه د هغو فهرست ترتيبول پخپله لوی لټرېچر کېدی شي.

د فلسفې سره د فلسفي تاريخ او د اقتصاد سره د اقتصاد تاريخ مل دی، مگر د موجوده تاريخ نگارۍ په اسلوب کښې د ملتونو او قومونو د اجتماعي مظاهرو خواته زياته توجه د ډېر قدر وړ ده.

د يو ملت د احوال او سرگذشت مطالعه د دوی ادب او تهذيب، د دوی اجتماعي تشکيلات او مؤسسات، د دوی اقتصادي او بدني حالت، د دوی معاشرت او د فکر راز، د دوی روزانه مشاغل او ناسته ولاړه په اهميت او ارزش کښې د دوی د سياسي واقعاتو او دولتي جرياناتو نه زياته ده او پخپله د تاريخ نه د تاريخي فلسفې سره زيات قرابت لري او د فکر د انکشاف او د خوند او لذت په لحاظ ډېر قېمت او اهميت لري.

دا ؤ د تاريخ تاريخ!

پاتې شو د تاريخ اسلوب چه هغه هم يو ځانله مبحث دی او په دې چه تاريخ د اسلوب په لحاظ څه طريقي غوره کړي او يا په کومه لار روان دی، د تاريخ منطق څه قواعد او مقررات لري، ډېر اوږد بحث او څېړنه غواړي، دا اسلوبونه چه تاريخ د تاريخ طبيعي او انترايپولوجي او اتنالوجي او ارکيالوجي په رڼا

کښې لیکل کېږي او یا تاریخ او د تاریخ فلسفه سره څه رنگ اوږده په اوږده روانېږي یا د تاریخ مختلف شقوق او فروع تجزیه کېږي او څه رنگ تحلیلېږي، دې خبرې او دېر کاغذونه تورول غواړي، مگر زه دلته تاسې یوې نکتې ته ملتفت کول غواړم او تاریخ ته د یوې بلې زاوې نه گورم او غواړم تاسې هم له دغې زاوې نه د هغې تماشا وکړئ.

تاریخ له درو عناصرو نه جوړېږي او یا له درو خامو موادو نه په لاس راځي او یا درې جزونه د تاریخ دپاره د جود د علت حیثیت لري او هغه درې عناصر دادي:

۱- تاوده واقعات.

۲- ساړه واقعات.

۳- غیر مرئي واقعات.

(۱) تاوده او ساړه واقعات:

تاسې به دا د ساړه جنگ او تاوده جنگ اصطلاح اورېدلې وي، زه هم د دې اصطلاح نه الهام اخلم او د خپلو مصطلحاتو دپاره هغه استعمالوم.

شخړې ته تود جنگ او تبلیغ او پروپاگنډ ته سوړ جنگ وایه شي. واقعات هم دغه سړه او توده خوا لري او دا تودې سړې دي چه د تاریخ په تکوین او د جوامعو په سرنوشت کښې دخل لري.

تاریخي واقعاتو ته د عمومي تاریخ او اساسي تاریخ په لحاظ تاوده واقعات او د مدني او اجتماعي تاریخ په لحاظ ساړه واقعات ویلی شو، په بل عبارت هغه واقعات چه د یو جمعیت په سرنوشت باندې په ښکاره لوبې کوي او د یوه حال

نه يې بل حال ته بدلوي، لکه جنگونه، فتوحات د رژيمونو تغيير او تبديل، ديني او مذهبي انقلابات. دا ټول تاوده واقعات دي، اما د دې سره يو شمېر ساړه واقعات هم روان وي چه د يو ملت د سرنوشت په تغيير کښې تر ټولو واقعاتو زيات مؤثر دي، مگر څوک ورته په اول کښې ښه ملتفت کېږي نه، مثلاً: په يورپ کښې يو خوا جنگونه روان وو او ملي حکومتونه منځ ته راتلل او د طوائف الملوکيو نه متمرکزو حکومتونو ته د سياست روش تغيير کاوه او دا وقعات ډېر تاوده او مؤثر گڼل کېدل، مگر له بلې خوا يو بې نومه او بې نشانه انسان په يو کوچ کښې د مطبعې د لومړنۍ اختراع په تطبيق بوخت ؤ، مگر دې بې نومه سړي ته چه وروسته وپېژندل شو، هغه وخت څوک ملتفت نه شو چه څه کوي؟ او د هغه وخت خلک او يا لويان چه په دولتي ادارو او يا جنگي سازمانونو کښې مشغول وو، له دغه سړي او د ده د اختراع نه هډو خبر نه شول، مگر د ده اختراع د دنيا ښه وگرځوله، د علم او تعليم د پيشرفت دپاره، د دنيا د يو بل سره د نژدې کېدو دپاره او د يو بل نه دخبرېدو دپاره د ده اختراع هغه کار وکړ چه د دنيا يو فاتح هم نه ؤ کړی. همدا شان په افغانستان کښې له يوې خوا چنگېز راروان او د وینو او د اوبښکو سېلاب بهېده، ښارونه روانېده او بندونه نږېده او دا واقعه ډېره توده او مؤثره وه، مگر د بلې خوا نه د دنيا په يو بل گوټ کښې يو حرکت روان ؤ چه هغه د چنگېز د واقعي نه د افغانستان د خرابۍ دپاره ډېر مؤثر ؤ، مگر څوک ورته نه ملتفت کېدل.

دا واقعه د کشتي رانی پيشرفت او د بحرونو د لارو گودرونو زياته پوهه وه، چه ځينې مملکتونو ته په لاس ور تله.

په دنیا کېنې تجارت او معامله د ممالکو په منځ کېنې د وچې د لارو نه د کاروان په وسیله ډېره معموله وه، افغانستان د دې کاروان په لار کېنې واقع ؤ، د افغانستان ترقی او پېشرفت، د لویو ښارونو وجود او دارو مدار ټول په دې موقوف ؤ.

کوم وخت چه دا د وچې تجارت لمدې ته منتقل شو او افغانستان نور د شمال او جنوب او د شرق او غرب د اتصال جنکشن پاتې نه شو، ښارونه وران، خلک بېوزلي، ملک د انزوا په حالت کېنې پرېوت، د نورې مدني دنیا سره ارتباط وشلېد او د دې ارتباط د شلېدو په سبب ذهنونه محدود، فکرونه کوتاه او اقتصادي حالت ابتر شو.

دا آفت په مونږ چنگېز نه شو راوستلای، بلخ ډېره لږه موده پس ودانېدلای شو، لیکن شرط داؤ چه تراوسه د ترکستان کاروان هندوستان ته په دغه لار تللای.

د نادر افشار سره مونږ هم هندوستان ته تللي وو او د بېرته راگرځېدو په وخت کېنې مو ځان سره څه جنګي غنائم راوړل، مګر زما په گمان لومړنۍ (قره کلي) مېړه چه په شمالي افغانستان کېنې لنگېده، هېڅوک پرې خبر نه شو، مګر د هغې تاثیر په دې مملکت کېنې د دغو غنایمو نه زیات ؤ، لومړنۍ واقعه توده او دوهمه یې سره ده.

اوس خو زما د تودو او سړو واقعاتو په اصطلاح ښه پوه شوی، نو راځئ څه اوس د تاریخ په دریم عنصر باندې خبرې وکړو.

۲- غیر مرئي واقعات

سربېره په سړو واقعاتو تاريخ څه نامرئي واقعات هم لري او دا نامرئي واقعات د سړو او تودو واقعاتو په جريان او حرکت کښې که په تغيير او تبديل کښې دخل او تاثير لري، يعنې له يوې خوا سياسي تاريخ او له بلې خوا مدني تاريخ، له يوې خوا واقعات او له بلې خوا اجتماعي جريانات متاثر کوي، دا نامرئي واقعات د کلوپاترا پوزه ده.

ناسې به ووايست د کلوپاترا پوزه به لا څه بلا وي؟

کلوپاترا د مصر ملکه وه او د دې ملکې يوه پوزه وه، پوزه يې لا څه کوي چه نوره هم ډېره ښکلې وه.

د روم يو فاتح مصر ته لاړ او په دې ښځه مين شو، د دې معاشقې او مینتوب څخه يو سلسله مهم او لوی واقعات پيدا شول چه د پخواني مصر او زاړه روم په کورنيو معاملاتو او يو د بل سره د ارتباط په جرياناتو کښې ئې تاثيرات لرل.

د يورپ يو ليکوال وايي: «که د کلوپاترا پوزه يوه سانتي اوږده او يا لنډه وای، د دنيا د تاريخ مجری به بدله شوې وای.»

يعنې کلوپاترا به بدرنگه وای او رومي فاتح به په هغې مين شوای نه وای او وروستني واقعات به چه په دې مینتيا بنا وو، هېڅ منځ ته راغلي نه وای.

دا د کلوپاترا پوزه د تاريخ نامرئي خوا يا د تقدير لويه يا متافزیکي جنبه ده چه د تاريخ په جوړېدو او د واقعاتو په جريان کښې د هر ملت په سرنوشت او د هر قام په ژوندون کښې ډېر دخل او لوی مقام لري.

زه پخپله د دې پوزو د لیدلو سره ډېره علاقه لرم او دا مې شوق دی چه دا شان واقعات تر غور او مطالعې لاندې ونیسم، د تاریخ هر موقف په یو چارراهي کښې فرض کړم او له ورايه څلور واړو لارو ته وگورم او دا تصور وکړم، که دا د حوادثو عرابه د کوم اتفاق په بنا په دا بله لار ښویدلې وای، نو له دغه حرکت به څه نتایج لاس ته راغلي وای؟

فروید، یو نفسیاتي عالم او په نفسیاتو کښې د یو خاص مکتب خاوند دی، دی پخپلو نفسیاتي نظریاتو کښې د تحت الشعور تر عنوان لاندې یوه نظریه وړاندې کوي او په دې نظریه ډېرې خبرې لري او په هغو ډېرې فرضيې بنا کوي (دا چه د ده تحقیقات او تبلیغات تر کومه حده منل شوي او صحیح دي او تر کومه رد شوي او غلط دي، په ځای دې پاتې وي.)

د تحت الشعور په ترڅ کښې وایي چه: د انسان د ژوندانه واقعات او مخصوصاً د وړکتوب پېښې د شخصیت په تکامل او تکوین کښې ډېر تاثیر لري. په دې صورت چه د کوچني توب خاطرات، لکه کومه وېره، کومه خطر، کومه خوشالتیا او کوم خپګان کومه پاتې شوې آرزو او سرته نه رسېدلی آرمان یا کوم کړت د پلا راو مور مداخلت او ممانعت د لوبو، وشتو په کار کښې د کوچني په تحت الشعور کښې د یو غیر مرئي انتباه په صورت پاتې کېږي او دا ذخیره شوي انتباهات په تحت الشعور کښې په راتلونکي عمر کښې په بله بڼه یا پیرایه څرګندېږي او د انسان په شخصیت او اخلاقو، د انسان په صحت او اعصابو ډېر ښکاره او اهم تاثیرات لري.

دارنگه هم اجتماعي تحت الشعور کښې څه دا قبيل پټ شوي انتباهات ذخيره کېږي او د ملتونو په آينده او د قومونو په راتلونکي ماهيت باندې لوی تاثير لري.

نو راځئ؟ چه په دې راز واقعاتو پسې پيلوژې او ډېوې راواخلو، د تاريخ د خاطراتو د تحليل او د کلوپاترا پوزه ومومو.

دا مطالعه به ډېره خوندوره او دلچسپه وي.

زه به په پای کښې د خپل بحث لنډ شان تکرار او خپل پېشنهاد لوستونکو ته وړاندې کړم، هغه دا چه:

تاريخ د اجتماع حافظه ده او د حافظې اهميت ته مو په سر کښې اشاره وکړه، تاريخ تاريخ لري او د تحول او تکامل مراحل يې تېر کړي او تېروي يې.

په تاريخ کښې د اجتماع او تمدن تاريخ، د جنگي واقعاتو او سياسي تاريخ څخه زيات مهم او دلچسپ دی.

اول ته مو ساړه او دوهم ته مو تاوده واقعات وويل. د دې واقعاتو سره سره د تقدير لوبه هم روانه ده او هغه باندې د انسان کنټرول او اختيار نه شته او کلوپاترا د مور له گېډې د خپلې پوزې سره هرومرو راځي، نو راځئ د بېکارۍ وختونه د قصو او افسانو د لوستلو نه زيات تاريخ ته وقف کړو او په تاريخ کښې د سړو واقعاتو په مطالعه کښې زيات بوخت شو، زيات څه پرې ولولو او زيات څه پرې وليکو.

د تاريخ د نامرئي واقعاتو غور او تحليل د يو شطرنج د پروبلم او يا د معما د حل کولو نه زيات دلچسپ او خوندور دی، که دا معماگانې مو وڅېړلې، مونږ او تاسو به هم استفاده وکړو او نور به هم مستفيد کړای شو.

په پای کې زما مشوره د احتراماتو سره قبوله کړئ.

د علم په باب کې

گورئ؟ دا گمان ونه کړئ چه زه د علم په فضيلت کښې کومه موعظه کوم،
ځکه علم د دې څخه بې نياز دى چه په فضيلت کښې يې څه وويل شي
(افتاب آمده دليل آفتاب) او انسان هم (زمونږ په شمول ان شاءالله تعالى) هم
له دې مرحلې څخه تېر شوى چه هغه ته د علم د فضيلت په حقله څه وويل
شي. دا تصور هم مه کوئ چه گوندې زه د علم په حقيقت کښې څه وایم، نه دا
هم نه! ځکه د علم حقيقت باندې څه ويل ما غوندې سړي ته گران کار دى.
ډېره موده کېږي چه د فلسفې د قلمرو نه ټول علوم (د تجربې د طريقې په
بناء) وتلي دي او استقلال يې غوره کړى دى، يوازې څه چه فلسفې ته پاتې
شوي، هغه الهيات، اخلاق، او اپستيمالوجي يعنې د علم پر حقيقت باندې بحث
دى چه د هغې د افادې دپاره ډېر دقيق نظر او صلاحيت په کار دى او
سمدستي د دې مقالې له نظر اندازه هم بهر دى، نو راځئ چه د علم په
سرگذشت باندې خبرې وکړو او د علم داستان يا د علم تاريخ باندې ځان
مشغول کړو، مگر افسوس، د علم قصه هم دومره اوږده او دومره پېچلې ده چه
له هره قلمه او له هرې خولې د هغې ليکل او ويل پوره نه دي، خو که ستاسې

اجازه وي، زه به لږ ډېر د علم د تطور د تاريخ لنډيز يا د علم د تطور خلاصه
تاسو ته وړاندې کړم او هغه دا چه «حاصل عمرم سه سخن بيش نيست
خام بدم، پخته شدم، سوختم»

نو راځئ چه د علم تماشا هم په دې درې واړو مرحلو کښې وکړو.

يو وخت خلکو گمان کاوه چه د يونان په خواوشا کښې او د بابل په ښار کښې
چرته يو برج دی او په دې برج کښې علم او معلومات او مغيبات ذخيره شوي
دي، په کوم طلسم او چل ول بعضې خلک ورننوزي او له هغه ځايه د کایناتو
اسرار او د اشياء حقایق ځان ته معلومه وي. علم او پوهه، اختراع او ابتکار ټول
د دغه برج څخه د نیک بختو لاس ته ورځي. د تکامل د نظريې نه رادې خوا
انسان په دې پوه شو چه هيڅ يو اجتماعي مظهر د تکامل د قانون د احاطې نه
بهر نه دی او علم هم د نورو څيزونو په څېر تغيير او تبديل، حرکت او سکون،
آغاز او انجام لري او دا هم، لکه دا نور اجتماعي مؤسسات د يو خاص بدايت نه
دې نهايت ته (پرزېدلی غورزېدلی خوزېدلی) رارسېدلی دی. يعنې علم هم د
تکامل او تطور په لاس کښې لوبېږي او لوبېدلی دی.

گويا دا نظريه هغه شاعرانه مفکوره چه خامې او پختيا او رژېدل د عمر حاصل
گڼي، رښتیني بولي.

هو! لکه هر څه چه بي د خدای له ذاته (جل و علی شانه) متغير او متبدل وي او
د تکامل د سير په قدمونو د يو ابتدایي ناقص صورت نه يو جامع او کامل شکل
ته اوږي را اوږي، دا رنگ د انسان ټول اجتماعي تاسيسات هم متغير او متبدل
دي. د ده علم، د ده پوهې، د ده فلسفې او د ده فکر د تطور مراحل حل تېر

کړي او تېروي يې. د دې نظريې په بنا علم هم تاريخ لري او د دې تاريخ په رڼا کښې علم دومره اوږدوونکی او اوښتونکی او غورزېدونکی او پرمخ تلونکی ښکاري، لکه طفل چه د مور د غيږې راوړي او د حيات مراحل طي کوي. موږ وويل چه علم هم د انسان د نورو اجتماعي موسساتو په شان د تکامل د قانون تابع دی او د انسان په اجتماعي موسساتو کښې يو هم دولت (حکومت) دی، که مونږ علم د دولت سره مقايسه او مشابه کړو، زيات به مناسب وي، ځکه دولت د انسان په څې او علم د انسان پر مغزو حکم فرمايي کړې ده، د دولت د اوامرو او نواھيو انقياد د قانون په نامه او د علم د احکامو د قواعدو په نامه پيروي شوې ده، دا دواړه د قوت او دسلطې خاوندان دي، نو ځکه يو بل ته سره ورته او مشابه دي.

دولت د خپل تکامل په مزله کښې درې دورې درلودې:

(۱) د پلار او د کورنۍ د مشرانو حکومت چه په پای کښې قبيلوي طوائف الملوکۍ ته منجر شوی.

(۲) متمرکزه او قوي حکومتونه چه په پای کښې ترې جهان شموله امپايرونه (شاهنشاهی) جوړې شوي.

(۳) ملي حکومتونه چه دموکراسي او د عوامو حکومت د هغې نتيجه او خاصه ده.

اوله مرحله د هرج و مرج او د انارکۍ دوره ده. دوهمه دوره کښې په انساني جوامعو کښې اداره په ډېر قوت سره ليدل کېږي او د سپلين د اندازې نه

زیاتیرې، د اقتدار خاوندانو ته سروته ټیټیرې او اطاعت یې کېږي. په دریمه مرحله کېنې قانون د مقتدرینو ځای نیسي او جمعیت قوي کېږي.

اوس که مونږ علم د دولت سره مقایسه او تطبیق کړو، علم هم دا درې مرحلې لري چه دلته به پر هره مرحله بېله بېله پېښه وکړو او لږه لږه به یې وڅېړو:

(۱) د هرج و مرج یا انارکۍ دوره:

په دې دوره کېنې هر سړی د علم ادعا کوي او هېڅوک عالم نه دی. په دې مرحله کېنې انسان لا د تقسیم عمل سويې ته (لکه څرنگ چه ښايي) نه دی رسېدلی، نو هر سړی هر کار کوي او هېڅوک هېڅ کار کېنې (لکه څرنگ چه ښايي) استعداد او لیاقت نه لري، هر سړی هر څه چه کړي، هغه رېبي او هغه خوري، د خپلو ساتلو شویو حیواناتو نه ځان ته جامې او غذا اخلي، تجارت په ډېر ابتدایي مراحلو کېنې ښکاري، هر څوک خپل مازاد تولیدات خپل د زیات شوي مال سره جنس په جنس بدلوي او د تاجر په نامه کومه خاصه طبقه نه موندله کېږي، هره کورنۍ یا قبيله د خپلو رمو او گلو او ورشو او څر سیمو حاکمه ده او د هغې د حافظت دپاره د نورو تجاوزو نه په خپل سره دفاع کوي او د امنیې او پولیس په نامه څه نه ښکاري، د حاکم او د قاضی په حیثیت څوک منځ ته نه راځي، داسې هم لا د علم او د پوهې خاوندانو کومه خاصه طبقه نه ده جوړه کړې او د هرچا هر څه زده دي او د مکتب په نامه کوم خاص مرکز د علم دپاره نشته، په دې مرحله کېنې دستاره شناسي معلومات د زراعت او مالدارۍ په اطرافو کېنې پوهه، د علاج او طبابت په نامه ټوټکې، د هرچا سره شته او هر سړی د خپلې زمانې دایره المعارف دی. هر سړی په دې وخت کېنې د خپل کور یا کورنۍ مدرسه کېنې د خپلې زمانې راټول شوي

معلومات زده کوي، دا معلومات يا مفاهيم د مورنۍ ژبې سره سم د هر فرد مغزو ته د جمعيت نه منتقل کېږي. تاسې خو پوهېږئ چه ژبه په خپله د ډېرو افکارو او مفاهيمو حامله او د ډېرو حقايقو ناقله ده، د هر چا د علم افق د هر چا د فکر قالب د هغه مورنۍ ژبه او يا زده کړی فرهنگ دی (له فرهنگه مطلب د لغاتو مجموعه ده) او همدا وجه ده چه د علماوو ژبه وسيعه او دبې علمه خلکو ژبه محدوده ده. په دې دوره کښې علم د خرافاتو سره د کوډو او ټوټکو سره گډوډ او لړلی دی او د علم او د جادو د علم او د افسانې په منځ کښې توپير نه ليدل کېږي، د حساب او رياضي او ستاره شناسۍ سره ساحرانه ذهنيتونه او د طب او د زراعت سره د خرافات پسندۍ فکرونه يو ځای او تړلي دي.

په دې دوره کښې د علت او د معلول په سلسله کښې بې ربطي موجوده ده. د طبيعت ډېرو پيچېده علایمو او پېښو ته ساده سببونه او ډېرو ساده او ښکاره مظاهرو ته کاره واړه علتونه پيدا کوي او خپل ځان غولوي، مثلاً د سپوږمۍ د تور بدلو نه د کوډگرو په نيولو تعبير کېږي او د جاذبې د قانون په ځای د زمکې د مدار دپاره د غوايي ښکر په فکرونو کښې گرځي. دا سبب دی چه مونږ دا دوره د هرج و مرج او د انارکيزم دوره وگڼله.

(۲) د تمرکز او اقتدار مرحله:

په دې دوره کښې د تقسيم عمل په وجه په انساني جوامعو کښې طبقات ليدل کېږي او يوه طبقه هم د علماوو په نامه منځ ته راځي. علم د بدويت د مرحلې نه راوتلی او څه ناڅه پرمخ تگ يې کړی دی. دې مرحلې کښې که څه هم ټول علوم په يوه ځای کښې او يا يو فکر کښې راغونډ دي، مگر ساحه يې

لویه او نظر انداز یې وسیع دی. علم او فلسفه، لکه سور لال د ایروڼه راوتلی دی او د علماوو په پټکي کښې له ورايه برېښ کوي او معلومېږي.

په دې دوره کښې، لکه چه د اقتدار خاوندان د چا مشوره نه مني او یا یوې طبقې ته د نورو خلکو نه ځان بل شان ښکاري او د اشرافو خطاب لري، علم هم د خپله اقتداره کار اخلي او د چا خبرې ته غوږ نه ږدي، د عالم او د جاهل په منځ کښې د بېلتون کنده دومره ژوره او ارته ده چه پر هغې باندې د ارتباط پول نه ایښودل کېږي، لکه څومره چه حاکم له محکومه جدا دی، لکه څومره چه د هغه او د ده په ذهنیت کښې فرق دی، هومره د عالم او د جاهل په منځ کښې افتراق او اختلاف موجود دی. په دې مرحله کښې د عالم وینا، لکه د حاکم فرمان بې اعتراضه منل کېږي او په دې نامه چه فلاني عالم ويلي، د علم فرامین چلېږي او په هغې کښې بحث ته مجال نه ورکول کېږي، دې نظریاتو د نه منلو په وجه خلکو ته سزا ورکول کېږي او د جمعیت ځنې شړل کیږي. په دې مرحله کښې د سقراط او د افلاطون او د ارسطو نظریات پېړۍ پېړۍ د انسان په مغزو بې قیده او شرطه حکومت کوي او د هغې مخالف که د گالیلي غوندې سپی هم پیدا شي، د قاضي مخې ته یې د محاکمې دپاره راکاږي.

په دې مرحله او د صلاحیت پر خاوندانو انتقاد گناه ده. له عوامو سره د انتقاد قوت خو نه و چه د دې نظریاتو پر حقانیت او غیر حقانیت باندې بحث وکړي او خواصو هم د تقلید افیونو دومره سست کړي و چه د انتقاد او د ابتکار قدرت پکښې پیدا کېده نه. علماء هم، لکه اشراف په خپلو خیالي قصرونو کښې ناست وو او له پاسه به یې د عوامو ټیټې سطحې ته کتل. دا کتل به زیات د نفرت او

کله کله د رحم او شفقت وو. دوی هم د پېروۍ او د تقلید د طلسم څخه نه شو وتلای.

۳- د علم د دموکراسي دوره:

په دې مرحله کېنې علم هم، لکه سیاست او حکومت د عوامو لاس ته راځي او د علم د پوهې او د نشر په سبب په هر چا کېنې د خپل نظر د ښکارولو صلاحیت پیدا کېږي. په دې مرحله کېنې د زړې زمانې د علمي اقتدار طلسم ماتېږي او پر فلسفه او سیانس او په افلاطون او په ارسطو باندې اعتراض او انتقاد رواج پیدا کوي. په دې مرحله کېنې علمي انجمنونه او جمعیتونه د پارلمان غونډې صلاحیت د یوې محدودې طبقې د لاسه اخلي او د تتبع او استقراء طریقه د قیاس برهاني نه معتبره گڼل کېږي او د استقراء جزئیات، لکه رای عامه د علمي مسایلو د تائید دپاره د نظر لاندې نیول کېږي. په دې مرحله کېنې د طبیعت د مظاهرو طبقه بندي تحلیل او تجزیه، په ډېر دقت سره کېږي او د طبیعت د ټولو مظاهرو دپاره خاص قوانین منل کېږي چه د هغو قوانینو په برکت ډېرې مشکلي مسئلې او سوالات حل کېږي. په دې مرحله کېنې د طبیعت د میکانیزم مفکوره منځ ته راځي او خودسري او خودرایی خپل ځای په علومو کېنې هم قوانینو او ترتیب ته پرېږدي. لویه خبره داده چه په دې مرحله کېنې انسان د خپل فکر تصور او نارسائی ته ملتفت کیږي او د ماوراءالطبیعه د سرگمۍ مشورې نه حیاتي مسایلو ته توجه کوي، گویا انسان دې صداقت او حقیقت ته رسي چه د انسان فکر د کائناتو د اسرارو د حل کولو او د وجود د ماهیت ته د رسېدلو دپاره نه دی برابر، باید دا فکر د حیات د بقا دپاره په کار واچول شي او خپل روزمره ژوندون د نظر لاندې ونیسي.

په دې مرحله کښې مافوق الطبیعه په زړه، طبیعت او په دماغ کښې ځای پیدا کوي، یعنې د واجب د تصدیق دپاره مینې او اخلاص او د ممکن د تسخیر دپاره عقل او فکر ته خلک متوسل کیږي. په دې مرحله کښې د تجربې او تجزئې طریقه په اکثر و علمو کښې رواج پیدا کوي او د حیوان او د نبات او د مائع او د گاز او د هغې او د دې حتی د ذرې ګډه سپړل کېږي او د هغې د ترکیب او د ترتیب نه خلک ځان خبروي، علم نور د بلندپروازی د آسمانه د حیات او د تطبیق ځمکې ته راکوزېږي او د صنعت د پیشرفت په لاره کښې د انسان سره مرسته کوي.

د دې دورې خصوصیت په دې الفاظو کې لنډېدلی شي چه علم نه یوازې د علم دپاره تر نظر لاندې نیول کېږي، بلکه د سعي د افادیت او د په کار راتللو خواته اعتنا کوي، د انسان د فکر محصول او د هرچا رایې ته د احترام په سترګه کتل کېږي، تعصبات او تنګ نظري له هرې ناحیې چه وي، د علم په ساحه کښې ورکېږي، علم او دولت سربېره په دې مشابهنو یو بل مشابېت هم سره لري او هغه جنګ او جګړه ده، د علومو په منځ کښې هم جګړه او مشاجره، لکه چه د دولتونو په منځ کې پېښېږي، پېښه شوې ده. ډېر علمونه دي چه د یو بل سره یې ناسازي او خواشینی ښکاره کړې ده، ډېر علوم دي چه یو د بل له سرحده تیرېږي او د بل په قلمرو کښې تصرفات کوي، ډېر علوم شته چه د سرحد د اشغال په وجه د دوی په منځ کښې سرحدي پېښې او واقعات پیدا کېږي، د دې مشاجراتو د رفعې دپاره کار شوی او کار کېږي او د ګډ ژوند (د زیست باهمي) پالیسي دلته هم منل شوې او منل کېږي.

یوه بله خبره د یادولو وړ ده او هغه دا چه دې دورو ته د زمانې تعیین ممکن نه دی. داسې آثار او مظاهر د انسان په ټولنه کښې اوس هم لیدل کېږي چه د اولې دورې سره څه لږو ډېر مشابهت لري او یا کټ مټ د هغې زمانې یادگار او میراث حسابېږي او داسې علایم او آثار اوس هم سترگو ته راځي چه د دویمې دورې صبغه لري. هرڅ چه وي، وي به، ولې د علم روش د علم آینده او د علم اسلوب د دریمې دورې په پالیسی بنا شوي او پرمخ روان دي، علم د تجربې او مثبتیت په ساحه کښې حسابي او یا ریاضي کېږي، علم د هرڅه دپاره یوه سلسله اوزان او مقادیر طبقه بندي او مقیاسات ټاکي او اوس اوس یې د هرڅه نه زیات ذرې ته د امېد سترگې نیولي دي، خدای دې کاندې چه دا د دوهمې دورې باقیات یعنې د اقتدار خاوندان او یا د امپریالیزم شوقیان ذره د خپلو شومو اغراضو دپاره استخدام نه کړي او علماء پرېږدي چه د بشر د خیر او سعادت دپاره د انسان د مشترک کور دپاره خدمت وکړي.

توضیح

ښاغلی الفت صاحب!

ما سوال کړی و چې پښتانه دې څرنگ پښتانه وي؟

دې سوال څه غلط فهمي گانې پېښې کړې او بعضې دوستان يې راځينې مرور شانتې کړل. د هغې جملې نه تاسو هم د هغې جواب د کابل په ۴۱۳ گڼه کښې وکړ. زما په دغه مضمون کښې د هېڅ چا پر شخصي افکارو او آمالو اعتراض غرض نه و او زما نيت پر چا باندې انتقاد نه و، نه پوهېږم چه ولې هغه نظريه بده و منل شوه، حق ويل او حق اورېدل ډېر ښه خوی دی او د خدای وعده ده چه انسان د دې خاصې په برکت له زیان او تاوانه ساتي. پښتنو هم د دې تحمل او فراخ دلی امتحان ورکړی او د خوشحال خټک سپورې ستوغې يې تراوسه پخپل پښتني لټريچر کښې ساتلې دي. نه پوهېږم هغه پښتانه نور وو او دا څه نور شول. زه ښه پوه نه شوم، بعضې ولې رانه ماڼي جن شول او تا په خپل مضمون کښې څه غوښتل، تر ډېره حده ستاسو جواب زما د مضمون تشریح او تفسیر و او تر ډېره حده زه له تا سره اتفاق لرم، معلومه شوه د مضمون د لنډوالي له کبله غلط فهمي پېښه شوې او څه چه تا وويل، ما ونه ويلي شول، مگر بيا هم څه لږ ډیر د نظر اختلاف به هم موجود وي. د نظر د

اختلاف قضاوت به زمانې او راتلونکي نسل ته پرېږدو، خو که ستا اجازه وي، د غلط فهمۍ د لرې کولو دپاره به زه د خپل سوال لږ ډېر توضېح وکړم.

زما په مضمون کېنې کوم عمده مطالب چه پراته وو او په پنځه گونو سوالاتو کېنې وړاندې شوي وو، په درې عنوانو خلاصه کېدای شي:

(1) اجتماعي تحول او تطور.

(2) د عنعناتو او دودونو څرنگوالی.

(3) قبيلوي تشکيلاتو ته اشاره.

دا درې واړه مطلبوه به بيا وڅېړو چه زما مطلب ښه څرگند شي.

(۱) د تکامل او د تطور قانون:

دا د اجتماع ډېر ساده او بسيط بحث دی، دا قانون ډېر روڼ او روښانه دی، دا قانون ډېر ثابت او مستحکم دی، پرون هم ورته لږ او ډېر خلک ملتفت وو او نن يې د مکتب واړه هلکان هم پېژني، ماته ضرور نه ښکارېده چه په هغې مطول بحث وکړم او اوس هم ډېره ضروري نه ده د هغې ټولې امثلي ستاسو لوستونکو ته وړاندې کړم.

زمونږ د پېشوايانو توصيه ده چه ستاسو زامن پيدا خو نن دي، مگر تعلق تر صبا پورې لري، دوی د سبا دپاره تربيه کړی، معلومه ده چه د نن او د سبا په ايجاباتو کېنې فرق شته، د حادث او د متغير کليې ته تا هم اشاره کړې وه او په دې کېنې دې راسره اتفاق ښکاره کړی دی، نو نه پوهېږم چه اختلاف په کوم

ځای کښې دی؟ د زمانې پردې څیرې کړې، د زمکې گېډه وسپړئ او د دې (حفریاتو) له کړکۍ نه زړې دنیا ته وگورئ، د تحول د قانون مظاهر به مو په ډېر وضوح سترگو ته درشي. د لوی سکندر د راتلو نه مخ کښې دې ملک یوه جامعه او یو مدنیت او یو کلچر درلود، هغه څه شو؟ دا ملک سکندر لاندې یوست، د ده باز مانده گانو ډېره موده حکمروايي وکړه او یوناني مدنیت ډېر نوي څیزونه افغانستان ته راوړل او ډېر پخواني یې ترې وایستل، د یونان او د باختري مدنیتو د اختلاط نه یو نوی مولود او بله جامعه پیدا شوه، مگر اوس هغه هم نشته، بودیزم په دې ملک کښې تلې شخې کړې او پر زړو، رنگونو یې بل رنگ وخیژاوه، مگر د حوادثو بادو باران دا رنگ هم محو کړ. د اسلام رڼا دې ملک ته راننوتله او پردې ټولو رنگونو یې بل رنگ واړاوه، دا خدایي او اسماني رنگ زمونږ بڼه یې وگرځوله او زمونږ خبره بدله کړه. و من احسن من الله صبغة. دا رنگ مستحکم او ثابت وو، عصري او نوی و، د راتلونکې زمانو د سعادت ضامن او حامل و، د مغرب سلطه د افغانستان د ټولونو ته راورسېد، د دې قلا د چاودونو او دروازو نه راتېره شوه، د عسکري او سیاسي سلطې په مقابل کښې پښتنو پهلوانانو مټې وغښتلې او د استعمار عفريت یې څو قدمه په شا کړ، مگر د تهذيبی او کلتوري نفوذ مخه څه رنگ چه بنایي ونه نیول شوه (ذالک تقدیر العزیز العلیم)، مگر دا ټول تیغرونه او تبدیلولونه د عوارضو په شان په یوه جسم یا جوهر باندې راتله او هغه پښتني جامعه وه.

زما بحث په دې عوارضو کښې دی او د جوهر د مقولې ما هډو یادښت نه دی کړی، پښتانه پښتانه وو او پښتانه به وي او د دوی د کلچر د ښو څیزونو د ساتلو ضامن د بقای اصلح قانون کوي، که د چا سره بڼه او د کار څیز موجود وي، هغه په آسانی د لاسه نه ورکوي او که د بل سره کوم قېمتي او ښه فایده

من شی پیداشي، هغه ترې زر اخلي، هم دا سبب دی چه مونږ د غریبانو علم (سیانس) او تکنالوجي واخستله، په اداري تشکیلاتو او سیایت کښې مو د دوی پیروي لږه ډېره وکړه، اما دین او اخلاقي فلسفه مو تر ډېره حده خپله وساتله، پخپله یورپین په دې قایل دي چه د عیسوي مبلغینو هلې ځلې مسلمانانو په منځ کښې د ناکامۍ سره مخ شوې، د دې وجه دا وه چه عیسویت د اسلام سره مقابله او سیالي نشی کولای. زه بیا په تکرار وایم چه د دې ټولو تاریخي مظاهرو دپاسه علم او تربیت د اقتصادي حالت بدلون د قوم په روزگار او د قوم په کردار او گفتار او د جمعیت په کړه وړه تاثیر لري، د یو عالم اخلاقي مسلماتو او معاشرتي مقررات د فکر طرز او د وینا آهنگ د یوه بې علمه سره ډېر توپیر لري، مړښت څخه خاص اقتضات او تحولات راولي او ستا خبره کله کله ترې اغېر او زما په قول لوی بدلون ترې پېښېږي، د دې تاثیراتو نه حتی هیڅ جمعیت په امان نشي پاتې کېدلای، ستا اشعار او زما آثار د دې سېلاب په مقابل کښې د شگو بند هم نه شي کېدلای.

ښه! نو زموږ تکلیف د دې قانون په مقابل کښې څه دی؟

پر دې به وروسته تردې بل عنوان لاندې بحث وکړو.

(۲) عنعنات او دودونه:

پښتون خو یو ملت دی او هر ملت څه خاص دود او دستور، روایات او عنعنات، اخلاقیات او خصوصیات لري، ما نه دي ویلي چه زموږ ټول دودونه بد دي، زموږ ټول دستورونه کرغېړن دي، ما ویل ډېر عنعنات شته، ډېر اوهام او خرافات شته... آخر ډېر او ټول خو د معنی به لحاظ فرق لري او دوه بېل لغتونه

دي (لغوي څېړنه ستا کار دی، زه به خپل بحث د پښتونولۍ په خواوښا کښې تعقيب کړم).

مونږ په دې څيزونو کښې ډېر څيزونه لرو چه پر دوهم د هغې تحسین کړی او ډېر بد هم لرو چه خپلو موهم هغه د گلي دي او د خوشحال نه رانيولې تر تا پورې د هغې له لاسه ژاړي، نو ښه دا بدې خواوې به څرنگ معلوموو او د دې معلومولو دپاره به کوم معيار او محک ته متوصل کيږو؟ زه فکر کوم چه مونږ خپل عنعنات په درو مقولاتو ووېشو او په دې کښې د فقهي مصطلحاتو نه استفاده وکړو، کار به ډېر آسان شي او هغه دا چه يو کار به يا واجب او يا حرام او يا مباح وي 2. مونږ به هم خپل دودونه درې قسمه فرض کړو:

(۱) ښه او ضروري.

(۲) بد او ناوړه.

(۳) غير ضروري.

د اول قسم د وجاييو په مقابل کښې زمونږ فرض دادی چه هغه په دواړو لاسو ټينگ ونيسو او څو مو دلاسه پوره ده، هغه وساتو او که د تحول قانون هغه اضطرار زمونږ نه واخلي، مونږ به د هغوی مسئول نه يو، ځکه مسئوليت د اختيار په مقابل کښې راځي.

په دې تقسيم کښې زما مطلب د اصول فقهي مامور په منهي عنه او مسکوت ۲ عنه ته اشاره ده. په دې اساس فرض، واجب او سنت يوه سلسله او حرام مکروه، تحريمی او مفسدات بله کړی ده او مباح ځانله.

(۲) بد او ناوړه دودونه باید دا نن ایسته وغورزوو او ځان د هغې د شره خلاص کړو.

(۳) که څه هم بد نه دي، خو ضروري نه دي. که زمانه یې زمونږ د لاسه واخلي او یا علمي او اقتصادي عوامل هغه له منځ وړي، سر به پسې نه گرزوو او ژاړو به پسې نه.

د دې دریو مقولو لاندې ټول عنعنات راغونډول د عنعناتو انسایکلوپیدیا جوړول غواړي او که د نظر اختلاف پیدا کیږي، ځای یې هم دا دی څوک به یو عنوان په یو باب کښې او څوک به یې په بل باب کښې ثبتول تجویز کوي، خو د دې دپاره هم علاج شته، که تاسو داسې دایره المعارف جوړ او له یوه محک نه کار واخلي او هر دود او هر دستور په دې محک ووځي، کره او کوټه به یې معلومه شي او د تبویب کار به آسان شي، محک دین او انساني مشترک اخلاق او د افادیت خوا ده که یو شی د اخلاقي مسلماتو نه خلاف ؤ، که یو عمل بې فایدې یا مضر ؤ، هغه بد او که نه ؤ، ښه دی.

زه دا طبقه بندي اوس نه کوم او په روغ سر داغونه نه ږدم، مگر یو شی ته دا اوس مختصر اشاره مناسب ګڼم او هغه د تشریع او تقنین خوا ده، یعنې تر کومه حده چه زموږ دودونه تشریعي ماهیت او حقوقي جنبه لري، هغه کښې څه وایاست؟

زما په گمان خو هغه د عامیانه ادب او عامیانه روایاتو ادب او عامیانه روایاتو فولکلور او فوک سانګ قېمت لري، دا ادب او روایات د ستایلو او ساتل خو دي، مگر زمونږ د کلاسیک ادب او پیشرفته علومو سره د مقابلي کولو او د سیالۍ نه دی، د خوشحال او د رحمان د دېوان سره د هغې مقایسه پر ادب

ظلم دی او د دې زمانې د افسانه نويس او ډرامه نگار په مقابل کښې هغه قصې طفلانه دي، داسې قانون هم نن او پرون په ډېره لوړه او عميکه فلسفه بنا دي او جلا علم او ګوښې فن ترې جوړ شوی دی او که د پردي او د خپل قانون په منځ کښې مجادله وي، سړی هرو مرو خپلو قوانینو او مقرراتو باندې ټينگار کوي، مګر که د پښتنو شوروي (پارلمان) قانون وضع کړي (او هرو مرو به دې کښې ديني مقررات او ملي تعاملات نظر لاندې نيول کېږي) او د پښتو ملي حکومت هغه پر خلکو تطبيق او نافذ کړي، ولې همدې ته پښتونولي نه وایاست؟ او په دې کښې نور څه بحث موجود دی؟ یعنې نور د بورې بدنامي حل او فصل د بدۍ او دښمنۍ رفعه دفعه شريعت او قانون ته پرېږدئ (اذا تنازعتم فی شئی فردوه الی الله و رسوله) ګواکې ثابته شوه چه دا څیزونه یوازې د دود او دستور د حیات د طرز او طریقي ماهیت لري او کومه اخلاقي فلسفه او یا کوم خاص مشرب نه دی چه سړی ووايي، د هغې مثل اعلی شته، خو مونږ هغه ته نه یو رسېدلی.

(۳) قبيله او عشيره:

انسان اجتماعي حيوان دی او فرد اجتماع ته محتاج دی، انساني حیات انساني فلسفه، انساني اخلاق هم دا دوه خوا لري، معنی فردیت او اجتماع؛ په فرد کښې د بحث گنجایش نه شته، زید زید او عمر عمر دی، مګر اجتماع څه شی دی، فامیل کورنۍ ده که قبيله ده؟ که ملت دی؟ کورنۍ خو نه ده، ځکه کورنۍ د فرد او اجتماع په منځ کښې یوه بله طبیعي او قدرتي کړۍ ده او اجتماع سیاسي او مدني ټولنه ده، قبيله او په ملت کښې هرې یوې ته چه خپله اجتماع وایي، اختیار لری، مګر اجتماعات د مشترکو منافعو مشترکو

قېمتونو يا قدرونو په بنا جوړېږي، په زړه زمانه کښې قبيلوي منافع مشترک او په دې زمانه کښې ملي منافع مشترک ښکاري، قبيلو خپل ځای ملتونو ته پرېښی او يوازې ملي حکومتونه د دې مختلفو قبيلو د کشش او د جذب مرکز او وطن د هغې مقناطیسي ساحه ده. زه وایم دا ټول قبایل او عشایر دې د افغان په نامه کښې شامل او د وطن ځامن شي. که څوک یې په بل زي او خېل تجزیه کوي، نو یې ورسره نه زمانه مني او نه یې پښتون منلو ته تیار دی، پښتانه نور د غلجې دراني په نامه یو د بل ځنې نه پردی کېږي، پښتانه نور په دې نومونو یو د بل مخ نه شوکوي، د افغانستان نه بهر پښتانه نور د یوسف زي او ترکانې په نامه بېل نه ساتل کېږي، دوی هم د یو ملي مشترک مرکز په هڅه کښې دي، دا ټول ذرات یو مرکز ته تمایل ښکاره کوي او یو ملي او اجتماعي لوی جسم او موجودیت جوړوي، دوی له دې تجزیې او تفرقې نه ډېر ضرورونه لیدلي او ډېرې سختۍ پرې تېرې شوې دي، د خوشحال نه راواخله تر تا پورې ټولو دوی ته هم دا سرزنش کړی او هم دا پیغور یې ورکړی دی. د میرویس میراث او د احمدشاه کور هم په دې وجه د دوی د لاسه تللی دی.

زما په عقیده د کورنیو اختلافاتو منبع هم دا قبيلوي تعصبات و چه د افغان د تجزیې او د انحطاط علل یې منځ ته راوړل. منم پر دوهم دې اور ته ډېره لمن وهلې، خو که دا اور نه وای، چا به څه لمن ورته وهله، زما په گمان که د امیر دوست محمد خان برکت او د امیر عبدالرحمن خان قوت نه وی، مونږ ته به میرویس او د احمدشاه د متروکې نه دا لږ څه پاتې نه وای، نو راځئ چه پښتنو ته د لوی افغان او ملي حدت سندرې ووايو.

الفت صاحب! تا د احساساتو او منطق مقابله منځ ته راوړغوزوله، منم چه انسان د احساساتو او منطق د دواړو نه مرکب دی، منم که په انسان کښې عقل شته، احساس لمړی شته، که فکر شته، غریزه هم شته، که سنجش او حساب شته، عاطفه هم شته، منم انسان اول حیوان او بیا ناطق دی، مگر دا راسره ومنه چه انسان ته په حیواني لحاظ احساس او غرایز د عقل او د شعور نه ډېر سکه او ډېر نژدې دي. د احساس د ورکېدو او کم زورېدو خطر کم او د عقل او د منطق زیات دی، عقل ویرزې او محبوب اولاد او حساس، گستاخ او سپین سترگی زوی دی، عقل پس رفته او احساس نازولی دی، نو راځه دا نازولی او سپین سترگی او گستاخ اولاد لږ ورته او هغه بل ته هم په غېږ کښې ځای ورکړه، گوندې د دماغ په حجرو کښې د بعضې نورو نظریاتو ځای هم پیدا شي، پاتې شو د پښتنو خویندو میندو سوال تر کومه حده چه په دوی پورې مربوطه ده، ډېرې ښې بیبيانې او ښې میندې دي. دوی د پښتون بچي په رزولو او د وطن په دفاع او د نارینه سره په کار کښې گډون کړی او کوي یې، مگر تر کومه حده چه په نارینه پورې مربوطه ده (زما او ستا په منځ کښې دي پاتې وي)

ظالم یې هم وهي هم یې ژړا ته نه پرېږدي

من آنچه شرط بلاغ است با تو میگویم

تو خواه از سخنم پند گیر خواه ملال

شاعر او جامعه يا رحمان بابا او پښتانه

پخواني يونانيان د علم او ادب ډېر شوقيان و، د نورو معلوماتو په ترڅ کېنې يې د خپلې ژبې، ادب او گرامر ته ډېر اهميت ورکاوه او د هر چا قدر او منزلت د ده د علم او د ده د فصاحت په اندازه و. د دې ضرورت په بنا يو سپړی کومه ورځ يو فيلسوف ته ورغی او د هغه نه يې وغوښتل چه ده ته د ادب درس ورکړي، فيلسوف استاذ هغه ته درس شروع کړ او په لمړي سبق يې داشان پيل وکړ:

شعر او ادبي کلام په دوه قسمه دی:

اول: نثر.

دويم: نظم.

(نثر هغه ته وايي چه وزن او قافيه ونه لري، لکه عادي او روانې خبرې چه زه او ته يې سره کوو او نظم...)

شاگرد وويل: استاذ! دا خبرې چه زه کوم، دا هم نثر دی؟

استاذ: هو!

شاگرد: نثر هم په ادبي تقسيماتو کېنې شامل دی څه؟

استاذ: شامل لا څه چه ډېر مهم رکن دی.

شاگرد: نو زه خو ادیب یم او ادبي کلام وایم، حاجت مې لوستلو او زده کړلو ته څه پاته شو، په خدای سپارلي.

سړی لاړ او استاذ په خندا شو.

گرانو لوستونکو! گوندې تاسې له هم خندا درغله؟ مگر مه خاندئ او هغه یوناني خوارکی مه غندئ، زما په گمان هغه یو لوی حقیقت ته اشاره کړې ده او هغه حقیقت دادی چه واقعاً هر سړی ادیب او هر سړی شاعر دی، څوک بې له دې چه گرامر ولولي، خپلې خبرې د گرامر قواعدو سره سمې کوي او هر سړی بې له دې چه منطق ووايي، د سلیم عقل په برکت هوښیار او مستدل گرېږي. داسی هم بې له دې چه سړی د علم الجمال فلسفه لوستي وي، د ښکلا او ښایست نه خوند اخلي او په خپل ژوندانه کښې لږ یا ډېر د ښکلا او ښایست دپاره کارو خدمت کوي، د عالم او عامي په مینځ کښې فرق دومره دی چه هغه څه چه څوک وايي (ژبه) او هغه څه چه څوک خوښوي (ښایست)، د گرامر پوهان او د علم الجمال ماهران د هغه قواعد او ضوابط راغونډوي او د انساني میل او روش مجری او اسلوب معلوموي او ځان پرې ملا کوي او بیا دا خبرې په مونږ او تاسې په ډېر آب او تاب د یوې نظریې په نامه په ډېرو نورو خرڅوي او یا په هغه د یو مستقل علم عنوان ږدي او هغې ته فلانی پوهه او (بستاني لوژي) وايي.

هر انسان په ښکلا مين او د ښايست ساتندوی دی، هر سړی د ښکلا ترې او د ښايست وړې دی، هر څوک د دنيا د کار او بار په توده هنگامه کښې کله کله عالي مباديو ته مخ اړوي او د کایناتو په اسرارو او رموزو کښې چورت وهي. دا مشاغل او دا ناوړگارتياوې چه د ژوندانه سره ملگري دي، نشي کولی چه سړی دې د عالي مباديو نه، لکه اخلاق او جمال حقيقت او غايه همېشه غافل وساتي، هر سړی د رياليزم د وچو او کلکو حقايقو نه ايډياليزم د تصوري او خيالي دنيا شنو او زرغونو باغونو ته پناه وړي، هر څوک سره د دې چه ظواهر د ده سترگو ته نېغ نېغ کېږي او د ده ټول فکر ذکر په دې ظواهرو بوخت دی، خو بيا هم د باطن عالم د ده په مغزو او د ده په سينه کېښې ورته پورته پورته کېږي. د دې خبرو حاصل دادی چه هر سړی يوه فلسفه لري، هر سړی شاعر دی او يوه معشوقه لري او هر سړی (خدای مې دې غاړه نه بندوي) د تصوف صبغه لري.

انسان د هر څه نه لمړی شاعر دی، غوږ کېږدئ، زه به د دې فرضيې د ثبوت دپاره تاسو ته خپل دلايل وړاندې کړم، په هر قام کېښې هومران د سقراطانو نه مخ کېښې دنيا ته راغلي دي، يعنې د انسان د کلچر په ابتدايي مراحلو کېښې هغه وخت چه عالم او فيلسوف لا نه و پيدا، شاعر موجود و، د ده وينا او د ده شعر د ده نظرياتو او د ده خيالاتو، د انساني جامعې په تکوين او تکميل کېښې لويه برخه درلوده، دوی د ټولنې روايات راغونډول، دوی د انساني جماعتو اساطير (متالوژي) په شعر کېښې داخلول او نظم کول، دوی د خپلې زمانې پوهه او معارف د خپلې زمانې او د خپل ولس مفاخر او فضائل په خپلو اشعارو کېښې ذخيره کول او هغه يې ساتل او بيا يې دا ټول بل نسل ته سپارل يا يې بل جمعيت ته نقلول، دوی د ژبې د روزنې او ساتنې وظيفه په غاړه اخستې وه،

دوی د ژبې د تکامل او ښایسته کولو ذمه واري لرله، د دوی له برکته ژبې له بدوي حالت څخه متکامل او عالي مرتبو ته رسېدلې او له فنا او له زواله ساتل شوې دي، دوی د انساني جماعتو د نورو ضروریاتو دپاره غټ غټ خدمتونه او لویې کارنامې ښودلې دي، که انسان جنگ ته ضرورت لاره، دوی ورته حماسي سندرې ویلې دي او د دوی سندرو د تورو نه زیات زلمي مرگ ته ورکړي او زیات خلک یې وژلي دي. آهنگر تورې او ده اشعار جوړول، خو د هغه مصنوع ده د موزون سره مقابله نشوه کولی، که بنیادم کله په خپل نفس کښې سر ښکته کړي او د فکر او طمانیت دنیا یې لتولې ده، بیا هم دوی د هغه سره کومک کړی او د روح د طمانیت او د عالم د حقیقت فلسفه یې ورته په شعر کښې ویلې ده، یوازې هومر له سقراطه مخ کښې نه دی، په هره جامعه کښې داسې مثالونه موندلای شي، د اسلام د ظهور نه لمړی د بیت الحرام په کتابخانه کښې یوازې (سبعه معلقات) ایښود شوی و او عربو د هر کتابه مخکښې دا کتابونه لرل.

دا و د اجتماع تاریخ، راشی چه اوس د فرد سوانحو ته مراجعه وکړو. د فرد په حیث هم د هر انسان په سوانح حیات کښې یو دوه درې بیته یا لنډې یادول یا خو طفلانه مقفی او مسجعې جملې زده کول د کسب او کار او علم او پوهې د یادونو نه لمړی دی، د برگو کودنیو او ښایسته تیرو او مریو، شنو زرغونو ښکو رواج د اطفالو په مینځ کښې د سرو او سپینو د سکو د رواج نه لمړی شروع کیږي، نو اوس خو مو راسره ومنله! چه انسان د هرڅه نه لمړی شاعر دی.

انسان خپله دا شاعري او جمال پرستي په دوه توگه څرگندوي او د دې خاصې
د ظهور قانون په دې ډول دی:

که ښکلا کمال ته رسي، انسان بې اختياره د هغې ستاينه کوي او د هغې ثنا او
صفت وايي او شعر او موسيقي ترې جوړه شي، انسان ښکلا ته لا کله کله
خوشامندي کوي او ورته پورته پورته غورزي، نو د نڅا او اتڼ نوم پرې ږدي او
که ښکلا د جلال قبا واغوندي انسان د هغې په مقابل کښې د احترام سر
تيتوي او د عبوديت سجده ورته ويله شي، هم دا سبب دی چه مونږ د جمال
مطلق دربار ته (جل و علی شانه) همېشه د نیاز سجدې وړاندې کوو او د هغې
نه خوند اخلو، اوس پوه شوئ چه هم دا د جمال دوستی تنده ده چه مونږ يې
په شعر ماتوو او هم دا د آرزوگانو د لمبو نه ډکه سينه ده چه په دې روانو اوبو
يې سروو؟

کله چه سړی د شعر دېوان بېرته کړي او د کوم لوی استاذ اشعارو ته مخ
واړوي، دی گمان کوي چه هغه د ده د زړه خبرې کوي، دی هله پوه شي چه
هغه مرموز کيفيات چه د ده د سينې په پنجره کښې لکه بندي مرغی همېشه
دانگونه وهي او وزر پرکوي، ناڅاپه د الوتلو فضا پيدا کړي او د جولان ساحه
ومومي، دی هغه مبهم او ناقابل تفسير خيالات چه همېشه يې لکه نازېرېدلې
جنين د مغزو په رحم کښې گرزوي، ناڅاپه د دې قابلې (شاعر) په برکت د
حيات په ساحه کښې داخل او شامل وويني او هغه پيدا شوی مولود ورو ورو
وده وکړي او د قطرې نه درياب جوړ شي.

دی د خپلو فکرونو او چورتونو دپاره چه د عالم په اسرارو کښې يې لري،
روښانه او واضح تعبير د هغه له خولې واورې، دی د خپلو صوفيانه خيالاتو

دپاره چه، لکه روح مجرد د ده په مخيله کښې پراته وو او نه يې خولې ته راتله او نه يې پرې لاس لگېده، په دې شعر کښې تن او قالب بيا مومي او د ده په مخکښې مجسمه شي.

لنډه دا چه دا سړی د خپلو ټولو دردونو، غمونو دپاره نوي شکلونه سمبولونه پيدا کړي او يا د خپلو مزو او خوندونو دپاره تازه او بکر تعبیرونه لاس ته راوړي او د خپلو آرزوگانو او هوسونو د پاره په زړه پورې مجسم مثالونه وويني، گواکې دی د شاعر په آئینه کښې ځان وگوري او د خپل ځان د لیدو نه خوندي واخلي، خپل سر او صورت د دې آئینې له مخې جوړ کړي او خپلې آرزوگانې پالش او ارایش کړي. دی د دې آئینې په برکت د عقل سترگې تورې او د خیال شونډې سرې کړي او د خپل شخصیت له مخه ناوړه داغونه ووينځي، هوښیارانو ويلي چه د زرو قدر په زرگر وي او رښتیا يې هم ويلي، نو که په انسان کښې د زرگرۍ قریحه او د شاعرۍ صبغه نه وي، ده به هيڅکله د دې زرو قدر نه کولی، همدا سبب دی چه مونږ تاسې ټول شاعران او د ښکلا مینان یو، نو ځکه د رحمان غوندې خلکو قدر کوو او د هغه ویناوې، لکه: د سرو زرو په شان په مونږ کښې رواج پيدا کوي.

وگورئ! څوک چه ستاسې د زړه خبره کوي او لسان الغیب يې بولئ، په چا کښې چه: تاسې خپل ځان وینئ او بيا هغه ته رحمان وايئ، د کومې آئینې له برکته چه تاسو ځان سينگاروئ او د مهذب انسان حیثیت اختیاروئ، د چا له خبرو چه تاسې خوند اخلئ او د دنیا غمونه پرې هېروئ، څوک چه تاسو د دنیا د دې زوږ له کړاوه د یو عالي مبدا قلاړې قلاړۍ ته بیایي، کوم سړی چه

ستاسې ارواح د جمال محراب او د ښکلا کوټگي ته رسوي، انصاف وکړئ،
داسې کسان به په تاسې خومره حق لري؟!

نو رحمان بابا هم په تاسې دا ټول حقونه لري او پښتانه ښه کوي چه کال په
کال د حمل په اولو ورځو کښې د پښتونخوا په هره برخه کښې هغه یادوي او د
هغه په یادو مجلسونه کوي، پښتانه حق لري چه د ده دېوان په هر کاله کښې
لا څه چه په هر زړه کښې محفوظ وساتي او رحمان حق لري چه پښتانه ورته
بابا وايي او د ده په مزار د زړه له کومې دعا او ثنا ولولي. رحمة الله تعالى عليه

د وړو شعر

عنوان که د وړو په نامه دی، خو خبره لویه ده. د وړو شعر یا د وړو دپاره شعر یعنې څه؟ تاسو داسې شعر کله اورېدلای یا ویلای دی؟ یقیناً به ځینو لوستونکو ته زما خبره ټوکه، مسخره ښکاره شي، ځکه چې له دې عنوان سره د پښتني دنیا شعر او ادب ډېر آشنا نه ښکاري، اما زه ټوکې مسخرې نه کوم، جدي گرېږم.

ښه غور کېښودئ، مخصوصاً اې پښتنو ادیبانو تاسې!

آبله ورځ مې د کابل مجلې په (۸) گڼه کېنې د (پښتو اولسي ادب) تر عنوان لاندې یو مضمون ولوست، دا مضمون ښاغلي لایق لیکلی دی او د عامیانه ادب، چوپاني سندرو یا کلیوالي شعرونو څخه بحث کوي. تاسو هرڅه چې ورته وایئ، منگر دا مقاله د پښتو په پخواني ساده ادب باندې بحث کوي او د داسې اشعارو څه نمونې یې هم اخستي دي. د نمونې په ترڅ کېنې ده د فراهي حافظ عبدالعزیز په نامه د یو شاعر یوه چاربیته د مثال په توګه راوړې ده. په حاشیه کېنې لیکي چې دا شاعر ړوند و او د فراه په خلکو کېنې اوس هم ښه شهرت

لري. معلومه شوه، دا هم لکه (هومر) (ابوالمعلی) او د خپل هم وطن (ابو نصر)
په شان ړوند و، زه دې شعر جلب کړم، د هغې سر دا دی:

غور و نیسئ یارانو دی عجب شیرین گفتار شروع مې کړ غزل

وینا زما خوږه ده وایم تاسې ته اشعار سوری مې سو کوگل

ما رتبې نیولي کښپ چای ورجو شولې چونکې په مستی کښې خپلې سترگې تورولې

ولاړه چرمبڼکې وه افسانې به یې ویلې ماهي پرې راولاړ شو که چپه یې سماوار

الخ...

ماته واړه او د وړو احساسات او د وړو دنیا ناخاپه تر سترگو سترگو شوه. ما
فکر کاوه که دا مضمون واړه واورې، څومره به یې خوښ کړې او څومره دانگونه
به ورته ووهي او څه اتې به ورته واچوي.

زه په دې فکر کښې ولوېدم چه د دنیا په ټولو ژبو کښې د وړو دپاره شعرونه، د
وړو دپاره قصې شته، پرون لا د پارسي په ادب کښې د موش او گربه غوندې
کتاب لیکل کېده. د وړو ماشومانو دپاره تر هغې خوږه او دلکشه لوبه یا قصه
بله نه وه، دا د پښتو په ادب کښې تر دې عنوان لاندې ولې څه نه لیدل کېږي.
مغربي عالم خو د وړو دپاره مخصوص شاعران لري، د وړو دپاره خصوصي
جریدې او مجلې وباسي. د وړو دپاره مصور، ښکلي ښکلي د لنډو قصو کتابونه
شایع کوي. نو موږ دا کار ولې نه کوو؟ زمونږ غوندې په خپلو صغیرانو رحم نه
راځي او مینه ورسره نه لرو؟ رشتیا مونږ د خپلو مشرانو څه قدر وکړ چه پاتې
شو صغیران. د پښتنو لوی لوی رجال تر پرونه د گمنامۍ او مقیدۍ په زاویه

کښې پراته وو چه نن ورته نوی نسل ورو ورو ملتفت کېږي. څومره نور به لا تراوسه زموږ تر یاد لاندې نه وي راغلي. د دنیا د تاریخ په صحنه باندې دا د شپو او ورځو تورې او سپینې پردې راکوزې شي، د معاصرو تماشا بینانو له سترگو هرڅه پناه کېږي. دا د تاریخ نگار قوي لاسونه غواړي چه دا پردې پورته کوي او بیا خلک د تاریخ د ډرامې د پهلوانانو غورزې پرزې وويني. خبره اوږدېږي، لوی به پرېږدو زموږ دعا په وړو کښې ده.

هلته په مغرب کښې (هر چرته او هرځای) عظیمې کارخانې لگیا دي، د وړو ماشومانو د پاره د لوبو او مشغولا سامانونه جوړوي. هغې یو خوا لوی او عظیم ټانکونه د یو پیکره بمبارې جټونه جوړوي چه د دوی لویان پرې دنیا ورانه کېږي، خو د بلې خوا د هغې وړوګي موډل د خپلو کوچنیانو په لاس کښې هم ورکوي چه لوبې وشتې پرې وکړي، منگر مونږ په خپلو صغیرانو رحم نه کوو.

ښه د صنعت څخه خو مونږ بې بهرې یو او کله موږ خپل نور ضروریات پوره کړه چه پاتې شو د وړو سامان. مگر د شاعر، د پښتون شاعر په دنیا کښې ولې د وړو برخه نشته او دی د هغوی دپاره څه نه جوړوي؟ د پښتنو شاعران ولې دوی دپاره کله کومه لوبه، کوم غزل، کوم نظم او کومه قصه نه وایي؟ گوندې شاعران لوی خلک دي، جدي خلک دي او خپل گران وخت د وړو سره نه ضایع کوي، مگر نه! شعر خو یوازې جدیت نه دی، شعر خو یوازې لویې لویې خبرې نه دي، شعر د بشري احساساتو آئینه ده.

د روهي تاثراتو اظهار دی، شعر د خیال او د تصور د جهاز سرگذشت دی چه د دې دنیا د لویو او وړو پېښو بیان کوي. نو د شاعر په عواطفو کښې د ده د خیال او د تصور په دنیا کښې کومه لمحہ هم د طفل او طفولیت د یادگیرنې

دپاره نشته څه؟ ولې؟ راځئ یو بل حساب وکړو. که مونږ د شاعر عمر شریف پنځوس کاله فرض کړو (که پنځوس کاله تاسو ته کم ښکاري خفه کېږئ، مه د مثال دپاره وایم)، په دې پنځوس کاله عمر کېنې اول طفولیت او بیا د ځوانۍ او بیا د پخوالي او زړښت دوره ده، په دې پنځوس کاله عمر کېنې څه په لوبو او په غفلت؟ څه په عشق او په مستۍ او څه د کور او کهول په سازولو تېرېږي، په دې پنځوس کاله عمر کېنې زما په گمان که سپرۍ د ډېرې پر شورې عشقي ماجرا سره مخامخ شي، هم گمان نه کوم تر پنځو کالو او یا تر لسو کالو زیات دوام وکړي، دا باقي عمر خو سپرۍ کور شي او عایله تشکیل کړي او د اطفالو ماشومانو سره تر مرگه روزگار تېرېږي او د هغوی روزنه او تربیه، گټه وټه ده ته ورپه غاړه وي.

په لومړني عمر کېنې خو دی پخپله طفل او ماشوم و او د هغې خاطرات هم تر ډېره حد، د ده په شعور او تحت الشعور کېنې ژوندي دي. نو دا د شعر دنیا څرنگ یوازې د ځوانۍ او د مستۍ د دغه پنځو یا لسو کالو د وارداتو دپاره وقف شوی او د زلف او کاکل خط و خال، وصل او هجر خبرې کوي او د وړوکتوب د خاطراتو هیڅ انعکاس پکېنې نه لیدل کېږي. زه نه وایم جمال دوستي گوندې د شعر کار نه دی او یا بېځایه خبرې دي. زما په عقیده خو شعر پیدا شوی د دې کار دپاره دی، دا نور څه خو شاعران، لکه د بیکار پیتی پر ده اچوي. خو آخر په طفل کېنې ډېره ښکلا او ډېر کېښښ شته او د طفولیت په دنیا کېنې خو ډېر رموز او واردات شته چه د شعر دپاره د الهام ښه منبع کېدای شي او د شاعر دپاره بله لویه نه تمامېدونکې د مضمون ذخیره موجوده ده، نو دا زمونږ شاعران ولې د دې منبع نه الهام نه اخلي او ولې د دې ذخیرې څخه استفاده نه کوي؟

لکه چه مونږ او تاسو له خوږو نغمو او شعري تخیلاتو څخه خوند اخلو، لکه چه مونږ او تاسو کښې د جمال دوستۍ تنده پرته ده او دا تنده په شعر او د هنر په نورو مظاهرو ماتوو، دغسې اطفال هم شعر ته، موزون کلام ته، سور شین او برگ کاني کالي ته د اشتیاق په سترگه گوري او هغې ته احتیاج لري او له هغې نه لذت اخلي. تاسو به د وړو د لوبو توکو په وخت کښې د دوی له خولې ډېر مقفی (مگر بیمعنی) جملې اورېدلې وي، دا د دوی د شعر دوستۍ ژوندی مثال دی، دوی قصې ډېرې خوښوي، دوی د نیا او د مور خولې ته چه په قصه مشغولې وي، په ډېر دقت او اشتیاق گوري. نو رشتیا مونږ او تاسې هغه وخت چه شعر لیکو، هغه وخت چې رمان جوړوو، هغه وخت چه ډرامه سازوو، آیا کله مو هم د دوی دپاره څه لیکلي دي؟ هو! ما لیکلي دي، په تمام عمر کښې دوه پارچې چه یو یې نثر او بل یې د بېلو د زیارت په نامه باندې نظم دی، چه هغه ما دوی ته اهداء کړی دی، اوس ستاسې وار دی ملگرو، بسم الله!!

لیک

گرانه رشتین صاحب!

خدای دې و کا صحت دې ښه وي، یو شعر مې دلته ویلی و، در وامي ستاوه،
امېد دی د کابل مجله کښې شایع کړې او زه به خوشحاله اوسم چه زما علایق
د دغې درنې مجلې سره لا شته دي، دا شعر د بحر الهام دی او زه یې خپل هغو
گرانو وطنوالو ته اهداء کوم چه د خدای له دې لوی نعمته محروم دي، ستاسې
مجله را رسي او نوي چاپ شوي کتابونه هم رارسېدلي دي. تشکر. سید شمس
الدین مجروح

سمندر

زړه مې راته ووې د دریاب تماشه غواړمه

ووتم له خونې د ساحل غاړې ته لاړمه

زړه ویل نڅا کوم موجونه په نڅا دي ټول

سترگو ویل اوښکې دي دا زه ورسره ژاړمه

سترگو زړه ترمنځه زما فکر شو حیران پاتې

سترگې د حیرت شولې په لوري د آسمان پاتې

وویل آسمان، دوهم آسمان دی دا زما په شان

ځمکې غېږ کښې ونیو چه جهان دی دا زما په شان

لمر په لړزېدو او ډوبېدو کښې راته وویل

سور افق ته گوره سور نیران دی دا زما په شان

جگه يې له غېږې نه سپوږمۍ شوه ويل دا درياب
لوی منبع د ژوند دی مور او پلار دی د هر چا درياب
عقل راته وويل ژور دی لکه ما غوندې
رون لکه ښيښه او منور دی لکه ما غوندې
عشق وويل نه! توره تياره ده او خطر لري
دا درياب بې باکه زړه ور دی لکه ما غوندې
پاتې شوم حيران د دې جنجال او د دعوي ترمنځ
حق او د باطل ترمنځ، د دروغو د رښتيا ترمنځ
لاړمه مجلس د مشورې د انسانانو ته
د ا خبرې ټولې مې کړې وړاندې هونښيارانو ته
پوه مې په مطلب کړې قضاوت ور پکښې وکاندئ
دا مشکل مې وړاندې کړلو ډلې د قاضيانو ته
زور شو ر او غوغا شوه په مجلس د انسانانو کښې
هيڅ اتفاق نه ؤ قضاوت د هونښيارانو کښې
يو ويل عسکر يمه، تور زن يمه، مارشال يمه
ښه خبر خو زه د سمندر په حال احوال يمه
دا اوبه سرې کړې ما په وينو باندې څو کړت
ډېر جنگونه وړي ما، په خپل بري خوشحال يمه

فتحي د دنيا او استعمار د دې جهان لره
حکم په درياب باندې په کار دی حکمران لره
بل ويل تاجر یم، کړي ما ډېر سفرونه دي
ښه راته معلوم د گتې وټې چال چلونه دي
شته غواړې که مال غواړې، فايده غواړې ورگډ شه ته
دا خو اوبه نه دي مرغلرې مرجانونه دي
ته سينه درياب کړه که څه سود سودا کول غواړې
ډکه دې کشتۍ کړه که جېبونه تشول غواړې
خوږ آواز مې واورېد د شاعر د خولې وينا ده دا
زړه ته لري لاره او د غوږ سره آشنا ده دا
وويل شاعر درياب جمال دی هم جلال پکښې
جوش دی، هم سکون دی هم ژړا ده هم خدا ده دا
کله په قلاږ شي چپه خوله د فلسفې په شان
کله زگ په خوله غورزنگ کوي د لېوني په شان
کله عاشقانو ته د لمر سپوږمۍ پيغام وايي
خپل پاسته نسيم کښې د جانان د خولې سلام وايي
شور او په غوغا او په چپو او په موجونو کښې
مستو ته خبرې صراحي يا خو د جام وايي

غېرې کښې لغړې جونې نيسي چه لمبا کوي
دی ورسره خاندې نازنینې چه خندا کوي
کله شي په قهر بېړۍ ډوبه د انسان کاندې
کار کښې خپل حیران د کشتۍ خلک او کښتې وان کاندې
ډکه وي بېړۍ او زړونه ډک وي په آرزو باندې
دی د نپتون 3 په آستانه باندې قربان کاندې
لویه کشتۍ وغورځوي یو خوا ته او بل خوا ته
ماتې تختې یوسي تشې تورې د ساحل خوا ته
دلته شاعر غلی شو زه غلی شوم حیران ومه
ناست وم لاس تر زنې بې خبره له جهان ومه
نورې سودا کمې وې چه دا سودا پیدا شوله
هرڅه نه بېزار ومه بېزار له خپل ځان ومه
راغی ماهیگیر ویل کم بخته غم د ځان وخوره
پاخه چرته لاړ شه ښه تازه تازه مایان وخوره

د بحر رب النوع: ۳

له شعر نه څه غواړئ؟

شلمه صدۍ ده او په دې پېړۍ هر څوک د خپل ذوقه سره برابر نومونه ږدي. دا منم چه دا نومونه به چا بې موجه نه وي ايښي، دې نومونو کښې به ضرور د دې عصر د ښکاره او ممتازو خصوصياتو نه الهام اخيستی شوی وي، مثلاً څوک يې د برق زمانه بولي او چا ورته د سرعت قرن ويلی. دا لا څه کوي نن پرون اتوم منځ ته راغلی او د دې پېړۍ نسبت خلک غواړي د دې صدۍ دې شاندار مگر خطرناک مولود ته وکاندي.

خبره چې لږه لاندې باندې شي، نو اوس خلک اتوم د سړي مخ ته وغورزوي او وايي د اتوم عصر دی، داسې کار نه دی په کار (سل په لالي پورې دا يوه يې د بنگړو)، نو تاسې څه اعتراض لرئ، که زه دې عصر ته (د کار پېړۍ) ووايم او يا پرې (د ماديت صدۍ) نوم کښېږدم.

ماديت او کار همېشه او هر کله په دنيا کې و او د دې قرن کوم ابتکار نه دی، خو دومره راسره ومنئ چې کار په دې پېړۍ کې ډېر شوی او ډېر کار کېږي او ماديت هم خپل معراج او لوړ مقام ته رسېدلی، چې په تېره زمانه کې به دې اندازې ته نه وی رسېدلی، د پراگماتيزم فلسفه او حسي تجربوي سيانس چې په دې زمانه کې گرم بازار لري، مخ کې يې نه درلود، نو که په دې دلايلو مو قناعت وکړ، نو به دا د نوم ايښودل راسره ومنئ، ښه نو که مو دا راسره قبوله کړه، نو د دې دا مطلب نه دی چه څه ډزې او خوشحالتيا دې پرې وشي او يا

دې کومه مېلمستيا جوړه شي او د نامه د ايښودو جايزه او افتخار دې هم زما په نصيب شي، مطلب په دې مقدمه کې دا دی چې د دې عصر دا خصوصيات که راسره ومنئ، نو څه آثار او نتايج چې په اجتماعي ژوندون کې او يا د انسان په خلق او رويه کې پيدا شوي، هغه به هم راسره ومنئ، کار ولې زيات شوی؟ او ماديت ولې غلبه کړې ده؟ علت دا دی چې د ابتدايي انسان احتياجات لږ او ضروريات يې محدود وو، نو د هغو لږو احتياجاتو او محدودو ضرورياتو دپاره په هم هغه پيمانه کار کېده، نن د انسان احتياجات ډېر شوي او د مدنيت د پرمختګ سره نوي ضروريات منځ ته راغلي دي، چې يو مدني انسان هغه ته ځان دومره محتاج ګڼي، چه يو ابتدايي او بدوي انسان خوراک او ځکاګ ته هم ځان دومره اړ نه ګاڼه، ځکه هغه ساده انسان، هغه د طبيعت او مباديو ته نژدې مخلوق چې به د ورځې يو کړت په مړه ګېده خوراک وکړ، نو د سبا به ورسره دومره زياته سودا نه وه، د لوړې او تندې مقابله به يې هم تر ډېرو ساعتونو کولای شوه.

منګر مونږ او تاسو ته که د ورځې څو کړت خوراک، چای او قهوه، سګرېټ او مېوه را ونه رسېږي، نو ډېر متاثر معلومېږو او لويه نيمګړتيا محسوسوو.

انسانانو په خپلو هغه ابتدايي او نارسا وسايلو خپل احتياجات پوره کول، خو اوس دا لوی او ډېو پيکره ماشينونه چې د کيسو نکلو د دېوانو پېريانو نه هم زيات او زر کار کوي، هم د دې زمانې د انسان د احتياجاتو او خواهشاتو د پوره کولو نه کله کله عاجز شي او دا ګرده د انسان له خولې نه د «هل من مزيد» چيغې وزي، نو د کار زياتېدل او په بېره کار کول، انسان ته د لتی او کلاری فرصت نه ورکوي، دا دومره زيات کارونه او دا دومره ډېر احتياجات، دا بې سرو

بې پایه فنون او معلومات له انسان نه هم ورو ورو ماشین جوړوي، ځکه د معقول او د منقول جامع کېدلو دپاره اوس د انسان عمر کفایت نه کوي او په ټولو کارونو باندې د چا پوهه او احاطه نه راځي، نو کار هم تعمیمېږي او علوم او فنون هم اختصاصي رنگ پیدا کوي او طبعاً یوه انساني اوسنۍ اجتماع د یو ماشین سره زیات شباهت لري او د (الناس علی دین ملوکهم) په مصداق د ماشین حکومت په جامعه کې خپل آثار بخښي، ماشین سره د دغو خوارکو چې یې لري، روح نه لري، فکرونه نه وهي او د ذوق له مرضه بې غمه دي، نو په ماشیني جامعه کې دې هم باید روح مړ شي او ذوق سره دې وداع وکړي.

په داسې محیط کې چې د کاروبار له هنگامو ډک وي او د حیات څوگ څوگ یې له هره گوته خېژي، د شاعر او د صوفي د پاره گمان کوم دلته وړ او مناسب ځای نه پیدا کېږي، هغه ته د غزل سرايي او د ه ته د تفکر کولو او چرت وهلو موقع نه ورکوي. هم دا سبب دی چې نن دې دوو کسانو ته څوک په ډېره درنه سترگه نه گوري، که کوم یو د دوی نه راپیدا شي، نو د ملامت او توبيخ اوازونه (هې) له هرې خوا را اوچتېږي، څوک به وایي، مونږ فلانی احتیاج لرو او بستانۍ کار مو په مخ کې پروت دی او ته په څه لگیا یې، بل به وایي مونږ فلانی نیمگړتیا او بستانۍ ضرورت لرو، چې باید هغه ترسره کړو او تاسو په خوشو خبرو او چرتونو وقت ضایع کوئ، ومو ویل د شاعر دپاره دا د دې زمانې اجتماع مساعده نه ده. د اقبال خبره ده خدای دې وبخښي، د نسترن په زر او د گلابو په اشرفیو په بازار کې ډوډۍ نه اخیستل کېږي، نو شاعر گني په فنا محکوم دی؟ او له دې دنیا دې ووزي؟

او که نه ځان دې اصلاح کړي او د محیط سره دې تطابق اختیار کا؟ تاسې څه وایاست؟ د پادشاهانو د مدحې په ځای دې د ماشین او فابریکې په نامه قصیدې جوړوي؟ او د یار د مخ د پلوشو په عوض دې د برق ستاینه کوي؟ او د خط و خال په عوض دې اتم او نامرئي وړانگو په خواوشا کې نازک مضمونه پیدا کړي؟ نه!

یوه به هم نه کوي او که راپورې نه خاندئ او لېونی راته نه وایی، شاعر به د نر غوندې په دې دنیا کې ژوند کوي او خپلې غزلې به وایی، بې حوصلې کېږي مه، دلیل به یې په راتلونکو کړنو کې پیدا کړئ.

په داسې محافلو کې چې د شعر بر له یا بر علیه خبرې شوي، یو دا مبحث دی چې ادب یا شعر وسیله ده که غایه؟

زما دا عقیده ده چې ادب په خپله غایه ده او بعضې ملگرو هغه د نورو شیانو دپاره وسیله ګڼله غایه څه؟ او وسیله څه څیز دی؟ په دې دواړو کلماتو کې کوم اوږد او مفصل تعریف ته ضرورت نه لرو او نه هغه کوم علمي تعریف ته چې په اصطلاح سره جامع او مانع وي، څه دومره ډېر احتیاج لرو. زه په یوه مثال کې لوستونکو ته د دواړو نمونه وړاندې کړم. تاسې فرض کړئ، زه یوه بهرنۍ ژبه مثلاً فرانسوي یادوم، د دې ژبې د یادولو نه زما دا مطلب دی، چې په فرانسوي کې هر کله چې علمي او فني شیان ډېر موجود دي، نو به زما دپاره د علم د تحصیل امکانات ډېر شي او زما پرمخ به د علم یوه دروازه برسېره شي او یا به د سیرو سفر په وخت کې د هغې ځنې په ناسته ولاړه هوټل او بازار کې استفاده وکړم. معلومه شوه، ما دا ژبه د څه نورو اغراضو دپاره وسیله کړې ده،

اما دلته زمونږ په کورسونو کې هلته یو سپری لگیا دی پښتو زده کوي، مگر د هغه منظور د پښتو دیادولو نه د پښتو یادول دي او کومه عملي استفاده مثلاً د هغه په نظر کې نشته. هغه وایي: زه پښتون یم او دا د پښتنو ملي ژبه ده او زما دا ژبه نه ده زده، باید زه یې یاده کړم، دلته د ژبې زده کول په خپله غایه ده، هو! د دې ملي ژبې په یادولو څه آثار او نتایج مرتبېږي، مگر دا سپری (هغه آثارو ته ملتفت یا غیر ملتفت) محض په خپله د ژبې د یادولو او یا د دې ارمان د سره کولو دپاره بوخت دی، نو هېڅ څوک نه شي کولای په خپلو منطقي تحلیلونو سره دغې ژبې ته د دغه سپري په مورد کې د وسیلې رنگ ورکړي، نو راځئ وگورو چې شعر غایه ده که وسیله؟ دا په خاطر کې ساتئ چې په یوه معین څیز کې لکه شعر د دې دواړو وجهو تشخیص غور او دقت غواړي او لکه نفسي کیفیات چې کله سره څو څیزونه ډېر گډ او مخلوط وي، چې بېلول او یا لمرنۍ اغېزه معلومول یې گران وي. دلته هم دا مشکلات موجودېږي، شعر او ادب په دنیا کې ډېر لوی رول لوبولی دی او لوبوي یې، د حماسې په صورت کې یې د جگړې هنگامه توده کړې او ځوانان یې چړو او تورو ته ورکړي دي، چې فلسفي رنگ یې اختیار کړی، نو فکري انقلابونه یې په عالم کې پیدا کړي دي او که یوازې د خوش گذرانۍ او عاشقې سندرې یې غږولي، نو یې انسان د عیاشۍ او بې مبالۍ په گړنگ غورزولی دی، تراژدي یې ډېرې سترگې په ژړا سپرې کړې دي او کمېډي یې ډېر تشي په خدا چولي دي، نو په دې مواردو کې خو شعر د وسیلې په څېر څرگندېږي او معلومېږي د څه نورو غایاتو دپاره، شعر او ادب استخدام شوی دی. مگر خیر داسې لنډه فیصله به نه کوو، راځئ د انسان په ژوندانه کې ښه څیر شو او د ده سلوک او رویه د ژورې مطالعې

لاندې ونيسو او څه لږ نور تحليلات وکړو او مثالونه راوړو، بيا حکم کول او فيصله صادرول څه دومره گران کار نه دی.

مونږ د ژوندون د ساتنې دپاره خوراک، ځکاک، اغوستن او پوشاک او يوې کوډلې او سرپناه ته په اوله درجه کې احتياج لرو، چې مو گېډه مړه شوه او بدن مو پټ شو او د خپل کار روزگاره وزگار شو او په خپله کوډله کې کينېناستو او ځان مو د لوږې، تندې او تودوخې او د سږو او د غله او د لېوانو نه په امن کې وليد، نو بيا که مو شوق کېده، سندرې به وايو، منگر دلته يو سوال منع ته راځي، چې لوږه خو په وچه يا لمدۀ ډوډۍ رفع کېږي، نو د دومره رنگارنگ طعامونو ته څه ضرورت دی؟ په طعام کې د خوشبويۍ او خوشخوږۍ کيفيت پيدا کول حتی هغه کې د رنگ او نمايش په لحاظ اعتنا کولو ته څه احتياج دی؟

دا ښکلي چينايي لوبښي، پاک او ستره دسترخوان، ډبرين مېزونه، بڅملي او پالش شوې کرسۍ، د ډوډۍ د خوړلو په خونه کې د لوږې دفعه کولو دپاره څه رول لوبوي؟ دا ښکلې صراحي، هغه بلورين گيلاس، د تندې د رفع کولو دپاره څه خدمت کوي؟ اوبه د هر لوبښي نه چې راوړي، خپل خاصيت لري او تنده ماتوي، نو ولې وايي اوبه د لوبښي له رويه چنبڼل کېږي؟ يوه جامه کې چې تاسې خپل ځان ونغاړئ، د تودوخې د بندولو او د سږو نه پرې خلاصېږئ، منگر دا برگ برگ کالي د تودوخې د بندولو او د سږو په لرې کولو کې څه دخل لري؟ کوم مزيت په دې لحاظ په ريښم کې شته چې په شړۍ کې نشته؟ دا چې فلانۍ خياط ښه کالي گنډي او ډېرې پيسې (اجوره) ورکوي، د هغه د سکنلو (برش) طريقه تاسې د سږو او تودوخې نه زيات محفوظ ساتي؟ د افريقا د

بدويانو په کوډلو کې هم شپه تېرېږي، نو دا لوړ لوړ قصرونه او مجللي بنگلې د څه دپاره جوړېږي؟ ډېرین خو ځکه دي چې بنا مستحکمه او قوي وي او زر نه وړانږېږي.

ښه منم، خو دا ډېرې دومره ولې مړې رامېږي او صیقل کوي یې؟ مرمر او رخام او دا د غره نورې گټې خو به د کلکوالي په لحاظ دومره توپیر نه لري، نو څه دلیل موجود دی چې دا گټې په دومره لوړ قیمت رانیسي او په خپله بنگله کې یې لگوي؟ دا رنگ او روغن چې تاسې خپل کاله ته له بهر او له دننه خوا ورکړی، دا نو ساړه او تاوده ښه نیسي، دا نو عمارت ټینګوي؟ د دې په معنی خو هیڅ پوه نه شوم، دا نو څه معما ده، دا خبرې ټولې معماوې دي، معما خو ځکه دی چې په خوراک کې، پوشاک کې، مېنه کې، انسان غواړي، ښکلا او جمال پیدا کړي او د خپلو د دې اولي ضروریاتو په ترڅ کې خپل ذوق هم تسکین کاندې، نو ښکلا یوه معما ده او د هغې تعبیر او تعریف او حدود ټاکل د یوې معما نه زیات فکر او دقت غواړي، وګورئ په دې څیزونو کې چې ښکاره په ډاګ پراته د ژوندان د دوام وسایل او د انسان ذوق او د بدیع حس دومره اغېزه کړې چې دغه حیاتي وسایل یې هم تسخیر کړي او جمال خپل حکومت او پادشاهي د نورو په قلمرو کې هم کوي او د دغې وسیلې سره سم جمال د یوې غايې په څېر څرګندېږي: نو د شعر او د موزیک او د رسامۍ دنیا خو د جمال او د ذوق خپل ملک او بلا منازع او مدعی محروسه ده، نو څوک څه حق لري چې دی د خپله ملکه وباسي؟ نه! څوک دا زور او قوت هم نه لري، ځکه هغه په هر چا قوي دی او په هر ځای کې د هغه فرمان چلېږي، که تاسو د تلو او مسافرت زحمت په ځان قبول کړئ، زه به تاسې ته د هغه د حکومت اغېزه په یو نو کې هم دروښیم.

مخکې مو وویل چې شعر د حیات په مختلفو صحنو کې استخدام شوی او خپل رول یې لوبولی دی، دا د جمال مظهر او د حسن مداح و، د ده آواز ته هر چا غوږ ایښود او د ده آواز هر زړه ته لار لرله، نو خلکو د خپلو اغراضو دپاره دی استخدام کړی دی، دا اغراض به کله ښه وو او کله بد، مگر په دې نو شعر د خپل آسماني او ملکوتي مقامه نه راپرېوزي او چا دا نه دي ويلي چې شعر به گوندې له دې غرضه بل کار نه کوي او یا دې خپله اصلي وظیفه پرېږدي، موسیقي باندې نن پرون ډاکتران د مریضانو علاجونه کوي، مگر څوک حق نه لري هغه ته دارو درمل او یا د علاج وسیله ووايي.

په دې شلمه صدۍ کې چې د سرعت او د کار او د برق او د مادیت قرن مو ورته ووايه، اوس هم د حسن او د جمال معابد اوچت ولاړ دي، د دې معابدو زایرین ډېر دي، د سینما او تياتر او نقاشخانو په دروازو کې د دفتر او ادارو او مارکېټونه کم خلک نه لیدل کېږي، هغه امریکا چې د اتوم بم یې جوړ کړی او هیروشيما یې پرې وړانه کړې ده، د بیتنگ بیوتي فلم هم جوړوي او د زړونو خونې پرې وړانوي، په لابراتوارونو کې که د اشیاءو او انواعو په مطالعه بوخت دي، هلته هالیوډ کې هم څه فعالیت جاري دی، د هغه د ښارونو په کوڅو کې او د باغونو په خیابانونو کې څه مجسمې لیدلې کېږي چې نه د کوم قهرمان یادگار او نه د کوم معبود (باطل) بت دی، هغه محض د جمال او د ښکلا نمایندګي کوي، نو ما حق لاره که نه چې ما ویل شاعر به اوس هم شعر وایي؟

د ذوق او د ښکلا عشق او د شعر سره علاقه د یو متمدن انسان او د یو صحراوي او بدوي بنیادم سره یو راز شته، فرق دومره دی چې د بدوي قومونو

شعر هم ساده او صنعت او آرت يې ابتدایي او غیر مهذب وي، واړه ماشومان څه مقفی او موزون الفاظ او کلمات لري او هغه په کوچنیتوب کې غږوي او د هغې نه حظ او نشاط مومي. دا د ماشومانو اشعار په هره ژبه کې شته، ظاهراً څه معنی نه لري، خو د وړو خوبښېري، د اطفالو ذوق په دغه سن کې یوازې په قافیه او وزن باندې هم قناعت کوي، لیکن لویان او مشران بیا له شعر نه نور څه هم غواړي، نو تر کومه وخته چې په انسان کې دا ذوق او حس موجود وي، شاعر به هم موجود وي او خپلې سندرې به د دغه ذوق د تأمین دپاره وایي، د ماشین آواز د ده آواز نه شي چپولای او د کار خلک ده ته وزگار نه شي ویلای.

هغه کسان چې شعر محض د شعر په حیث نه خوبښوي او وایي، دا دې په اجتماعي خدماتو کې استخدام شي او د علم او د تهذیب په لاره کې دې ترې کار واخسته شي، دا یوه ډله ده، بله ډله هغه خلک دي چې شعر هډو خوبښوي نه او غواړي د شاعر په مړۍ گوتې کښېږدي. زه به د دې دواړو ډلو سره ځان له ځان له وغږېږم.

اولې ډلې ته وایم، زه دا نه وایم چې شاعر یو آسماني موجود دی او دی د دنیا او د محیط سره هیڅ کار نه لري، نه! شاعر د خپل محیط موجود دی، هغه د خپل ماحول نه هرومرو متأثر کېږي، ښه ته به ښه او بد ته به بد وایي، کله به د یو روحي مربې په حیث زمونږ تداوي کوي او کله به د یو واعظ په څېر راته وینا کوي، خو تاسو د شعر نه دا مه غواړئ چې هغه دې ضرور تاسو ته د ریاضي فارمولې در وښيي او (دوه دوه څلور دي) په شعر کې راوړي او یا دې د ساینس درسونه او د اقتصاد نظریې په نظم کې ننه باسي او یا دې شاعر غنم او وربشې

په ملک کې ډېر کړي، علم خپل ځای لري او شعر او ادب خپل مقام لري، علم د دې نه مستغني دی چې هغه د شعر په زور په خلکو قبول کړو، هغه د پاره بل قوت او زور په کار دی، چې هغه ته دلیل او برهان وایي، د قومي اصلاحاتو د پاره د تبلیغ او تنقید ډېرې لارې موجودې دي، البته په هغه کې یوه لار دا د شعر او ادب لار هم ده، د دې اسلحې نه به سړی د خرافاتو د مقابلې او د قومي اصلاحاتو د تعمیم د پاره کار اخلي، منگر د شعر روح به نه وژني او چا چې د شعر په غرض وایه، هغه به د مړۍ څخه نه نیسی، کار به هم کوو او د ذوق او صنعت نه به هم سترگې نه پټوو، که مونږ دا اجتماعي ماسکې دمخه لرې کړو او یوه شپه او ورځ، لکه څرنګه چې یو، هم هغسې ځان خلکو ته وښیو، عجیبه تماشا به جوړه شي. مونږ چې کله د ځان سره څه فکرونه وهو او بعضې هوسونه کوو، هغه چاته نه وایو، کوم وخت چې مونږ یوه نه تنفر او د بل په نسبت په زړه کې علاقه مندي پیدا کړو، هغه دواړه راباندې نه خبرېږي، مونږ هم د خپل خیال په دنیا کې ډېر قصرونه آبادوو او وړانوو، ډېرې مېلې او مشغولې جوړوو، لیکن څوک پرې نه خبرېږي، اما د شاعر د احساساتو ریکارډ (سره د دې چې اکثره خودداري او ریاکاري هم کوي) په شعر کې پاتې کېږي، نو یوازې هغه مه ملامتوئ او د انسان د طبیعت په لحاظ دی معذور وګڼئ!

اوس هغه ډله چې بالکل شعر نه مني، د هغو په خدمت کې عرض کوم چې په دې صدۍ کې کار ډېر، احتیاجات زیات دي، ستومانټیا هم زیاته ده، په دې جنجالي او پر آشوبه دنیا کې تشویش او سودا هم ډېره ده، نو د دې ستومانټیا او آلامو د پاره د دې تشویشونو او اضطرابونو د پاره به د شاعر ملکوټي اواز (زما په گمان) د تسکین او راحت ښه وسیله وي او په بنیاد کې به د استوګنې او مقابلې قوه په دغه دنیا کې زیاته پیدا کړي، هغه وخت چې تاسو یوازې ناست

او د کار او روزگار نه وزگار یاست او مستقبل مو سترگو ته تورتم او تاریک معلوم شي او تاسې دغه تاریکي او ترږمۍ مشوش کاندې، که شعر ستاسې په شونډو کې یو د تبسم برېښنا پیدا کړه، نو دغه تورتم به ستاسې د سترگو نه ورک شي، نو دغه ځای دی چې شعر خپله وظیفه سرته رسولې ده، هغه وخت چې تاسې د منطق په زور خپل مشکلات حل نه کړل او د ناامېدۍ په دریاب کې ډوب شوی او سا مو لنډه لنډه کېده، نو که شعر د یو تنفس قدر تسکین او آرایش تاسو له درکړې، گویا خپله وظیفه یې ادا کړې ده، هغه وخت چې تاسو د عناد او بدبینۍ په تیارو کې روان یاست، که شعر تاسو د څو لمحو دپاره له دغه عالمه بېګانه کړي او د ځان سره مو مشغول کړي، یوه مقدسه وظیفه یې سرته رسولې ده، هغه وخت چې په دې پر آشوبه او طوفاني دنیا کې چې بحرو بر کې یې د خونړیزۍ میدان گرم دی او په ځنگلو او صحراګانو کې یې درنده حیوانات سړي ته پناه نه ورکوي، که تاسو یوه ګړۍ د شعر او موزیک په ځانګونو د ځمکو له کړې اوچت شئ او د ورېځو له ما ورا نه د ځمکې دا ښکلې او ښایسته منظره او دورنما د ورايه ووينئ او د نیا مو په سترگو کې عزیز شي، دا لویه خبره ده او شعر لوی کار کړی دی. هو! دا اعتراض پاته کېږي چې د شعر او آرت دښمنان به یې په ما وکړي، هغه دا دی چې مونږ وروسته پاته یو او یوروپین او امریکایان مخ کې تللي دي، هغوی د پاره د ذوق د تامینوله او د هنر د قدراني فرصت شته، اما مونږه باید اول ګېده مړه او تن پټ کړو، دلته باید دا ووايم چې د آرت او د هنر تکامل، د شعر او د موسیقۍ وجود د کوم ټاکلي پروګرام او تقسیم انحصار دمخ نه نه کېږي او نه شوی دی، اقوامو او ملتونو داسې نه دي کړي چې څو سوه کاله اول یې د خپلو حیاتي ضروریاتو کار کړی وي او بیا یې دې خوا مخ راګرزولی وي، د بشر د پیدایښت سره

یوځای د مذهب او مدنیت د تکامل سره څنګ په څنګ او د حیات په هره
صحنه او ساحه کې ذوق او هنر یو ځای روان دی او د تکامل او پیشرفت
مزلونه کوي، دا د هنر تکامل د جماعت د نورو کمالاتو نمایندګي کوي. هو! په
یوه جامعه کې باید تمام مدني مظاهر ټول ضروریات د خپل حد او اندازې سره
سم او برابر تکامل وکړي او که یوه خوا مهمله پرېښوده شوه او بله خوا ډېره
ترقي وکړي، یو راز عدم توازن ترې پیدا کېږي چې هغه د یوه جمعیت د پاره
خطرناک دی. زه د توازن طرفدار یم او د افراط مخالفت کوم او افراط د یوې
ردې ملکې په حیث پېژنم، خو تاسې هم د تفریط خوا مه نیسئ او راځئ د
شاعر او هنر پېشه سره صلح وکړئ.

د زلميانو حيثيت او وظيفه په جامعه کې

ښاغلی بېنوا!

تاسې د وينښو زلميانو په خواوښا کې مضامين غونډوئ او کم کتاب جوړوئ، په دې خوان کرم مو ماته هم ست کړی، منگر څه حيران يم دې کې څه برخه واخلم او کوم مضمون وليکم، د زلميانو تعريف او خصوصيات، د زلميانو وظائف، زلميان او دين يا د زلميانو دين، زلميان او حکومت يا د زلمو حکومت؟ کم يو لمړی کړم او څه وليکم؟ گمان کوم ليکوالو به پر دې ټولو خواوو پام کړی وي او څه به يې پرې ښکلي وي. نو ماته دا سودا پېښه شوې چې گنې ماته به مضمون نه وي پاتې، خو خير! د شاعر دا بيت مې زړه ور کوي چې وايي:

يک عمر ميتوان سخن از زلف يار گفت

در بند آن مباحث که مضمون نمانده است

نو وروړه! زه به د زلمو حیثیت درته په یوه انساني جامعه کې در وښیم.

یوه جامعه د درې طبقو نه جوړه ده: زوړ او ځوان او وړوکی؛ زاړه تېرې زمانې پورې مربوط دي او ماضي ته گوري او واړه راتلونکې نسل دی او مستقبل د هغوی دی، زلمي د اوس دي او اوس (حال) د دوی دی او یوازې حال دی چې سپری هغه ته په موجودیت او فعلیت قایلېدای شي. گویا زوړ (پرون) دی او ووړ (سبا) او زلمي (نن) دی. بله تشبیه به هم وکړم: زاړه د (مفاخرو او روایاتو) حیثیت لري او واړه (امېد او آرزو) ده، او زلمي (فعل او عمل) دی. یو بله لاهم واورئ: زاړه د دې اجتماعي وجدان فکر او حافظه ده، واړه د پټو استعداداتو (امکانی قواوو) مثال لري او زلمي د دې پیکر قوي بازو او د کار او عمل لاس او پښې دي.

ومو ویل زوړ، لکه پرون دی، اما د پرون ورځې خاطرات، پرونی ویاړنې او افتخارات له مغزو څخه نه وزي او د هغوی یادونه په سپري کې مناعت، د نفس عزت او ملي غرور پیدا کوي، نو زلمي به سپین ږيرو ته د عزت په سترگه گوري. مونږ زړو ته د حافظې او فکر مقام ورکړ، بې له فکر او حافظې هېڅ پروگرام نه جوړېږي او هېڅ عمل سر نه نیسي، واړه مو د آینده آرزوگانو سره تشبیه کړه او آینده خوږې آرزوگانې په سپري کې د عمل قوت او جرأت پیدا کوي او د خوش بینۍ قریحه په سپري کې زیاتوي، نو واړه د اجتماعي ژوندانه د سلسلې همغه حلقه ده، خو یو ځای ځلمي دي چې فکر او آرزو، تېر مفاخر او د سبا خوش بیني به ټول په خپلو مغزو کې یوځای کوي او د ځان نه به یو معجون مرکب جوړوي او دا د حیات څرخونه به گرزوي. تېر مفاخر او د سبا

امېد به روح خوشالوي، منگر تن نه پتوي او گېده نه مروي، بايد سپری د حال نه استفاده وکړي او د (اوس) په قلمرو کې ځان له ځای پيدا کړي، هم دا سبب دی چې شاعران تېره مړه بولي او راتلونکي ته نازېرېدلی وایي او یوازې اوس ته په موجودیت قایلېږي او د وقت د اهمیت او د ضرورت په خوا کې نعرې وهي او غلبلي کوي چې:

نگهدار فرصت که عالمی دمی است

دمی پیش دانا به از عالمی است

نو زلمی، د حال پورې تړلی او د حال د صحنې بازیگر دی، د حیات تماشا په ده توره ده، د ماضي او د مستقبل د ارتباط دپاره کمه کړی د اتصال وي، هغه هم دا زلمی دی، زلمی!! فرصت، وقت یا دغه دقیق او باریک (اوس) په فکر او سودا کې، په تماشا کې، په خوب کې هم تېرېږي، که زلمی کار نه کوي او د تېرې زمانې سودا وړی وي، زلمی نه دی، که د سبا په امېد ناست دی، زلمی نه دی، که ویده وي، زلمی څه چې ژوندی نه دی، زلمی به کاریگر، فعال، چالاک او وینې وي، نو به هله یوه جامعه د حال څښتنه شي او خپل پخواني مفاخر او راتلونکي نېک بختي سره مربوطې کړي او یو به د بل سره وگنډي، که نه د تباهي او د فنا او د بدبختۍ سېلاب به دغه جامعه له دنیا محوه کوي.

ښه نو زلمی به څه کوي؟ کارونه ډېر او نیمگړتیاوې زیاتې دي، هر څوک چې یوې نیمگړتیا ته ملتفت شي او هغه ورته د ټولو نه اهمه ښکاره شي، نو طبیعي ده چې ځلمی به اول هغې ته رابلي، خو زه د ټولو نه اول یو کار دوی ته ښیم،

چې هغه زما په فکر ډېر ضرور دی او په مونږ کې د هغې ډېره نیمګړتیا ده، هغه څه شی دی؟ ښه اخلاق او سنجیه!

راپورې خاندئ مه! دا د هغه واعظ خبره نه ده چې یې ویل: ښه کوئ بد مه کوئ. دا محض خبره نه ده! دا زموږ د ژوندانه حساسه نقطه ده، دا زموږ لویه نیمګړتیا ده، دا زموږ د راتلونکي موجودیت او د اوس د بهبود او د اصلاح د تهداب ګټه ده؟ غوړ کېږدئ، زه به دې کې تفصیلات هم درکړ.

خدای ته وګورئ! راځئ نوره ریاکاري بس کړو او ځان جهان په دې ونه غولوو چې مونږ پښتانه یو، مونږ د ښو سجایاوو او لوړو اخلاقو خاوندان یو، زموږ ژبه، ژبه ده او زموږ قول قول دی، مروت او شجاعت مو د پلار میراث دی او... مونږ هرڅه لرو، خو اخلاق نه لرو. زما په عقیده زموږ اقتصادي نیمګړتیا دومره نه ده، لکه چې زموږ اخلاقي کمزوری دي. زموږ علمي فقر دومره نه دی زیات، لکه چې مونږ د سجایاوو او نېکو ملکاتو نه خلاص یو. د دنیا د تاریخ پانې واورئ واورئ، داسې به درمعلومه شي چې یو قوم کوم وخت چې د اخلاقو او د سنجیې قوت موندلی، هغه په دنیا کې د خپل قوت او موجودیت سکه وهي، منګر همدغه قوم بل وخت د دې دولت د محرومېدلو له کبله له پښو لوېدلی او علم او مال او نورو حیاتي عناصرو د دوی د فنا کېدو مخه نه ده نیولې.

لرې به نه ځو، د عربو تاریخ د اسلام نهضت د دې نظریې بهترین ګواه دی او دا د دې دپاره انتخابوم، که یو مسلمان هر ورو لږو ډېر د اسلام د تاریخ سره آشنا دی، د لمړنو مسلمانانو نهضت د اخلاقو په زور او د سجایاوو په قوت و، علم او دولت وروسته راغلل او کم وخت چې علم او دولت د ترقۍ او ډېرښت په لوړه پایه کې و، د بغداد خلافت د تاتارو د گذارونو په مقابله کې له پښو

ولوبد، هوا هلاکو چې بغداد ته ننوت، هلته څه و چې نه و؟ طلا، جواهر، تزئینات، لوړ لوړ عمارات، ډېر مال او منال، ډک بازارونه، مدرسې، کتابخانې، د یونان فلسفه، د هند تصوف، د ایران صنعت او آرت، دا ټول په بغداد کې و، اما هلته یو شی نه و او د هغه شي کمبود په وجه دا بلا پېښه شوه، هغه څه شی و؟ هغه علت پیدا کړئ؟ او له بلا ځان وژغورئ.

زمونږ دا اخلاقي نیمګړتیا دومره زیاته او ډېره ده چې زه په دې څو پاڼو کې نه شم کولای چې د هغو ټولو نیمګړتیاوو په خوا او شا کې بحث وکړم او مقایسوي او تطبیقي جنبه یې در وښیم. دا یو جلا کتاب غواړي او دا لوی دفتر دی، منګر دومره وایم چې علم او ثروت دواړه په دې پسې راځي، منګر دا دومره ډېر په چا پسې نه ځي، د علم نه تربیت په حیات کې ډېر په کارېږي او دمال نه ښه اخلاق او لوړه سنجیه د انسان سره زیات کمک کوي، نو د زلمو اوله وظیفه دا ده چې د مغزو بتخانې وړانې کړي، مداهنه او مجامله، خیانت او دروغ، بدعهدې او بې وفایي، ټنبلي او مفت خوري، اختلاس او ارتشاء، خودنمایي او تظاهر او داسې نورو قبايحو سره مبارزه وکړي، چې دا په حقیقت کې د تاریکو مغزو مواد او د بت پرستی لوی ارکان دي، بتان خو یوازې د ګټو خټو نه وي کله بنیادمان، کله آرزوګانې، کله فکرونه د بتانو ځای نیسي. د هغه شي سره چې د انسان د سعادت دپاره نه په کارېږي چې په دنیا، آخرت کې په درد ونه خوري، چې عملي قېمت نه لري، عشق او علاقه ساتل او په هغې کلک نښتل او د هغې نه دفاع کول بت پرستي ده، ځلمیان به دا دین ورکوي (حتی لا تګون فتنه)، زلمیان باید خپل ځان د ښه خلق او لوړې سنجې نمونه کاندې، چې نور د دوی پیروي وکړي، که دی ویني وي، که دوی فعال وي، که دوی د اخلاقو او درد

خاوندان شي، دوی به په خپله خپله وظیفه وپېژني، د کارونو په اصلاحاتو کې به متردد نه شي، غیبي تاییدات به د دوی ملگر تیا وکړي.

دا د زلمو وظیفه ده، چې د ریا پر دې خبرې کړي چې سپینې سپینې ووايي، قوم خپلو معائبو ته ملتفت کاندې، پښتون ته د ده عیبونه دردونه ور وښيي او د هغې په رفع او اصلاح کې عملاً برخه واخلي. دې بې برخې پښتون ته چې کم اخلاق د پلار نیکه ورپاته و او یا هغه تعلیم چې اسلام ورکړی و، هغه یې له لاسه وتلی دی او د نورو مبادیو سره لا نه دي آشنا شوي، د ایشار معنی یې هېره کړې، خپل شخصي منافع د ملي منافعو دپاره قربانولو باندې نه پوهېږي، دوی اجتماعي مفکوره د کورو کلي په خواوشا کې څرخي او چې له ځان سره مجرد شي او جگه اجتماعي آرزو او فکر وکړي، هغه فقط د قبیلې په خواوشا کې وي، د لوی پښتون مفکوره له منځه تللې او ملیت په هغه معنی سره چې لازم دی، نه پېژني، دا د زلمي وظیفه ده چې پښتون ته د مرکزیت معنی ور وښيي او د لوی پښتون د تشکیل درس ورکړي او د ایشار او فداکاری خلعت ور واغوندي.

هو! ظلم کول گناه ده، اما ظلم قبلول او ظلم ته تن ایښودل پستي ده، یقیناً هغه سړی چې په حیوان یا په هغه انسان چې د دې په قدرت او اختیار کې وي، ظلم کوي، یقیناً هغه د بل ظلم ته هم تن ږدي او دا ورته یو مسلم قانون ښکاري. هغه چې د بل مال خوري، ناروا کوي، اما خپل به هم په چا نه خوري، اما د بې انتظامي او ریا او د بې عدالتی محیط د دې دواړو خواوو اهمیت له منځه وړي، هغه چې د بل په خوږو پستو خبرو غولېږي او خوشحالهږي، دی بل ته هم غوړه مالي کوي او په پستو او خوږو خبرو یې تېر باسي، نو دا د زلمو

وظیفه ده چې د دې افراط او تفریط مخه ونیسي او په دماغو کې د هر څه نه مخکې د ایمان قوت پیدا کړي، تنبلي او مفت خوري بد خوی او خصلت دی او د دې نه فقر او فلاکت پیدا کېږي، موهوم پرستي یوه روې ملکه ده او ددې نه جهل او ناداني روزنه مومي، نو که زموږ زلمي د بدو اخلاقو په مبارزه کې کامیاب شو، نو تاسې څه گمان کوئ، علم او ثروت به د ارمغان په څېر دې جامعې ته یا د یو جایزې په توگه د اخلاقو د مکتب شاگردانو ته وړاندې نه کړي؟ هو، دا دواړه رحمته به خدای (جل وعلی شانه) په دې جامعې ولوروي، منگر هله چې دوی په نېکو اخلاقو متخلق شي او د هر څه نه لمری د ضمیر او وجدان مناعت او سرافت خاوندان شي. په پای کې د ځلمو وظیفه د داده چې هی کار وکړئ او کار؟ نه لکه چې ما غوندې خبرې.

د گل پاچا الفت یادونه

الفت (خدای ج) دې و بخښي زما د ډېرې مودې آشنا ؤ.

زما او د ده په منځ کښې آشنایي د ځلمي توب د وخته شروع شوې وه او د ده ترمرینې یې په همهغه تودښته دوام وکړ او اوس هم زما په زړه کښې د هغه مینه او احترام هماغسې ځای لري. دا بې پروا او زړور شاعر چې اشعار یې په انتقاد اوسپینه وينا ډک دي ډېر محبوب سړی ؤ.

دغه شاعر او وينا کوونکی چې تراوسه مونږ سره د شعر په ژبه گډېږي ډېر کم گویه او خاموش سړی ؤ، بې ضرورته خبرې یې نه کولې اوهمېشه به یې د بل خبرو ته غوږ ایښود. ډېره ظریفه طبعه یې لرله، ښې د مزې توقې به یې کولې خو د ده په توقو او تقالوکښې هم ادبي نکات پراته وه اوزياتره یې ادبي طنز ؤ. (هغه عاميانه او سپکې توقې مسخرې نه وې) د ده تحصیل په دیني علومو کښې په فقه کښې وه او په صرف اونحو او منطق کښې یې هم تحصیل کړی ؤ. په ځوانۍ کښې یې شعر نه وایه او د ادب خوا ته یې توجه نه وه مگر د تحصیل

څخه وروسته ورته ناڅاپه د شاعرۍ جذبه پيدا شوه او دا قريحه يې را ژوندۍ شوه او داسې را ژوندۍ شوه چې د سيلاب غوندې روانه شوه.

ده چې به کوم شعر وليکه د چاپ دمخه به يې ماته ولوستو او زما نظر به يې پکښې غوښته او ما به غير د تحسین او آفرین نه بل نظر نه لرلو.

د ده شعر په پنځو برخو (حذاقل) وېشلای شو:

(۱) زياته برخه يې سياسي او اجتماعي انتقادونه دي چې په محيط کښې د اجتماع د وېرې او د قدرت د خاوندانو د وېرې چا غږ نه شو کولای، ده په ډېره ازادي خپل اواز جگ کړی و.

(۲) دوهمه برخه يې د بې وزلو، مسکينانو او یتيمانو سره همدردی او په شتمنوانتقاد دی چې د دوی د حاله بې خبره دي. پدې برخه کښې دومره د سوزه ډک آوازونه شته چې سړی ژړوي او دخپلې اجتماع په بې عدالتي سړی قانع کوي.

(۳) دريمه برخه يې د ريا کاره زاهدانو او ملایانوغندنه ده او پر هغوی هم په ډېره بې پروايي انتقاد کوي او په هغوی پورې په ډېره بېباکۍ خاندې.

(۴) څلورمه برخه يې حمد، نعمت او ديني او مذهبي احساسات دي چې ځای په ځای څرگندېږي او دا جذبه خو د ده په نهاد کښې دومره ښځه پرته وه چې دغه نورې برخې يې زيات غوندې کار ښکاري.

(۵) پنځمه برخه يې عشق او جمال دی چې دا خوا که په کې لږ ده، مگر ډیره خوږه ده.

د ده سترگې ډېرې تېزېښه وې او په ډېرو وړو شيانو کېنې يې غټه معنۍ پيدا کوله. د ده سترگې ډېرې مړې وې او هېڅ طمعه او توقع يې د چا څخه نه لرله او هم دخپلې گټې وټې په فکر کېنې نه و.

د ده ثبات او استقامت په اخلاقي خوا کېنې او هم په ناسته او ولاړه او اشنایي کېنې دومره ناقابل تغيير و چې د طالب العلمۍ د وخته رانيولې تر وزارت پورې هم هغه يوشان سړی و.

د ده د پاره په ژوندون کېنې د سلوک اورفتار معيار او داخلاقو مثالي (ايډيالي) معيار او د شعر معيار دا دی چې دی يې پخپل دې شعر کېنې ښکاره کوي:

کوم شعر ښه او څوک ښه شاعر دی؟

انسان دوه خواوې لري، يوه خوا عقل او منطق او بله خوا يې عواطف او جذبات دي. د علم، صنعت، ساينس او ټکنالوژۍ منبع ناطقه قوه ده. يعنې پر عقل او منطقو اتکا لري او شعر او هنر د مخيله قوې نه الهام اخلي او دهغه پر تخيل او جذباتو بنا ده. شاعر دانسان عواطفو او روحي وارداتو نماينده دی، نو ځکه دی د بل انسان عواطف او احساسات راپاروي او متاثر کوي يې.

انسان يوازې له نورو حيواناتو نه د ناطقه قوې په لرلو سره امتياز نه لري، بلکې ژړا او خندا هم کوي او نور حيوانات له ژړا او خندا نه محروم دي، نو شاعر د ژړا او خندا له جهان سره ارتباط لري.

تخیل او جذبات خوا ټولنیز قیود نه مني او تر هېڅ امر او قاعدې لادې نه راځي، نو ځکه زه شاعر د هر چا نه زیات انقلابي گنم. شاعر داجتماعي قیودو او ادابو پر خلاف گړېږي او خپل عواطف او جذبات ازاد بیانوي. شاعر د ریاکاری پردې او دریاکارانو گړېوان شلوي. دی په ښکاره سورې وهي، چې خوله یې راگړه. شاعر د ښکلا او جمال مداح دی، دی د جمال په رباب کې خپلې قصیدې وايي.

پر دې سربېره شاعر د ژبې په انکشاف او ښایسته کولو کې کومک کوي او د ده ابتکارات، تشبیهات او استعارات د ژبې ذخیره زیاتوي. شاعر د تخیل پر بنا د فیلسوف سره شباهت لري، ځکه فیلسوف هم د تخیل په زور د کایناتو پردې شلوي او حقایق راڅرگندوي او شاعر هم د تخیل په قوت د تحت الشعور پردې څیږي او دانسان روحي حقایق ښکاره کوي. همدا وجه ده، چې اکثر فلاسفه شاعران هم وو. په مشرق کې بو علي سینا او حکیم عمر خیام عم شاعران او هم فیلسوفان وو او په مغرب کې گویتي او نیچي هم شاعران او هم فیلسوفان وو. د ا فهرست ډېر اوږد دی او اوس یې هم په دنیا کې ژوندي مثالونه شته. که شعر په رښتیا سره د عواطفو بیانگر وي او د بل احساسات بیان کړي، ښه شعر او ویونکی یې ښه شاعر دی.

نو پر دې بنا ما د جهاني په اشعارو کې دا صفت ولیده او زه یې متاثر کړم. جهاني په خپلو سندرو کې د وطن په غم کې په زار زار ژړلي دي او هم یې په خپله تخيلي میخانه کې په کټ کټ خندلي دي. دې د اراکوزیا د میرو اوسېدونکي د شعر په بحر کې د دریاب سفر کړی او د خیال په اسمان کې یې

وزرې خورې کړې دي. زه ویلای شم چې جهاني د شعر په قلمرو کې ځانته ښه
مقام پیدا کړی او د شاعرانو په محفل کې یې ښه درنه کړسې نیولې ده.

درېم څپرکی

د سید شمس الدین مجروح د ادبي مقالو ځانگړنې

د سید شمس الدین مجروح په ادبي مقالو باندې یو څه لیکل هغه هم د نوموړي
د مقالو په دوو اړخونو (منځپانگې او ژبې) یو مهم مگر سخت کار دی. خو دلته
د مقالو له محتوا ډکې کرښې سړي ته قوت وربښي چې په یادو دواړو اړخونو د
پام وړ څه ولیکي نو همدغې موخې ته د رسیدو لپاره لازمه بولم چې لومړی د
راتولو کړو مقالو په منځپانگه (ښیگڼو او بد گڼو) او بیا ورپسې یې په لیکنۍ
ژبه رڼا واچوم.

د مجروح ادبي مقالې په کابل مجله کې د ۱۳۲۰ تر ۱۳۵۰ کلونو پورې په بېلا بېلو ګڼو کې چاپ شوي چې لټون او پیدا کېدو يې پوره زيار او وخت ته اړتيا درلوده، چې له نیکه مرغه په دې کار و توانېدم او دا دی په دې مقدمه کې هره مقاله يوه بل پسې څېرم او په مهمو ټکو يې د خپلې پوهې تر کچې رڼا اچوم.

په دې ادبي مقالو کې په هغو مهمو او اړينو موضوعاتو بحث شوی چې هره يوه يې د نسلونو لپاره د عبرت، هوښيارۍ، بيدارۍ، پوهاوي او زده کړې ښه درسونه دي، هره مقاله په زړه پورې پيل موضوع په علمي توګه رانغاړي، په ځينو کې مثالونه راوړل کيږي چې د موضوع په وضاحت کې ډيره مرسته کوي، د هرې موضوع لپاره په زړه پورې سرليک غوره شوی چې لوستونکي هڅوي موضوع تر پايه پورې ولولي.

په دې مقالو کې د پورته يادو شويو ټولو ښيګڼو ترڅنګ چې لري يې دوه عمده ستونزې هم زما په اند په کې ليدل کيږي يوه دا چې ټاکلې هرې موضوع ته لیکوال اوږده مقدمه ورکړې او اوس مهال د ليکنو په څېر يې راساً (مستقيماً) په موضوع پيل نه دی کړی او له يوه اوږده بحث وروسته اصلي موضوع ته راغلی، بيا د مقالې په وروستۍ برخه کې د موضوع تشریح ته تم شوی او هغه يې واضح کړې ده، بله ستونزه دا په کې ليدل کيږي چې لیکوال د عربي ژبې تر ډير اغېز لاندې راغلی او په هره مقاله کې داسې عربي لغات او کلمې کارول شوي چې يوه عادي لوستونکي ته به ستونزمنه وي چې په معنی يې ژر پوه شي او په اسانه ترې مفهوم واخلي، نو عادي لوستونکي اړ کيږي چې

د پوهېدو په موخه يې کوم بل چاته مراجعه وکړي. لاندې مې په ترتيب سره په هره مقاله لنډه رڼا اچولې او موضوع مې له خپله انده تحليل کړې ده.

د پښتو ليکلو بشپړ او مشترک سبک تر سرليک لاندې په دې ادبي مقاله کې مجروح لومړی هڅه کړې چې سبک ته تر ډيره قانع کوونکی او پرځای تعريف پيدا کړي، هغه چې په ادبي مسايلو کې ښه بصيرت او عميق نظر درلود نو د سبک په اړه وايي چې سبک په نثر کې روح دی او دغه حس هغه مهال ښه احساس کېدای شي چې د سر د سترگو پرځای ورته د زړه په سترگو وکتل شي.

يعنې سبک هغه شی دی چې لغات او الفاظ د اعضا او جوارحو غونډې، صرف و نحو د ضربان قلب او د وينې د چلند په شان د هغې لپاره کار کوي او چې دا ټول (او پاتې نور) سره راغونډ شي، نو يو موجوديت ترې جوړ شي.

که ليکوالان له ځاني ذوق او ځان غوښتنې تېر شي نو زما په اند به پورتنی تعريف د سبک لپاره قانع کوونکی او پرځای وي.

يو سړی نه شي کولی چې په يوازې ځان يو سبک رامنځته کړي او د يوه واحد سبک مخترع وبلل شي، خو په دې برخه کې د ژبې سرلاري ليکوالان او څېړونکي کولای شي چې د يوه ټول منلي، څرگند او معتبر سبک لپاره لاس په کار شي او کومه موخه چې لري هغې ته ځان ورسوي.

دغه راز په دې مقاله کې ټينگار شوی چې په پښتو ژبه کې دې هر څه او ډیر څه وليکل شي خو ښه دې وليکل شي چې له يوې خوا ژبه په هره برخه کې هرڅه ولري او له بلې خوا سبک په کې د لمر په څېر روښانه څرگند شي چې له رڼاخڅه يې نور لارويان خپله لار پيدا او مقصود منزل ته ورسېږي.

په ليکنه کې د د خپلو لغاتو او اصطلاحاتو کارول، اوډون او ښکاره کول د سبک د روح د قوت ترڅنګ د هغه ظاهري ښه داسې ښکلې کوي، لکه يو مصور چې په تابلو کې خپل استادانه مهارت کاروي.

ليکوال په دې ادبي مقاله کې په دې نظر دی چې ښه سبک کولی شي د تقليد او محافظه کارۍ گردونه لرې او په ځان بسيا لوری غوره کړي، بله دا چې کله زموږ د ژبې له لومړنۍ دورې ووزو او په مسلکي توګه وړاندې لاړ شو، نو سبک په خپله ځان څرګندوي، قوت مومي او نور ترې په غوره او بهتره ښه ګټه اخيستلی شي.

غرض دا دی چې هغه اوږدې او کړې وږې جملې ونه کارو او د مطلب ټکي ته له کړو وړو لارو رانشو، له کرغېړنو ترکیباتو نه ځان وژغورو او هغه څه چې د پښتو روح له هغې نه بېزاره دی، بېزار شو او د سلیم ذوق په لارښودنه او قضاوت عمل وکړو.

همدارنګه په دې مقاله کې پوښتنه شوې چې آیا د پښتو نثر ليکلو بشپړ او مشترک سبک لري؟ بېرته ليکوال لنډ ځواب ورکړی چې نه! نه يې لري! او په سلو کې سل کېدای هم نه شي او بايد توقع يې هم ونه لرو، ځکه چې هر ليکوال خپل بېل ذوق او بېل طرز لري او هغوی ټول په يوه فکر او لاره برابرول، ستونزمن کار دی، په لنډ او ژر وخت کې يې تمه نشي کېدای ځکه چې د عربي

تأثیر، د فارسي اغېزه، د اردو رنگ زموږ په نثرونو کې له ورايه ښکاري او د سبک اشتراک يې وران کړی. خو ددغه سبک تکميل ممکن دی او دا کار هغه مهال شونی دی چې ټول ددې کار لپاره يوځای متې راوغاړي او په همدې هوډ رغنده گام واخلي.

پښتانه دې څرنگ پښتانه وي تر دې سرليک لاندې ادبي مقاله کې د پښتنو په څرنگوالي اوږدې خو په زړه پورې خبرې شوې دي دغه مقاله د مجروح د ډيرې خوښې وړ هم بلل شوې ارواښاد مجروح په دې مقاله کې پنځو مهمو پوښتنو ته په علمي او واقعي توگه داسې قانع کوونکي ځوابونه ويلي چې که دغه ياد خصوصيات پښتانه په شعوري توگه په عمومي ډول په ځانونو کې رامنځته کړي، نو په دوی کې موجودې ناخوالې به د تل لپاره له دې تاريخي تېر څخه کډه وکړي، دا تېر به د هوسا ژوند نوې ساه واخلي او تېرې ناخوالې به بيا په هغه لور هم ور ونه گوري.

ليکوال هرې موضوع ته داسې لارې چارې په گوته کوي چې هغه په علمي او واقعي دلايلو ولاړې او په عملي کېدو يې هوساينه او پرمختگ رامنځته کيږي. په دې موضوع کې هم نوموړي په هغه درد، احساس او آرمان رڼا اچولې چې اغېز يې ددې تېر په ټولو نسلونو او قشرونو کې د لمر په څېر څرگند او ښکاره ده.

هغه دغه پنځه پوښتنې يوه په بلې پسې را اخلي او وايي چې (۱) پښتانه دې پخوانی جمعيت وي که اوسنی (عصري)؟ (۲) مترقي وي که پس مانده؟ (۳)

ماږه دې وي که وږي؟ (۴) آزاد دوست وي که اقتدار غوښتونکي (۵) باسواده وي او که بې سواده

دې پوښتنو ته په ترتيب سره ځوابونه ويل شوي.

لومړی دا چې هرڅوک د خپل قوم او ملت لپاره ښه او ښېگڼه غواړي خوشحالتيا او سعادت يې پرې لور ټري، ځينې وخت په انساني جوامعو کې يوه مخصوصه عقیده حکومت کوي او د هغې عقیدې په ترڅ کې خاص کلمات او مصطلحات رواج شي او ځينې وخت بعضې کلمات پر اذهانو احاطه او سلطه پيدا کړي چې د هغوی الفاظو ځينې بعضې عقايد زېري او دا عقايد د جمعیتونو د بنياد (بنسټ) گټې شي او د هغو خوځول او لرې کول گواکې دنيا خوځول او ړنگول دي.

دا خبره ښکاره ده چې د ژوند شرايط او مدنيت انساني ټولنو ته يو ځانگړی رنگ ورکوي او هر څومره چې دا شرايط سره ورته وي، هومره انساني بېلا بېلې ټولنې سره يو بل ته ورته وي.

دويم دا چې څومره د ژوند شرايط فرق وکړي، هومره د فکر طرز او د ژوندانه اسلوب توپير کوي موږ بايد په دې عصر کې د زړو پښتنو مقلدان ونه وسوو، ځکه نوی عصر له خپل ځان سره نوې غوښتنې، ايجابات، نوي اداب او نوي فکرونه راوړي.

اوس ددې وخت دی چې نور دې دغه ټبر له زاپه فکر او زړې پرستنې څخه لاس په سر او له نوي فکر سره د نوي لباس په فکر کې شي او ځان دې د وخت له غوښتنې سره برابر کړي ترڅو د نوي ژوند نوی خوند واخلي.

در بيم دا چې پښتانه دې نور په دې پراخه نړۍ کې له خپلې قبيلوي محدودې ووزي او پر ځان دې دا پراخه نړۍ د مساپر د پيوندې او شلیدلې شړۍ په څېر نه تنگوي او په دې لوی جهان کې دې په خلاصو سترگو الوت پیل او هر گوت کې دې د يوه مترقي انسان په توگه فقط د انسانیت په معنا ژوند وکړي او له خپلې اوسنۍ محدودې دې راووزي.

دا ثابته ده چې په نس مړې ټولنې له وړيو ټولنو څخه په خوی، بوی او دود دستور کې څرگند توپیر لري. اقتصادي اوضاع د قوم پر کلتور د ژوندانه په رنگ او اسلوب ډېر ښکاره تاثیر لري، د قوم د اقتصادي حالت ښه کېدل په زراعت، تجارت او صنعت بنا دي او له دې سره د اقتصادي بناگانو انکشاف په ماشین او عصري تجهیزاتو پورې اړه لري.

نو په همدې اساس که پښتانه غواړي چې له دې اوسني فقر، خوارۍ، بې روزگاری او احتیاجۍ څخه نجات ومومي له موجودې ټکنالوجۍ او غوره اقتصادي او کرنیزو اغېزمنو لارو چارو دې د نورې نړۍ په څېر گټه پورته کړي او خپل موجوده ژوند ته دې د يوه بډایه ملیت په توگه دوام ورکړي.

څلورم دا چې آزادي د هر غيور ټبر حق او غوښتنه ده چې دا غوښتنه او خاصه بیا په پښتنو کې تر نورو که زیاته نه وي نو کمه خو هیڅ نه ده او ددې پدیدې د ترلاسه کولو لپاره یې ډیره قرباني هم ورکړې ده، خو پښتانه دې داسې هم نه چې په پټو سترگو تر یاد چتر لاندې د نورو هر څه ومنې او د هغوی قرباني دې شي، دوی باید تل داسې آزادي ولري چې گټه یې څو برابره له زیان څخه زیاته او خوندي وي.

په پښتنو کې ډېر اجتماعي او عنعنوي قيودات او خرافات شته، ډېرې وېرې او ملاحظې شته چې د ځنځير په شان ترې چاپېر دي، نو که پښتون د دې قيوداتو په مقابل کې د آزادۍ بېرغ وچت کړي، که پښتانه د عنعناتو او رواياتو، او خرافاتو ځنځيرونه وشلوي، د احساساتو په عوض منطق ته مخه کړي نو دې قوم به هم خپله ازادي ساتلې وي او هم به يې د وخت له دسيسو او نادودو سره عقلاني مقابله کړې وي.

پنځم دا چې د پښتنو لپاره چې ډير حياتي او اړين ده هغه د دوی لپاره زده کړه، پوهه او سواد دی چې په وسيله يې دوی کولی شي د ژوند لوړو پوړيو ته ورسېږي، له دې ولس څخه باصلاحيته ټولنه رامنځته شي او د دې ولس طبيعي او قدرتي استعداد به ډېر ښه مجری پيدا کړي.

د يادې مقاله له روح او منځپانگې دا جوته کيږي چې پښتانه دې د زده کړې هوډ په خپل لوح ضمير کې نقش کړي، ځکه زده کړه د انسان او ټولنې کچه د تحول او بدلون خواته بيايي چې بيا تحول د چا تابع نه شي کېدای نو که غواړئ چې ژوند مو د زده کړې له لارې په ټولو برخو کې بدلون وکړي نو اړينه ده چې له ياد جريان سره به ځئ، خو ډاډه اوسئ چې له دې علمي تحول سره ستاسو نوم او هويت له منځه نه ځي، بلکې لا مو د خپل نوم او هويت په اړه پېژندنه او علمي پانگه نوره هم زياتيږي، خو که خدای مه کړه له زده کړې مو مخ واړاوه او فاصله مو ترې ونيوه نو وپوهيږئ چې په ژوند کې د نورو ناخوالو او تيارو ترڅنگ تل د سون توکو په څېر د نورو د راحت لپاره سوځېږئ چې بيا به په ډير لږ وخت کې نوم او هويت هم ورسره له منځه لاړ شي او د تل لپاره به خدای مه کړه چلپا پرې راکش شي.

دی د تاریخ په خواشیا کې تر دې سړیک لاندې په دغه مقاله کې لیکوال هڅه کړې چې د تاریخ ارزښت بیان کړي او خلکو ته وښيي چې تاریخ ولې د اهمیت وړ دی او څنگه تاریخ له پېړیو راهیسې تر دې ځایه را ورسېد.

په دغه مقاله کې مخکې له دې چې لیکوال د تاریخ په اړه خبرې وکړي لومړی د انسان په حافظه غږېدلی ځکه چې حافظه د تاریخ لیکلو لپاره هغه اصل دی چې هر څه یې په ذخیره کې د تاریخ لیکلو لپاره موجود دي او د لیکلو پرمهال ترې د اړتیا وړ توکي رااخیستل کېږي او لیکل کېږي.

ده لیکلي چې که انسان له حافظې څخه محروم پیدا شوی وای، نو بیا به ددې امکان نه و چې د ده فکر به له جزئیاتو څخه کلیاتو ته منتقل شوی وای او همدارنګه که د انسان حافظه نه وای، ده به ډیره مشکه وای چې د نورو له تجربو څخه دې استفاده کړي وای او نه به و توانېدلی چې د زرګونو کلونو انساني علمي میراث له پلار نه زوی او له زوی نه لمسي ته پرېږدي او که دا د پلرونو او نېکونو د تجربو محصول ته سینه په سینه تراوسه نه رامنځته کېدای، هغه وخته به هر څوک نوې تجربې او نوې مطالعې ته محتاج وای.

ددې مقالې په یوه برخه کې لیکل شوي چې انسان تاریخ ته د حافظې په څېر احتیاج لري. همدارنګه د ټولنې موجودیت په تاریخ او تاریخي روایاتو باندې بناء ده. کوم وخت چې لا د خط اختراع نه وه شوې، کوم وخت چې انسان د خښتې او پوټکي نه د کاغذ کار اخیست، هغه وخت تاریخ موجود و.

د تاريخ په ترتيب او تكوين کې يو عامل د انسان هغه روحیه بلل شوې ده چې بايد ددوی د مشرانو او لارښوونکو کردار، ژوند، کارنامې او واقعي ثبت او حفظ کړي. دغه راز انسان د بدویت په مرحله کې جنگ و جگړو او تورپاليتوب ته له نورو موضوعاتو څخه زيات اهميت ورکاوه او همدا لامل و چې دوی به د خپلو مشرانو جنگي کارنامې، شخړې او د تاخت او تاز واقعي په ډېر شوق او افتخار پېړۍ پېړۍ زوتولې.

ليکوال په دې مقاله کې قدامت خوښونې ته اشاره کړې او ليکلي دي چې روح لږو ډېر له هر انسان سره شته او نن هم دا روحیه ښه ښکاره او څرگنده ده نو په همدې موخه په علومو کې پخوانيو افکارو ته محض د علم او د تاريخ په لحاظ ارزش ورکوي او د علمي استفادې په لحاظ نويو نظرياتو ته هر څومره چې زيات وروستي وي، په زيات اهميت قايلېږي.

دا خبره ثابته ده چې تاريخ د سينو نه لوحو ته او د لوحو نه پوتکو ته او د پوتکو نه کاغذونو ته رامنقل شوی او د دې تبديل انتقال سره د تاريخ ښه هم بدلېده، يعنې يوازې د تاريخ په ظرف کې فرق نه راته، بلکې مظلوف هم تغير کېده نو په همدې اساس د وخت په تېرېدو سره تاريخ له خرافاتو څخه لږ لږ لرې کېده او له افسانې څخه زيات حقيقت ته راوړاندې شو.

په دې مقاله کې تاريخ له درې عناصرو څخه جوړ بلل شوی او يا له درې خامو موادو نه په لاس راځي لومړی يې تاوده واقعات، دويم يې ساړه واقعات او درېيم يې غير مريې واقعات دي. نو دې ته په کتو چې شخړې ته تود جنگ او تبليغ او پروپاگنډ ته سور جنگ ويلی شو. واقعات هم دغه سره او توده خوا

لري او دا تودې سپړې دي چې د تاريخ په تكوين او د جوامعو په سرنوشت كې دخل لري او دغه راز غير مريي واقعات هم جريانونه متاثره كولى شي.

دغه راز مجروح ددې مقالې په پاى كې د تاريخ پر اسلوب، قواعدو او مقرارتو باندې هم رڼا اچولې او په دې اړه يې په تفصيل سره اوږدې خبرې كړې او تاريخ يې د ټولنې حافظه بللې ده.

تر پورته سرليك لاندې مقاله كې ليكوال د مقالې محتوا له پيل څخه ترپايه پورې ساتلې او د موضوع اوډون ته پوره پام شوى، خو په موضوع باندې پيل شوى بحث يو څه په اوږده مقدمه پيل شوى چې كېداى شي هغه مهال به همدغه ډول دود و.

د علم په باب مقاله كې كه څه هم چې هغه د علم په اړه غږېدل له خپله وسه وتلې خبره گڼلې خو دا يې په ډاگه كړې چې د لمر راختل په خپله د لمر دليل دى او اوس د علم په اړه نورو ته څه ويل ځكه ډير اړين نه دي، چې د علم په ارزښت هر انسان ښه پوهيږي، اړتيا يې هر څوك ښه درك كولى شي، چا چې د علم اهميت درك كړى نو د علم له مزايوو څخه ډير برخمن شوي او د پرمختگ او هوساينې په حال كې دي.

د علم په حقيقت باندې بحث ډير دقيق نظر او صلاحيت ته اړتيا لري او دا اړتيا هغه مهال ښه پوره كېداى شي چې خبرې كوونكى په خپله په ژوره مطالعه سمبال او د علم د حاصلولو په لارو چارو كې پوخ شوى وي. د علم

کيسه دومره اوږده او پيچلې ده چې له هره قلمه او له هرې خولې د هغې ليکل او ويل پوره نه دي.

په دې مقاله کې په ډاگه شوې چې علم هم د نورو خيزونو په څېر تغير او تبديل، حرکت او سکون، آغاز او انجام لري او انسان هم بايد له دې حالتونو سره بلد او ځان عيار کړي، داسې نه چې د بې علمۍ په گرداب کې يې راگير او د حرکت له رڼا يې بې برخې شي، چې بيا به د بې سوادۍ په تيارو کې معيوب لاس او پېښې وهي خو گټه به ونه لري.

مجروح ددې مقالې په يوه بله برخه کې ډير په زړه پورې ليکلي چې علم د انسان پر مغز حکومت کوي، نو له همدې امله د عالم ژبه ډيره وسيع او د بې سواده تن ډيره محدود ده. د عالم او د جاهل په منځ کې د بېلتون کنده دومره ژوره او ارته ده چې پر هغې باندې د ارتباط پول نه ايښودل کېږي.

که څوک وغواړي نو علم له چا څخه مخ نه اړوي له پاچا څخه نيولې تر گدا او له لوی څخه تر واړه پورې ټول کولی شي چې د علم په گانه ځانونه سمبال او د خپل ژوندبريمنه او هوسا لار پيدا کړي.

د توضیح تر سرليک لاندې په يوه ليک کې د هغې ليکنې وضاحت شوی چې مجروح ارواښاد الفت ته ليکلي ده.

مجروح هغه مهال ددې وضاحت اړتيا حس کړه چې کله يې تر دې سرليک لاندې چې پښتانه دې څرنگ پښتانه وي؟ يوه ليکنه خپره کړه او بيا ورته په ډاگه شوه چې يو شمېر ليکوالو ملگرو يې داسې احساس کړې چې گوندې مجروح په دې ليکنه کې د پښتنو ټول دودونه بد گڼلي دي.

خو هغه وايي چې دده له مخکنې لیکنې چې پښتانه دې څرنگه پښتانه وي؟
سم تعبیر نه دی شوی خو باید هیر نه کړو، چې حق ویل او حق اور بدل ډېر
ښه خوی دی او د خدای وعده ده چې انسان د دې خاصې په برکت له زیان او
تاوانه ساتي.

د مجروح په اند، پښتون خو یو ملت دی او هر ملت څه خاص دود او دستور،
روایات او عنعنات، اخلاقیات او خصوصیات لري، ما نه دي ویلي چې زموږ ټول
دودونه بد دي، زموږ ټول دستورونه کرغېړن دي، ما ویلي ډېر عنعنات شته،
چې خرافات دي...

هغه په دې توضیح کې د پښتنو دودونه په درې ډوله ویشلي لومړی ښه او
اړین، دویم بد او ناوړه او درېیم غیر اړین دي چې لومړی ډول یې هغه دي چې
باید په هر قیمت چې وي ساتنه یې وشي او باید له لاسه ورنه کړل شي او
دویم ډول یې چې ناوړه او بد دي باید چې نور دا تېر ترې ځان خلاص کړي او
له ناوړه پایلو یې د تل لپاره ترې خوندي پاتې شي او درېیم ډول یې هم که د
وخت او شرایطو له امله له لاسه ورکړو، نو ډیر زیان یې نه وینوو.

په دې توضیح کې مجروح بیا هم په دې ټینګار کړی چې پښتانه دې له خپل
ویشنې او پښې ویشنې ځانونه خلاص کړي او نه دې بل ته دا چانس ورکوي
چې دوی په خپلونو وویشي، بلکې پښتانه دې خپل ځانونه د یوه ازمویل شوي
غیور ملت په توګه د اوږده تاریخ په رڼا لکه څرنگه چې ثابت شوي نور هم ښه
ثابت او وساتي او ناوړه خپل دودونه دې له ځانه لرې وغورځوي، ترڅو پورې
دوی د وخت او حالاتو له سم او ګټور پرمختګ سره ملګري، د خپل نوي نسل

لپاره روښانه راتلونکي ولري او ددغسې يوې ښې هيلې د لرلو له امله بايد نه راڅخه څوک خوابدي شي او نه هم زما ليکنه ناسمه تعبير شي.

رحمان بابا او پښتانه تر سرليک لاندې په دې په زړه پورې مقاله کې مجروح، رحمان بابا او د هغه شاعري د نايابه مرغلې په څېر بللې او هغه يې د پښتنو هغه سرتاج يادکړی چې ددې تېر او ژبې لپاره يې هغه وياړونه ترلاسه کړي چې اوس هم د ډيری هېوادونو پوهان دده په شاعرۍ او شخصيت باندې څېړنې کوي او د رحمان شاعري د پښتو ژبې د معنوي بډاينې لپاره د پام وړ پانگه بولي او وايي چې دده نظرياتو او خيالاتو، د انساني جامعي په تکميل کې لويه برخه درلوده.

په دې مقاله کې شاعر ته اشاره شوې، چې د ټولنې روايات به يې راغونډول، په شعر کې به يې داخلول او نظم کول، د خپلې زمانې پوهه او معارف، د خپلې زمانې او د خپل ولس مفاخر او فضائل به يې په خپلو اشعارو کې زيرمه کول، هغه يې ساتل او بيا يې دا ټول بل نسل ته سپارل يا يې نقلول، دغه راز دوی د ژبې د روزنې او ساتنې دنده پر غاړه اخيستي وه، دوی د ژبې د تکامل او ښايسته کولو مسووليت درلود، نو د دوی له برکته ژبې له بدوي حالت څخه د تکامل او عالي مرتبو ته رسېدلې او له زواله ساتل شوې دي.

همدا شاعر دی چې ښکلا کمال ته رسوي، د هغې بې اختياره ستاينه کوي چې بيا له دې ستاينې څخه توري د مريو په څېر په يوه خواړه موزون کلام کې وپيل شي، آهنگ او موسقيت پيدا کړي، چې په اورېدو ان انسان په يو ناڅاپي نڅا راولي او هر غمجن تن ته خوښي ورکوي، نو همدا د جمال او شاعر د

دوستۍ تنده ده چې موږ يې په شعر ماتوو او همدا د آرزوگانو له لمبو څخه ډکه سينه ده چې په دې روانو اوبو يې سړوو.

مجروح، د رحمن بابا د شاعرۍ په اړه په ډاگه وايي چې کله سړی د هغه د شعر دېوان بېرته کړي او اشعارو ته يې مخ واړوي، دی گومان کوي چې هغه د ده د زړه خبرې کوي، هغه مهال سړی په دې خبره پوهيږي چې هغه مرموز کيفيات چې د ده د سينې په پنجره کې، لکه د بندي مرغۍ په څېر تل توپونه وهي او وزر پړقوي او ناڅاپه يې د الوتلو فضا پيدا کړې.

رحمان بابا د ټولنې ناتفسيره شوي حالات او خيالات لومړی د ناز پر بدلي جنين په څېر د مغزو په رحم کې گرځولي، بيا يې د حيات په ساحه کې داخل، ورو ورو يې ودې کړي، بالاخره پيدا او بيا يې له قطرو درياب جوړ شوی دی.

د رحمان بابا صوفيانه خيالات او د ټولنې بېلابېل رازونه، ستونزې او کره وړه دده په ذهن کې د يوې ارزښتمنې شتمنۍ په څېر پراته وو، نه يې خولې ته راتلل او نه يې پرې لاس لگېده، خو يو وخت په ناڅاپي توگه د شعر په قالب کې راڅرگند او د ده په مخکې مجسم شول، چې بيا دده شاعرۍ د ټولنې د وگړو لپاره د يوې روښانه او څرگندې لارښوونې بڼه غوره کړه.

هونښيارانو ويلي چې د زرو قدر په زرگرو وي او رښتيا يې هم ويلي، نو که په انسان کې د زرگرۍ قريحه او د شاعرۍ صبغه نه وي، ده به هيڅکله د دې زرو قدر نه کولی، نو ځکه د رحمان غوندي خلکو قدر کوو او د هغه ويناوو، لکه: د سرو زرو په څېر په موږ کې دود موندلی دی.

ددې مقالې په پای کې مجروح په لنډو ټکو اشاره کړې چې څوک ستاسې د زړه خبره کوي، چې له خبرو يې تاسې خوند اخلي او د دنيا غمونه پرې هېرئ، څوک چې تاسو د دنيا له انساني ژوند او مسووليت او د آخرت لپاره له ارزښتمنې توښې خبروي او هغه سړی چې ستاسې ارواح د جمال محراب او د ښکلا کوتگۍ ته رسوي، نو هغه رحمان بابا دی او هغه پر موږ او تاسو حق لري چې په درنه سترگه ورته وگورو، ټول پښتانه يې بايد په ياد د اوس په څېر يادغونډې جوړې او د هغه له طرز تفکر څخه راتلونکي نسلونه خبر کړي.

د وړو شعر تر سليک لاندې په دې مقاله کې مجروح په دې خبرې ډيره سخته نيوکه کړې چې د پښتو ژبې شاعرانو او ليکوالو د ټولنې دغه مهم او ارزښتمن قشر (ماشومان) له ياده ايستلی او د هغوی لپاره يې نه په نثر کې کيسې او نه يې په شعري قالب کې ورته څه ليکلي، ددې ژبې ليکوالو او شاعرانو خپل ماشومان د ادب په برخه کې بيخي هير کړي او د هيڅ په سترگه ورته کتل شوي او لا هم کتل کيږي، چې دا کار ډير ناهيله کوونکی دی، خو په نورو ژبو او هېوادونو کې د ماشومانو حق ته لومړيتوب ورکول شوی او ورکول کيږي، د هغوی لپاره په خپله ژبه کې کيسې، داستانونه، شعرونه، او نور موږون کلامونه ليکل شوي، انځوريز کتابونه ورته چاپ شوي او ډول ډول لوبو ترڅنگ ددوی په ژبه ډرامې او فلمونه جوړ شوي دي.

په دې مقاله کې پښتانه ماشومان د وړو ادب له پلوه په دې خوار بلل شوي چې لويانو يې ورته کار نه دی کړی او د نثر او نظم په برخه کې يې ددوی د اړتيا وړ څه نه دي ورته ليکلي او نه دغه موضوع ددې ټبر د تاريخ په اوږدو جدي گڼل شوې، ماشومانو ته د وړو په سترگه کتل شوې، د هغوی اوس او سبا

په پام کې نه دي نیول شوي او نه ارزښت ورکړل شوی، که ددې لیکنې سرلیک د وړو په اړه ده خو خبره تر هغه څه لویه ده چې موږ یې په اړه فکر کوو.

په دې مقاله کې دا په ډاګه ویل شوي دا چې موږ د خپلو ماشومانو لپاره څه نه دي لیکلي په دې معنی دي چې موږ په خپلو ماشومانو بې رحمه یو او مینه نه ورسره نه لرو او په دې برخه کې ځکه گرم نه یو چې موږ د خپلو مشرانو قدر نه دی کړی، نو د وړو به چېرته وکړو. زموږ په قوم د شیو تورې وریځې او پردې را خورې دي، چې لرې کېدل یې قوي متې او ټینګ هوډ غواړي.

ماشومان هم شعر ته، موزون کلام ته، سور شین او برگ کاني او کالي ته د مینې په سترګه ګوري، اړتیا ورته لري او لذت ترې اخلي، نو باید زموږ لیکوال او شاعران د دوی له عمر سره سم د کیسې، شعر او نورو ادبي ژانرونو یو بډایه ادبي ماشومانه چاپیریال رامنځ ته کړي، څو دوی هم د نورو ژبو د ماشومان په څېر په خپله ژبه کې له هر څه برخمن وي.

راغلی لیک، دا هغه لیک دی چې ارواښاد مجروح د مصر له پلازمېنې قاهرې څخه د هېواد وتلي لیکوال او څېړونکي رښتین ته له یوه شعر سره رالېږلی و ترڅو دواړه په کابل مجله کې خپاره کړي.

هغه، ددې لیک او شعر د لیږلو موخه دا په ګوته کړې چې وښيي تراوسه پورې زه له دې مجلې سره علاقه لرم او غواړم چې اړیکه مې د مخکې په څېر ورسره ټینګه وي ترڅو ددې مجلې له نورو مطالبو ګټه پورته کړم.

هغه په هېواد کې اوسېدل ستر نعمت گڼلی او له هېواد څخه لرې اوسېدل يې د خدای له دې لوی نعمت څخه بې برخې کېدل گڼلي.

له شعر نه څه غواړئ؟ تر دې سرليک لاندې مقاله کې لومړی د دې اوسني عصر په اړه خبره شوې چې ځينو ورته د اتوم زمانې نوم ورکړی، ځينې يې د برق زمانه بولي او چا ورته د سرعت قرن ویلي، دا نومونه هر چا په خپل ذوق ايښي دي، خو مجروح دا عصر د کار او مادياتو بللی، ځکه چې په دې عصر کې هم ډیر کار شوی او لا هم کيږي او دغه راز ماديات هم خپل اوج ته رسيدلي چې په تېره زمانه کې دې اندازې ته نه و رسيدلي، په داسې محيط کې چې د کاروبار له هنگامو ډک وي او د حیات زوږ يې له هره گوټه خېژي، د شاعر او د صوفي د پاره گمان کوم دلته وړ او مناسب ځای نه پيدا کېږي، هغه ته د غزل سرايي او د ه ته د تفکر کولو او چرت وهلو موقع نه ورکوي. نو دا په دې معنی نه ده چې شاعر دې د پادشاهانو مدحې وکړي، يا دې د خط او خال پر ځای په شعر کې د فابريکې، ماشین او برق ستاينه وکړي، نه! يوه به هم نه کوي او شاعر به د نر غوندې په دې دنيا کې ژوند کوي او خپلې غزلې به وايي.

شعر او ادب په دنيا کې ډېر لوی رول لوبولی دی او لوبوي يې، د حماسې په صورت کې يې د جگړې هنگامه توده کړې او ځوانان يې چړو او تورو ته ورکړي، چې فلسفي رنگ يې اختيار کړی، فکري انقلابونه يې په عالم کې پيدا کړي، نو شعر، موزیک او د رسامۍ دنيا خو د جمال او ذوق خپل رنگينه چاپير يال او ملک لري، نو څوک څه حق لري چې شاعر او شعر د خپله ملکه وباسي؟ نه! څوک دا زور او قوت هم نه لري، ځکه هغه په هر چا قوي دی او په

هر ځای کې د هغه فرمان چلېږي، که تاسو د تلو او مسافرت زحمت په ځان قبول کړئ، زه به تاسې ته د هغه د حکومت اغېزه په یو نو کې هم در وښییم.

مخکې مو وویل چې شعر د حیات په مختلفو صحنو کې استخدام شوی او خپل رول یې لوبولی دی. نو شعر د خپل آسماني او ملکوتي مقامه نه راپرېوزي او چا دا نه دي ویلي چې شعر به گوندې له دې غرضه بل کار نه کوي او یا دې خپله اصلي وظیفه پرېږدي.

شاعر د خپل محیط موجود دی، هغه د خپل ماحول نه هر ورو متاثر کېږي، ښه ته به ښه او بد ته به بد وايي، کله به د یو روحي مربي په حیث زموږ تداوي کوي او کله به د یو واعظ په څېر راته وینا کوي، خو تاسو د شعر نه دا مه غواړئ چې هغه دې ضرور تاسو ته د ریاضي فارمولې در وښيي او (دوه دوه څلور دي) په شعر کې راوړي او یا دې د ساینس درسونه او د اقتصاد نظریې په نظم کې ننه باسي او یا دې شاعر غنم او وربشې په ملک کې ډېر کړي.

مجروح ددې مقالې په پای کې وایي: د شاعر ملکوتي آواز (زما په گمان) به د تسکین او راحت ښه وسیله وي او په بنیاد کې به د استوگنې او مقابلي قوه په دغه دنیا کې زیاته پیدا کړي. که شعر تاسو د څو لمحو دپاره له دغه عالمه بېگانه کړئ او د ځان سره مو مشغول کړئ، یوه مقدسه وظیفه یې سرته رسولې ده.

د زلمیانو حیثیت او وظیفه په جامعه کې تر دې سرلیک لاندې مقاله کې د ځوان نسل قوت، اهمیت، وړتیا او د ټولنې اړتیا ورته په گوته شوي، ځوان فعل او عمل بلل شوی او هغه د ټولنې هغه پور په گوته شوی چې ستړیا،

ماتې، ناسته، خوب، سستي او ناهيلي نه پېژني، بلکې پرمختګ، نوښت، کارکول، او ځان د ژوند لوړو پوړيو ته رسول غواړي.

په دې مقاله کې ځوان مسووليت لرونکي او ټولنې ته وده ورکوونکي بلل شوي او هغه ته د وینې انسان خطاب شوی ځکه چې د ټولنې سترګې هم همدغه ځوان قشر ته دي او له همدې قشر څخه د څه کولو هيله هم لري.

دغه مقاله له پوره مفهوم او اهميت څخه برخمنه ده، د ځوان قشر مسووليت او مقام ښه په کې په ګوته شوی او هغه راتلونکي ته متوجه شوی.

همدارنګه په دې مقاله کې ځوان کهول زغم ته رابلل شوی او ورته په ډاګه ويل شوي چې ځوانان دې په عمر له پخو مشرانو څخه ښه تجربه شوي کارونه راواخلي او د هغوی کره وړ دې د خپلې راتلونکې په موخه يوځلې له ځغلنده نظره تېر کړي، څو له اغېزمنو او مثبتو ټکو يې ګټه واخيستل شي.

دغه يوه يادونه اړينه بولم چې پر دوه مقالو (د کل پاچا الفت يادونه او د جهاني جهان) باندې رڼا نه ده اچولې او نه مې دي تحليل کړي او لامل يې دا و چې د کتاب د چاپ په وروستيو مرحلو کې مې ترلاسه کړې.

د مجروح د ادبي مقالو لیکنی او ژبنی اړخ

په هره لیکنه کې د منځپانگې، پیغام، او پوره مفهوم ترڅنګ د هغې لیکنې ژبنی اړخ هم ډیر مهم او د پام وړ دی.

ډیری لیکوالان د لیکنې موضوع په زړه پورې او د وخت له غوښتنې او د چاپیریال له اړتیا سره سمه ټاکي، خو لیکنی او ژبنی اړخ یې بیا ډیر کمزوری او نیمګړی وي، چې ان زیاتره وخت د موضوع مفهوم په کې له لاسه ورکوي، چې لامل یې د نامعیاري ژبې کارونه ده.

د معیاري ژبې د کارونې ترڅنګ چې تر ډیره په املا ولاړه ده، انشا(لیک نښې) هم مهم ځای لري او همدا لیک نښې کره لیکنه له نا کره څخه بېلوي.

دغه راز هغه لغات او کلمات هم په ژبني اړخ کې راځي چې عام فهمه، د معتبر علمي ارګان له خوا منل شوي او د ژبې ټولو ویوونکو ته یو ډول مفهوم وړاندې کړي.

په دغه کتاب کې ما د سیدشمس الدین مجروح راټولې کړې مقالې په دقت سره له ژبني اړخه څېړلي او مطالعه کړې مې دي چې ژبه یې روانه، خوږه او عام فهمه ده، لیک نښې په پوره توګه په کې په دقیق ډول سره مراعات شوي او لازم پام ورته شوی دی.

په دې ادبي مقالو کې د ژبې روان والي ته د پام تر څنګ ليکوال هڅه کړې چې ژبه عام فهمه او سوچه وکاروي، خو فکر کوم چې ليکوال په عربي ژبه کې د زيات پوهېدو له امله ددغې ژبې تر اغېزې لاندې راغلی او مقالې يې له عربي ژبې څخه متاثره دي. په دې مقالو کې ځينې ځايونه لوستونکي له داسې عربي لغاتو او کلمو سره مخ کيږي چې پوهېدل ورته يو څه ستونزمن وي.

زه ليکوال تر ډيره حده په دې ځکه نه ملامتوم چې هغه مهال خو يو زده کړې تر ډيره پورې په دوديزه بڼه د کلي د جومات له امام او ياهم په مدرسو کې تر سره کېدې او که يونيم سړي ته به په بهر کې د زده کړو چانس برابر شو، نو د هغو مخه به هم عربي هېوادونو ته وه چې بيا دغه ډول ليکوالان حتماً د عربي ژبې تر اغېز لاندې راتلل نو ارواښاد مجروح هم يو له همدغې ډلې ليکوالانو څخه و چې هغه مهال يې په کلي ولس او هېواد کې ټولې زده کړې په ديني برخه کې کړې دي او له عربي ژبې په پوره توګه متاثر دی.

غواړم چې په دې برخه کې ځينې داسې لغات او کلمات راوړم چې يا لږ او ډير املايي نيمګړتيا لري او يا سخت عربي بڼه يې کارول شوې، چې کېدای شي هغه مهال به يې استعمال په همدې ډول دود و او د ژبې سوچه والی ډير مطرح نه و، لکه د اوس په څېر.

غواړم چې يوڅه عربي لغات د بېلګې په ډول دلته راوړم چې د مجروح له دې مقالو څخه مې راټول کړي. لکه اقتراح، نبض، مشترک، تحديد، مظاهر، انسجام، مغايرت، متغير، تطورات، انحطاط، بطي، اسلوب، جمود، ذكاء، ملتفت، امثال، محاورات، جماعات، منشعب، معتقدات، نصب العين، تسهيلات، متشابه، تفكرات، مقتضيات، تجدد، عشاير، معاونت، ممیزه، اعتزال، منافات، جرثوم،

عوايقو، اوهام، متوصل، مجری، استنتاجات، متفرع، عجز، عظیم، مبحث عنه، معاشرت، مشاغل، قرابت، شقوق، فروع، تحت الشعود، انتباه، مغیبات، اشیاء، بدايت، نهايت، متبدل، سير، انقياد، تتبع، افاديت، مقادير، عفريت، اقتضات، تشریع، محبوب، طمانيت، شایع، مداح، معابد، معائب، خلعت، مناعت او نور...

دغه راز چې املایي برخې ته یې سپری خبر شي نو د مجروح په ټولو مقالو کې (چه) په دې ډول کارول شوې په داسې حال کې چې اوس د (ه) پرځای (ې) کارول کېږي اوسنۍ بڼه (چې) ده.

همدارنگه په یادو مقالو کې لیکوال چې د کونړ (ختیځې) سیمې اوسېدونکی و، خو (کښې) چې په کندهارۍ لهجه کې کارول کېږي، ده هم په ټولو مقالو کې (کښې) کارولې، په داسې حال کې چې اوس (کې) کارول کېږي، پاته یې د (ه) په لرلو سره کارولې په داسې حال کې چې اوس پاتې د (ې) په لرلو سره کارول کېږي، په دې مقالو کې بلکه د (ه) په لرلو سره کارول شوې په داسې حال کې چې اوس د (ه) پرځای (ې) کارول کېږي او بلکې لیکل کېږي. په ټولو مقالو کې د پاره په دې بڼه لیکل شوې خو اوس د (د) پرځای (له) کارول کېږي چې له پاره لیکل کېږي، په دې مقالو کې لمرې په دې بڼه لیکل شوی په داسې حال کې اوس د (و) په اضافه کولو سره لومړۍ په دې بڼه لیکل کېږي، یو شمېر نورې کلمې هم شته چې لیکنۍ بڼه یې له اوسنۍ بڼې سره یوڅه توپیر لري.

ددې ترڅنګ ځآکړولو، چې اوسنۍ شکل یې د ساه کښلو دی، په دې مقالو کې (زمونږ) یې په دې ډول لیکلې چې اوس (زموږ) په بڼه لیکل کېږي، دغه راز (گړزو) داسې لیکل شوي چې په اوسنۍ بڼه کې یې د (ز) پرځای (ځ)

کارول کيږي او (گرځو) راځي دغه ډول (هد، آمالو، فراخ دلی، جذب، خکاک، برخېره) لیکل شوي چې اوسنی بڼه يې (حد، اعمالو، پراخ دلی، جذب، خښاک او برسیره) لیکل کيږي.

ددغو مقالو په ځینو برخو کې لیکوال هغه خپله سیمه ییزه کلیوالي لهجه هم کارولې لکه قلاړې قلاړی، منگر او داسې نور...

د پورته ذکر شویو موضوعاتو تر خوا لیکوال په دې مقالو کې د دري ژبې ډیر لغات او کلمات هم کارولي چې په مقالو کې يې د عربي ژبې تر اغېز وروسته د دري ژبه اغېزه هم ډیره تر سترگو کيږي.

باید یادونه وکړم چې دغه ټکي مې د نیوکې په بڼه نه دي یاد کړي، بلکې په دې موخه مې راوړي چې له لوستونکو سره ددغو مقالو د لیکني او ژبني اړخ په اړه باید معلومات وي او بله دا چې که په راتلونکي کې څوک غواړي چې د ارواښاد سیدشمس الدین مجروح د مقالو په ژبني اړخ څه لیکي، نو په دې برخه کې به ورسره مرسته شوې وي او د هغه په معلوماتو به یوڅه وراضافه شوي وي.

ماخذونه

- ۱- بینوا، عبدالرووف. (۱۳۸۸ المریز کال). اوسنی لیکوال. کندهار: دعلامه رشاد خپرندویه ټولنه.
- ۲- بینوا، عبدالرووف. (۱۳۸۸ المریز کال). اوسنی لیکوال. (د مطیع الله رو هیال په ترتیب او زیاتونې). کندهار: علامه رشاد خپرندویه ټولنه.
- ۳- بختانی، عبدالله. (۱۳۳۳ المریز کال). شعر او ادب (ټولوونکی او مهتمم). کابل: پښتو ټولنه. د کابل عمومي مطبعه، ۳-۱۳ مخونه.
- ۴- کابل مجله. (۱۳۲۲ المریز کال). شپږمه ګڼه. وږي میاشت، پرله پسې ۱۵۰مه ګڼه، ۱۳ کال، ۲-۴ مخونه.
- ۵- کابل مجله. (۱۳۳۵ المریز کال). ۷مه ګڼه. چنگاښ میاشت، پرله پسې ۴۱۱مه ګڼه، ۲۶ کال، ۱-۴، ۲۶ مخونه.
- ۶- کابل مجله. (۱۳۳۵ المریز کال) ۸مه ګڼه. چنگاښ میاشت. پرله پسې ۴۱۲مه ګڼه، ۲۶ کال: ۱-۴، ۲۵-۲۸ مخونه.
- ۷- کابل مجله (۱۳۳۵ المریز کال). ۹مه ګڼه، زمري میاشت. پرله پسې ۴۱۳مه ګڼه، ۲۶ کال، ۵-۹ مخونه.
- ۸- کابل مجله. (۱۳۳۵ المریز کال). ۱۰مه ګڼه، زمري میاشت، پرله پسې ۴۱۴مه ګڼه، ۲۶ کال، ۱۸-۲۲ مخونه.
- ۹- کابل مجله. (۱۳۳۶ المریز کال). ۲مه ګڼه، وري میاشت، پرله پسې ۴۳۰مه ګڼه، ۲۷ کال، ۲۴-۲۷ مخونه.

۱۰- کابل مجله. (۱۳۴۱ لمریز کال). ۱۰مه گڼه، مرغومي مياشت، پرله پسې
۵۱۹مه گڼه، ۱-۴ مخونه.

۱۱- کابل مجله. (۱۳۴۶ لمریز کال). ۱ گڼه، وري مياشت، پرله پسې ۵۷۰مه گڼه،
۹-۱۲ مخونه.

۱۲- مجروح، شمس الدين. (۱۳۶۹ لمریز کال). د الفت یادونه. قلم مجله. ۵ او ۶مه
گڼه: پېښور.

۱۳- مجروح، شمس الدين. (۱۳۹۱ لمریز). سرگذشت من، د(سيد الاکبر په
اهتمام). کابل: افغانستان تایمز چاپخونه.

۱۴- مجروح، شمس الدين. (۱۳۹۱ لمریز کال). مجموعه مقالات علمي، سياسي
و اجتماعي، د(سيد الاکبر په اهتمام)، افغانستان تایمز چاپخونه.

۱۵- مجروح، شمس الدين. (۱۳۹۱ لمریز کال). منتخب شعرونه او يا فرياد، د
(سيد الاکبر په اهتمام). کابل: افغانستان تایمز چاپخونه.

۱۶- مجروح، شمس الدين. (۱۳۹۱ لمریز کال) کوم شعر ښه او څوک ښه شاعر
دی، د جهاني جهان د مقالو مجموعه. ۱۳-۱۴ مخونه. ميوند کلتوري ټولنه -
کندهار.

۱۷- وینې زلمیان. (۱۳۲۶ لمریز کال). پښتو ټولنه (کابل مجلې د ۲۱۱، ۲۱۲ گڼو
په ځای)، ۳۷-۴۰ مخونه.

لړليک

مخ	سرليک
- ۱ -	د کتاب موضوع او هدف
- ۳ -	سريزه
- ۹ -	لومړۍ څپرکۍ
- ۹ -	د سيد شمس الدين مجروح ژوندليک
- ۱۷ -	د مجروح ځانگړنې:
- ۲۱ -	د مجروح په اړه د پوهانو نظرونه
- ۲۲ -	دوهم څپرکۍ
- ۲۲ -	د سيد شمس الدين مجروح ادبي مقالې
- ۲۹ -	پښتانه دې څرنگ پښتانه وي؟
- ۳۷ -	د تاريخ په خواوښا کښې
- ۵۱ -	د علم په باب کې
- ۶۰ -	توضيح
- ۶۹ -	شاعر او جامعه يا رحمان بابا او پښتانه
- ۷۶ -	د وړو شعر
- ۸۱ -	ليک
- ۸۵ -	له شعر نه څه غواړئ؟
- ۹۷ -	د زلميانو حيثيت او وظيفه په جامعه کې
- ۱۰۴ -	د گل پاچا الفت يادونه
- ۱۰۶ -	کوم شعر ښه او څوک ښه شاعر دی؟
- ۱۰۸ -	د درېيم څپرکۍ
- ۱۰۸ -	د سيد شمس الدين مجروح د ادبي مقالو ځانگړنې
- ۱۲۸ -	د مجروح د ادبي مقالو ليکنۍ او ژبنی اړخ
- ۱۳۲ -	ماخذونه

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (محمد اصف تنگ) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي اثارو د
چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو
هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او
مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۰۸

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library